

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

*Τίτλος: “Έννοια, εξέλιξη και διαστάσεις της
ανθεκτικότητας: διερεύνηση στα παραμύθια
πέντε χωρών”*

*Title: “The concept, the evolution and the
dimensions of resilience: exploring resilience in
the fairy tales of five countries”*

ΚΑΜΠΕΡ ΤΖΕΣΙΑΝΤΑ Α.Μ.4949- ΚΟΝΤΟΥ ΝΙΚΗ Α.Μ. 4993

Α΄ ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΚΟΝΙΔΑΡΗ ΒΙΚΤΩΡΙΑ

Β΄ ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΜΕΝΤΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

ΠΑΤΡΑ, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2021

Copyright © [Κάμπερ Τζεσίλντα–Κοντού Νίκη, 2021]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τις συγγραφείς και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Πανεπιστημίου Πατρών.

Η μετάφραση που συμπεριλαμβάνεται αποτελεί προστατευόμενο έργο και προϊόν ερασιτεχνικής απόδοσης από το πρωτότυπο και είναι ιδιωτικό πνευματικό δημιούργημα και όχι επίσημη επαγγελματική μετάφραση. Υποκείμενο προστασίας από την πνευματική ιδιοκτησία και αρχικός δικαιούχος των σχετικών δικαιωμάτων είναι πάντοτε ο δημιουργός της μετάφρασης (άρ. 6 παρ. 1). Ως δημιουργός τεκμαίρεται το φυσικό πρόσωπο το όνομα του οποίου εμφανίζεται επί του υλικού φορέα του έργου κατά τον τρόπο που συνήθως χρησιμοποιείται στις συναλλαγές για την ένδειξη του δημιουργού (άρ. 10 παρ. 1), στην προκειμένη περίπτωση οι ερευνήτριες και συγγραφείς της παρούσας εργασίας.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα μελέτη αποτελεί όχι μόνο την τελεία στην ολοκλήρωση των σπουδών μας αλλά και την αρχή των πιο όμορφων ονείρων για την άσκηση της Κοινωνικής εργασίας και την παροχή βοήθειας σε κοινωνικές ομάδες που έχουν ανάγκη από ανθεκτικότητα για να ενσωματωθούν και να επιβιώσουν. Για το λόγο αυτό, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε θερμά όσους συνέβαλλαν στην εκπόνηση της πτυχιακής μας εργασίας.

Ευχαριστούμε θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια μας Κα Κονιδάρη Βικτωρία, για τη στήριξη, την καθοδήγηση και την αμέριστη εμπιστοσύνη που μας έδειξε. Επίσης οφείλουμε ευχαριστίες στο δεύτερο επιβλέποντα Κο Μανώλη Μέντη για τις συμβουλές και την παρότρυνση του να συνεχίσουμε το έργο μας καθώς και την Κα Μαρία Κίττα, τρίτη επιβλέπουσα και μέλος της επιτροπής για την απλόχερη ενθάρρυνση και υποστήριξη που μας έδωσε. Ευχαριστούμε επιπλέον τον Πρόεδρο του Τμήματος Κο Νικολάου καθώς και όλους τους καθηγητές του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας και κυρίως τον πρώην πρόεδρο Κο Δρίτσα, για την κατανόηση τους και την αρωγή τους κατά τα 4 χρόνια των σπουδών μας.

Τέλος, δεν θα είχαμε φτάσει εδώ χωρίς τη συμπαράσταση των «υποστηρικτικών συστημάτων» της ζωής μας: οι γονείς μας, τα παιδιά μας, οι φίλοι μας, είχαν όλοι αποθέματα αγάπης να προσφέρουν τις στιγμές της κούρασης και του άγχους. Γιατί όπως λέει και ο ποιητής .....

Ο άνθρωπος είναι η απάντηση όποια και να είναι η ερώτηση

André Breton

Περίληψη

Οι ζωές των ανθρώπων χαρακτηρίζονται πολλές φορές από κακουχίες και αντιξοότητες. Διαφορετικοί άνθρωποι αντιμετωπίζουν τις αντιξοότητες του περιβάλλοντός τους με διαφορετικό τρόπο, ανάλογα με την προσωπικότητα, τις εμπειρίες και το υπόβαθρο τους. Ο ρόλος της ανθεκτικότητας στην παραπάνω διαδικασία είναι θεμελιώδης, καθώς περιγράφει την ικανότητα των ανθρώπων να επιβιώσουν, να αναπτυχθούν και να ευδοκιμήσουν παρά τις αντιξοότητες του πλαισίου. Αυτή η εργασία διερευνά τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνικοί λειτουργοί μπορούν να προωθήσουν την ανθεκτικότητα στα παιδιά μέσω παραμυθιών. Το πρώτο μέρος της εργασίας μας, παρουσιάζει την ιστορική και εννοιολογική εξέλιξη του όρου. Το δεύτερο μέρος παρουσιάζει μια ποιοτική ανάλυση περιεχομένου πέντε παραμυθιών, ένα από κάθε ήπειρο. Για την ανάλυση, χρησιμοποιήσαμε δύο ερευνητικά εργαλεία α) το μοντέλο επτά εντάσεων του Ungar (2008) και β) μια συμπληρωματική σχάρα ανάλυσης που δημιουργήσαμε εμείς για τις ανάγκες της μελέτης μας. Τα αποτελέσματα της επεξεργασίας αποκαλύπτουν τους κοινούς παράγοντες που συμβάλλουν στην ανθεκτικότητα και τη διαφοροποίηση της ανθεκτικότητας στα πέντε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια. Αυτή η εργασία υποστηρίζει ότι η προώθηση της ανθεκτικότητας στα παιδιά μέσω παραμυθιών μπορεί να αποτελέσει πολύτιμο εργαλείο για τους κοινωνικούς λειτουργούς όταν εργάζονται με άτομα, οικογένειες και ευρύτερες ομάδες, τοπικές καθώς και πολιτιστικά διαφορετικές κοινότητες.

Λέξεις-κλειδιά: ανθεκτικότητα, παραμύθια, ποιοτική έρευνα ανάλυσης περιεχομένου, προστατευτικοί παράγοντες, παράγοντες κινδύνου, πολιτισμικές ομοιότητες και διαφορές, ατομικό, σύστημα, ανάκαμψη, ρόλος κοινωνικού λειτουργού.

Abstract

People's lives are many times characterized by hardships and adversity. Different people affront the adversities of their environment differently depending on their personality, experiences, and background. The role of resilience in the above process is fundamental as it describes people's ability to survive, develop and thrive despite the adversities of the context. This work explores how social workers can promote resilience in children through fairy tales. The first part of this work presents the historical and conceptual evolution of the term. The second part presents a qualitative content analysis of five fairy tales, one from each continent. For the analysis, we used two research tools a) the Ungar's (2008), seven tensions' model and b) a self-made grid created as complementary for the needs of the analysis. The analysis results reveal the common factors contributing to resilience and the differentiation of resilience in the five different cultural contexts. This work argues that promoting resilience in children through fairy tales can be a valuable tool for social workers to use when working with individuals, families, and broader groups, local and culturally diverse communities.

Keywords: *resilience, fairy tales, qualitative content analysis research, protective factors, risk factors, cultural similarities and differences, individual, system, recovery, role of social worker.*

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	1
1° ΚΕΦΑΛΑΙΟ	3
ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	3
2° ΚΕΦΑΛΑΙΟ	11
Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΟΡΟΥ: ΜΟΝΤΕΛΑ, ΚΥΜΑΤΑ, ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ	11
2.1. Το «βίο-οικολογικό μοντέλο» (Bio- ecological model) (Brofenbrenner, 1977)	11
2.2. Μετατόπιση του όρου–Η συνεισφορά του Michael Rutter και της Ann Masten	12
2.3. Η θεωρία των τεσσάρων κυμάτων	15
2.4. Το μοντέλο SERT, ή αλλιώς το κοινωνικό οικολογικό μοντέλο (Ungar 20011-2013)	20
2.5. Παράγοντες ανθεκτικότητας	24
3° ΚΕΦΑΛΑΙΟ	31
ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΚΑΙ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ-Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ	31
4° ΚΕΦΑΛΑΙΟ	42
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ	42
4.1. Σκοπός Έρευνας	43
4.2. Μεθοδολογία	44
4.3 Δείγμα έρευνας	46
4.4. Εργαλεία συλλογής δεδομένων	50
4.5. Ερευνητικός σχεδιασμός	55
4.6. Περιορισμοί της έρευνας	58
4.7. Ο ρόλος των ερευνητριών	58
4.8. Εγκυρότητα και αξιοπιστία	59
5° ΚΕΦΑΛΑΙΟ	62
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	62
5.1 Συγκριτικά αποτελέσματα σύμφωνα με το πρώτο εργαλείο ποιοτικής ανάλυσης (πίνακας του Ungar, 2008)	62
5.2. Συγκριτικά αποτελέσματα σύμφωνα με το δεύτερο εργαλείο ποιοτικής ανάλυσης (πίνακας των 5 διαστάσεων και 5 διαβαθμίσεων)	75
5.2.1 Σύνοψη αποτελεσμάτων	87
5.3. Ομοιότητες και διαφορές σύμφωνα με τα 4 πεδία του Ungar (2008)	88
6ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ	95
ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	95
Επίλογος	101
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	102
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	113

Ευρετήριο Πινάκων και Εικόνων

Αριθμός	Τίτλος Πινάκων	Σελ.
Πίνακας 1	Αρχές Ανθεκτικότητας	21
Πίνακας 2	4 πεδία και 32 αντικείμενα που θεωρούνται πολύ σημαντικά για τη μελέτη της ανθεκτικότητας	22
Πίνακας 3	Σύντομος Κατάλογος των Παραγόντων ανθεκτικότητας για νέους και παιδιά	28
Εικόνα 1	Το ταξίδι του Ήρωα (The Hero’s Journey by Joseph Cambell) (1988)	36
Πίνακας 4	Πίνακας Κωδικοποίησης Παραμυθιών	50
Πίνακας 5	Οι Επτά Τάσεις (Tensions)	50
Πίνακας 6	Πίνακας των 5 διαστάσεων (Κωδικοποιημένο εργαλείο Ποιοτικής ανάλυσης)	54
Πίνακας 7	Συγκριτική ανάλυση σχέσεων στα πέντε παραμύθια	68
Πίνακας 8	Συγκριτική ανάλυση ταυτότητας και πολιτιστικής εμπλοκής	71
Πίνακας 9	Συγκριτική ανάλυση ισχύς, ελέγχου και κοινωνικής δικαιοσύνης	74
Πίνακας 10	Συγκριτική ανάλυση δυσλειτουργιών, παραγόντων προστασίας και κινδύνου	82
Πίνακας 11	Συγκριτική ανάλυση της διάστασης των επιπτώσεων στα πέντε παραμύθια	85

Εισαγωγή

Η έννοια της ανθεκτικότητας αποτελεί ένα σύγχρονο αντικείμενο ερευνών, σχετιζόμενο με την κατανόηση των παραγόντων που, κατά την αλληλεπίδραση με μικροκοσμικά, μεσοκοσμικά ή μακροκοσμικά περιβάλλοντα, βοηθούν το άτομο να επιβιώσει και να ευημερήσει παρά τις οποιεσδήποτε ζοφερές συνθήκες. Δεδομένου ότι η αποσαφήνιση της έννοιας είναι πολυδιάστατη, η μελέτη της απέκτησε μεγάλη σημασία τα τελευταία χρόνια, φέρνοντας όχι μόνο μία θετικότερη άποψη της αντίστασης στις δυσκολίες αλλά και το μήνυμα της εποικοδομητικής υπέρβασης των εμποδίων ανεξαρτήτως των κοινωνικών οικονομικών ή άλλων συνθηκών.

Η εργασία μας επιθυμεί να εστιάσει στη προβολή της ανθεκτικότητας μέσα από παραμύθια. Αρχικά, το θεωρητικό μέρος (κεφάλαια 1-3), πραγματεύεται την εννοιολογική προσέγγιση και την εξέλιξη του όρου μέσα από τις θεωρίες που αναπτύχθηκαν στο χώρο και στο χρόνο καθώς και τη χρήση παραμυθιών σε σχέση με την ανθεκτικότητα. Στη συνέχεια, στο ερευνητικό μέρος (κεφάλαιο 4), παρουσιάζουμε το δείγμα, τη μέθοδο, και τα εργαλεία που χρησιμοποιήσαμε. Τα επόμενα κεφάλαια (5-6), ολοκληρώνουν την παρούσα μελέτη με τα αποτελέσματα τα οποία περιλαμβάνουν: α) τις διαπιστώσεις μας σχετικά με την αποτύπωση του όρου σε πέντε παραμύθια, β) τις πολιτισμικές ομοιότητες και διαφορές που προκύπτουν συγκριτικά και προβάλλουν τις πεποιθήσεις και αξίες κάθε κοινωνίας καθώς και γ) με ποιο τρόπο οι παράγοντες προστασίας και κινδύνου σχετίζονται με τις αποφάσεις των πρωταγωνιστών. Επίσης δίνεται έμφαση στη σημασία των μηνυμάτων ενός παραμυθιού καθώς και στην ταύτιση του αναγνώστη με τους ήρωες. Για το λόγο αυτό, περιλαμβάνονται τρόποι αξιοποίησης των παραμυθιών από τον Κοινωνικό Λειτουργό σε διάφορα επίπεδα αλλά παρατίθενται εξίσου οι περιορισμοί καθώς και μελλοντικές προτάσεις.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Στο παρόν κεφάλαιο της εργασίας μας, αρχικά θα επιχειρήσουμε μία ιστορική αναδρομή και αποσαφήνιση της έννοιας, της ανθεκτικότητας, αναφορικά με τον τρόπο που αποσαφηνίστηκε από διάφορους ερευνητές και εξελίχθηκε στο χρόνο.

Ο αγγλικός όρος «resilience», -ο οποίος είναι πιο δόκιμος στις έρευνες- υποδηλώνει την αντοχή. Προέρχεται από τη λατινική λέξη «resilientia», ως ένωση των λέξεων «re» και «salire» (<https://www.etymonline.com/word/resilience>) και σημαίνει την ικανότητα ενός υλικού να επιστρέψει σε μια αρχική κατάσταση μετά από ένα σοκ ή συνεχή πίεση. Στην ελληνική γλώσσα, ανθεκτικός είναι αυτός που έχει αντοχή, στερεότητα και δεν φθείρεται εύκολα (Μπαμπινιώτης, 2002). Ο όρος ανθεκτικότητα εμφανίζεται σε πολλά και διαφορετικά περιβάλλοντα. Αρχικά, η έννοια εφαρμόζεται στη φυσική για να αναφερθεί στην ενέργεια που απορροφάται από ένα υλικό κατά τη διάρκεια της παραμόρφωσης του.¹ Στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκε μεταφορικά και από άλλες επιστήμες: στην ιατρική, η ανθεκτικότητα αναφέρεται σε ασθένειες που δεν εξασθενούν παρά τις θεραπείες ενώ στις επιστήμες υπολογιστών περιγράφει την ικανότητα ενός συστήματος να επιμένει στη λειτουργία παρά τα τεχνικά προβλήματα ή ακόμα και μία διακοπή ρεύματος (Mc Geary D, 2011 και Trivedi K., Kim D. S., Ghosh R., 2009).

Στην οικολογία, ήδη από το 1973, ο Καναδός οικολόγος Holling, στο πλαίσιο των ερευνών του, ενδιαφέρθηκε για τη μελέτη της ανθεκτικότητας, ορίζοντας την ως *«την ικανότητα ενός συστήματος να επιβιώσει απότομες, ριζοσπαστικές και αμετάκλητες διαταραχές που προκαλούνται από ασυνήθιστα, απρόβλεπτα και εκπληκτικά γεγονότα.»*(Holling, 1973:14). Σήμερα, στο οικολογικό περιβάλλον, ο όρος ανθεκτικότητα αναφέρεται στην ικανότητα ενός οικοσυστήματος να ανταποκρίνεται σε μια διαταραχή με ταχύτητα και να αντιστέκεται σε φυσικές πληγές όπως πυρκαγιές, πλημμύρες, ανεμοθύελλες, επιθέσεις εντόμων, αποψίλωση των δασών κ.α..(Thoma et al., 2016). Όπως αναφέρει η Masten (2018:1) με την πάροδο των ετών, ο ορισμός της ανθεκτικότητας στην ανθρώπινη ανάπτυξη μετατράπηκε με σκοπό *«να ευθυγραμμιστεί με άλλους κλάδους που ασχολούνται με τον*

---

¹<https://www.merriam-webster.com/dictionary/resilience>

τρόποπροσαρμογής των πολύπλοκων συστημάτων, συμπεριλαμβανομένης της οικολογίας και της ιατρικής».

Για περίπου μισό αιώνα, η ανθεκτικότητα νοείται ως κεντρική θεωρία στην αναπτυξιακή επιστήμη καθώς η θετική εξέλιξη ενός παιδιού δεν είναι γραμμική και διαμορφώνεται από διαδικασίες που ενσωματώνουν πολλά συστήματα. Τραγικά γεγονότα όπως ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, υπήρξαν η αφετηρία για τη μελέτη του όρου, καθώς η προσοχή στράφηκε σε παιδιά που επέζησαν σε επικίνδυνες καταστάσεις όπως παιδιά ορφανά, τραυματισμένα, πεινασμένα, κακοποιημένα. Είναι αξιοσημείωτο να αναφέρουμε ότι επιστήμονες πρωτοπόροι στην επιστήμη της ανθεκτικότητας όπως ο Garmezy (1918-2009), η Werner (1929-2017) και ο Rutter (1939-), υπήρξαν επιβιώσαντες του πολέμου, γεγονός που τους έδωσε κίνητρο για τις έρευνες τους, καθώς προσπάθησαν να προσδιορίσουν παράγοντες κινδύνου που αυξάνουν τις πιθανότητες για τη δημιουργία ψυχοπαθολογικών διαταραχών στα παιδιά, εντοπίζοντας έτσι τα παιδιά που ευημερούσαν σε αντίξοα περιβάλλοντα.

Η Αμερικανίδα ψυχολόγος Emmy Werner, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην προσέγγιση του όρου μέσω μίας έρευνας που ξεκίνησε το 1955 και αφορούσε παιδιά του Καουάι (ένα από τα νησιά του αρχιπελάγους της Χαβάη) τα οποία αντιμετώπιζαν αντίξοες συνθήκες διαβίωσης όπως φτώχεια, πείνα, βία, εθισμό, ψυχοπαθολογία γονιών κ.α. Από ένα σύνολο 698 παιδιών, περίπου το ένα τρίτο ανήκαν σε ομάδες «κινδύνου» και είχαν αντιμετωπίσει προβλήματα προσαρμογής. Σύμφωνα με την έρευνα αυτή, περίπου 72 παιδιά (30 αγόρια και 42 κορίτσια) κατόρθωσαν στην εφηβεία να ανακτήσουν **μία ομαλή αναπτυξιακή ροή**, παρά την προβληματική παιδική ηλικία (Anaut, 2015 και Shean, 2015). Η πρωτοπόρος Emmy Werner όρισε την ανθεκτικότητα ως: *«την ικανότητα [των ατόμων] να αντιμετωπίζουν αποτελεσματικά τα τρωτά τους σημεία (ευέλικτα μοτίβα αυτόνομης αντιδραστικότητας, αναπτυξιακές ανισορροπίες, ασυνήθιστες ευαισθησίες) και εξωτερικές πιέσεις (ασθένεια, μεγάλες απώλειες και διάλυση της οικογένειας)»* (Werner, 1982 όπως αναφ. από VicHealth 2015:12).

Η προσοχή όμως έγινε εντονότερη γύρω στο 1970, όταν έπειτα από ευρήματα ερευνών σε παιδιά με ψυχικά και συναφή προβλήματα, αναγνωρίστηκε η σημασία της εντυπωσιακής μεταβλητότητας που παρατηρούσαν μεταξύ ομάδων παιδιών τα οποία αντιμετώπιζαν πολλαπλούς κινδύνους. Στις επόμενες τρεις δεκαετίες, ερευνητές πλείστον αντικειμένων όπως η ψυχιατρική, η εκπαίδευση, και η ψυχολογία

προσπάθησαν να εξηγήσουν την θετική αναπτυξιακή πορεία των ατόμων αυτών παρ’ όλες τις αντιξοότητες της παιδικής ηλικίας.

Συγκεκριμένα, ο Norman Garmezy ήταν ένας από τους σημαντικότερους πρωτοπόρους: οι μελέτες του ξεκίνησαν τη δεκαετία του 1970 και αφορούσαν την «αναπτυξιακή ψυχοπαθολογία». Εστίασε κυρίως στις «*συνέχειες και ασυνέχειες με την πάροδο του χρόνου, και στη συνέχεια και ασυνέχειες μεταξύ κανονικότητας και ψυχικής διαταραχής*» (όπως ανάφ. σε Rutter, 1986:1). Ο Dr.Garmezy, μετά από έρευνες σε οικογένειες όπου η μητέρα ήταν σχιζοφρενής, υποστήριξε ότι ο υψηλός κίνδυνος για τα παιδιά ήταν όχι μόνο γενετική αλλά και **περιβαλλοντική ευθύνη** και επικεντρώθηκε στις ψυχολογικές και κοινωνικές συνέπειες καθώς και στα εσωτερικά και εξωτερικά συστήματα υποστήριξης, εξετάζοντας την ανθεκτικότητα ως διαδικασία και όχι ως χαρακτηριστικό του ατόμου (όπως ανάφ. σε Rutter, 2012). Ο ίδιος (Garmezy, 1987) τονίζει, ότι οι ανθεκτικοί πληθυσμοί δεν παραμένουν απαραίτητα ανεπηρέαστοι από την απειλή αλλά η ανθεκτικότητα αντικατοπτρίζει κυρίως την προσαρμοστική τους ικανότητα και δεν σχετίζεται με τον ηρωισμό αλλά κυρίως με τη «**λειτουργική τους επάρκεια**» (functionalability)(Garmezy, 1991), και επικεντρώθηκε στη σημασία των εμπειριών για τα άτομα και πως αυτές μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά που βιώνουν σοβαρό άγχος και αντιξοότητες.

Ο Anthony (1974), χρησιμοποίησε μία μεταφορά με κούκλες από διαφορετικά υλικά (γυαλί, πλαστικό και ύφασμα), για να δείξει ότι κάθε άνθρωπος πλήττεται διαφορετικά σε μια πανομοιότυπη επίθεση. Δέκα χρόνια αργότερα θα προσθέσει ότι «*το ίδιο άτομο μπορεί να είναι πολύ ανθεκτικό σε ορισμένα τραύματα και πολύ λιγότερο σε άλλα για αυτό και η αντίσταση (ή, αντίθετα, αυτή η ευπάθεια) εξαρτάται επίσης από χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος, τα οποία μπορούν να λειτουργούν είτε ως **προστατευτικοί παράγοντες** είτε να συνεισφέρουν στην επιδείνωση*» (όπως αναφ. σε Michallet, 2009:3).

Οι Lazarus και Folkman (1984), αναφέρθηκαν στον όρο **coping** δηλαδή τις ενέργειες διαχείρισης μίας στρεσογόνου κατάστασης μετά από ανάλυση των πιθανών κινδύνων και με χρήση των απαραίτητων μέσων/πόρων για θετική έκβαση (Michallet 2009:3). Πολλοί ερευνητές, (Garmezy, 1990, Luthar & Zigler, 1991, Masten, Best, & Garmezy, 1990, Rutter, 1990, Werner & Smith, 1982,1992) ορίζουν την ανθεκτικότητα σαν μία «*δυναμική και πολύπλοκη διαδικασία που απορρέει από τη διάδραση των παραγόντων κινδύνου και των προστατευτικών παραγόντων σε προσωπικό, επαγγελματικό και κοινωνικό πλαίσιο*». (όπως αναφ. από Luthar,2000:1).Συνεπώς

κάθε άτομο μπορεί να αποδειχθεί ανθεκτικό εφόσον κατορθώνει να υπερπηδήσει τις δυσκολίες μετά από ένα ισχυρό σοκ.

Για τον Vanistadael(1996), «η ανθεκτικότητα είναι η ικανότητα επιτυχίας, με τρόπο αποδεκτό από την κοινωνία, παρά το άγχος ή τις αντιξοότητες που συνήθως εμπλέκουν σοβαρό κίνδυνο αρνητικού αποτελέσματος» (Michallet 2009:4). Ο Rutter (1999), αποσαφηνίζει τον όρο αναφερόμενος στην ικανότητα του ατόμου να αποκτά δυνάμεις για να αντιμετωπίσει τις αλλαγές και να γίνει καλύτερος. Συνεπώς η ανθεκτικότητα ορίστηκε αρχικώς ως **ιδιότητα** και οι επιστήμονες αναζητούσαν τα χαρακτηριστικά της **στην ιδιοσυγκρασία του κάθε ατόμου**. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ουσιαστικά την αντιλαμβάνονταν ως αποτέλεσμα μίας θετικής εξέλιξης σε αναπτυξιακό κυρίως επίπεδο.

Στη συνέχεια, οι επιστήμονες αναζήτησαν να ταυτοποιήσουν την έννοια της επιτυχίας/αποτυχίας καθώς και να ορίσουν τις αντιξοότητες ως πιθανό ανασταλτικό παράγοντα δηλαδή να ταυτοποιήσουν τι σημαίνει τραυματική εμπειρία, δύσκολες συνθήκες ζωής, αποσταθεροποιητικά γεγονότα, καταστροφικές συνέπειες και κατά πόσο η ανθεκτικότητα είναι μετρήσιμη. Ο Antonovsky (1998), μιλάει για τις τρεις διαστάσεις της ανθεκτικότητας χρησιμοποιώντας τους αγγλικούς όρους «comprehensibility», «meaningfulness» και «manageability» δηλαδή «**κατανόηση**», «**σημαντικότητα**» και «**διαχειριστικότητα**», έννοιες που αποδίδουν συνοχή και συνεκτικότητα στο ρόλο της ανθεκτικότητας στη ζωή του κάθε ανθρώπου ως μέλος μίας κοινότητας/κοινωνίας. Είναι σαφές ότι το ενδιαφέρον αρχίζει να στρέφεται στη **διαδικασία** και όχι μόνο στην έννοια, αφού τα θετικά αποτελέσματα προϋποθέτουν δυναμισμό, λήψη αποφάσεων, αν πλαisiώση και προσωπική και κοινωνική εξέλιξη. Οι Luthar et al. (2000:3) όρισαν την ανθεκτικότητα ως «*μια δυναμική διαδικασία στο πλαίσιο σημαντικών αντιξοοτήτων*» ορίζοντας ως αντιξοότητα την έκθεση σε σοβαρή απειλή και την επίτευξη θετικής προσαρμοστικότητας ως σημαντική συνθήκη για την ανθεκτικότητα. Ο Rutter το 2006, (μετά από συνεχείς έρευνες) επαναπροσδιόρισε την ανθεκτικότητα ως: «*μια διαδραστική έννοια που επιφέρει σχετικά θετικό ψυχολογικό αποτέλεσμα παρά τις επικίνδυνες εμπειρίες*» (Rutter, 2006:1). Παρομοίως και ο Lerner (2006:2), αναφέρεται στην ανθεκτικότητα ως «*τις ανταλλαγές μεταξύ ατόμων και πλαισίων που είναι αμοιβαία επωφελείς και για το άτομο αλλά και το περιβάλλον του*». Ως εξελικτικός ψυχολόγος επίσης, έδωσε έμφαση στην διερεύνηση των σχέσεων μέσα στο αναπτυξιακό σύστημα και θεωρεί ότι η ανθεκτικότητα συνδέεται με θετική λειτουργία ανεξάρτητα από το χρονικό πλαίσιο και σε βάθος χρόνου.

Ο Ungar (2008:2), αναζητώντας τις διεργασίες εκείνες που διευκολύνουν την αναπτυξιακή διαδικασία θετικά όρισε την ανθεκτικότητα ως εξής: «Στο πλαίσιο της έκθεσης σε σημαντικές αντιξοότητες, η ανθεκτικότητα είναι τόσο η ικανότητα των ατόμων να προηγηθούν στους ψυχολογικούς, κοινωνικούς, πολιτιστικούς και φυσικούς πόρους που διατηρούν την ευημερία τους, καθώς και η ικανότητά τους ατομικά και συλλογικά να διαπραγματεύονται για την παροχή αυτών των πόρων με πολιτιστικά σημαντικούς τρόπους» .

Σύμφωνα με τους Zautra, Hall and Murray, (2010:2), η ανθεκτικότητα ορίζεται καλύτερα ως αποτέλεσμα της επιτυχημένης προσαρμογής στις αντιξοότητες. Πιο συγκεκριμένα, «τα χαρακτηριστικά του ατόμου και της κατάστασης μπορούν να προσδιορίσουν ανθεκτικές διεργασίες, αλλά μόνο εάν οδηγούν σε πιο υγιεινά αποτελέσματα μετά από αγχωτικές συνθήκες». Επιπλέον, θεωρούν ότι η ανθεκτικότητα χρειάζεται δύο συστατικά :α) **την ανάκαμψη** (recovery) που αποδεικνύει πόσο καλά οι άνθρωποι αναρρώνουν από τις προκλήσεις και β) **την βιωσιμότητα** (sustainability) που αντανάκλα πόσο καλά μπορούν οι άνθρωποι να επιβιώσουν σε ένα αντίξοο περιβάλλον. Επίσης μιλούν για την **κοινωνική και την κοινωνική ανθεκτικότητα** (community and social resilience), η οποία προκύπτει από μεγάλες κρίσεις αλλά αναφέρουν ότι σε αυτή την περίπτωση χρειάζεται παρέμβαση σε πολλαπλές πτυχές της κοινότητας καθώς και στα υπό- συστήματα που τις αποτελούν. Η ανάκαμψη βασίζεται στην **ομοιότητα** δηλαδή στην επιστροφή σε μία πρότερη ισορροπημένη κατάσταση. Η βιωσιμότητα προέρχεται από τις μοναδικές ικανότητες κάθε ατόμου ή συνόλου καθώς και την εναλλαγή αντιδράσεων ανάλογα με τις περιστάσεις.

Αναφορικά με την εξέλιξη του όρου, οφείλουμε να αναφέρουμε τη συνεισφορά της Ann Masten, η οποία ως μαθήτρια του Norman Garmezy, εξέλιξε τον όρο σεβόμενη πάντα τις αρχές του δασκάλου της. Το 2011, η Masten ορίζει την ανθεκτικότητα ως «*την ικανότητα ενός δυναμικού συστήματος να αντέχει ή να αναρρώνει από σημαντικές αλλαγές που απειλούν τη σταθερότητα και τη βιωσιμότητα του*» (Masten, 2011:3). Αργότερα, και όσο οι έρευνες της εξελίσσονταν και τα ευρήματα της πλαισιώνονταν από νέες διαπιστώσεις, το 2014 προσδιορίζει την έννοια ως «*την ικανότητα ενός συστήματος να προσαρμόζεται επιτυχώς σε προκλήσεις που απειλούν τη λειτουργία, την επιβίωση ή την ανάπτυξη του*» (Masten, 2014a,b:1). Αυτός ο ορισμός, νοηματοδοτεί την έννοια της ανθεκτικότητας σε όλα τα είδη συστημάτων (κυριολεκτικά ή μεταφορικά) ενάντια σε οποιοσδήποτε απειλητικές αλλαγές διότι μία τραυματική εμπειρία δεν αφορά μόνο το άτομο αλλά είναι **μία διαρκής προσαρμογή**

στο περιβάλλον του—όπως είχε αναφέρει και ο Bronfenbrenner- και μπορεί να ερμηνευτεί όχι μόνο από ατομική αλλά και συνολική οπτική καθώς έχει επίδραση στις σχέσεις ανάμεσα στα άτομα που αποτελούν επιμέρους σύνολα ενός ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Η έννοια της προσαρμογής προϋποθέτει την ύπαρξη ενός ή πολλών συστημάτων που αλληλεπιδρούν και αλληλοσυνδέονται.

Υπό αυτό το πρίσμα, η χρήση του όρου εμπεριέχει τον όρο της **ενδυνάμωσης** (empowerment), μέσα από μία **σειρά παρεμβάσεων αναπροσαρμογής** (interventions of readaptation) που προϋποθέτουν έναν συνεργάτη (partner) π.χ. ένα συγγενή, θεραπευτή, εκπαιδευτικό, θρησκευτικό λειτουργό, προπονητή, σπόνσορα κ.α. που θα βοηθήσει στην απόκτηση των απαραίτητων πόρων και δυνατοτήτων σε αντίστοιχους τομείς (enabling) (Bouchard 1998). Για το λόγο αυτό, υπάρχουν πλέον διάφορες κατηγορίες ανθεκτικότητας . Ενδεικτικά αναφέρουμε τις εξής:

※ **πολιτιστική ανθεκτικότητα:** «η ικανότητα μιας ξεχωριστής κοινότητας ή πολιτιστικού συστήματος να απορροφά διαταραχές και να αναδιοργανώνεται ενώ υποβάλλεται σε αλλαγές, ώστε να διατηρεί βασικά στοιχεία δομής και ταυτότητας που διατηρούν τη διακριτότητά της» (Fleming, Ledogar 2008 :3)

※ **εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή ανθεκτικότητα:** «αναφέρεται σε άτομα που επιτυγχάνουν ακαδημαϊκή/εκπαιδευτική ικανότητα παρά το γεγονός ότι βρίσκονται σε δύσκολες ή μειονεκτούσες συνθήκες»(Li, Martin, Yeung 2017:4)

※ **συναισθηματική ανθεκτικότητα:** «η δυνατότητα να δημιουργήσει θετικό συναίσθημα και να ανακάμψει γρήγορα από αρνητικές συναισθηματικές εμπειρίες» (Davidson 2000, Fredrickson, 2008, όπως αναφ. στους Wang, Xu, Luo, 2016:1)

※ **πνευματική ανθεκτικότητα:** «η κατανόηση, εμπειρία και σύνδεση του ατόμου με αυτό που υπερβαίνει τον εαυτό του» (Foy, Drescher, Watson ,2011: 1),

※ **αθλητική ανθεκτικότητα:** «ο ρόλος των νοητικών διαδικασιών και της συμπεριφοράς που προωθούν τα προσωπικά πλεονεκτήματα και η προστασία ενός αθλητή από την πιθανή επίδραση των στρεσογόνων καταστάσεων που επηρεάζουν την επίδοσή τους» (Hill et al 2018:2).

Τέλος, η σύγχρονη ψυχοδυναμική προσέγγιση του όρου, σχετίζεται με την **ανάρρωση από το «τραύμα»**, το οποίο οι επιστήμονες διαχωρίζουν από τον τραυματισμό καθώς μία «τραυματογενής» εμπειρία είναι πολύ-παραγοντική και

εμπεριέχει όχι μόνο σωματική/βιολογική (φυσική ή ψυχική) βλάβη, αλλά και έκθεση σε αντιξοότητες. Συνεπώς υπάρχουν ενέργειες που δημιουργούν και συντηρούν το τραύμα καθώς και αυτές που το απωθούν οι οποίες εκδηλώνονται όχι μόνο από ένα άτομο και από τους «σημαντικούς άλλους», αλλά ακόμα και από ολόκληρο το κοινωνικό σύνολο (Anaut, 2005). Από το 2010 και μετά, όπως αναφέρουν οι Zautra, Hall and Murray, (2010) οι προτάσεις για έρευνα της ανθεκτικότητας σχετίζονται με τις πολύ βασικές βίο-ψυχοκοινωνικές διεργασίες που επιταχύνουν περαιτέρω την ανάκαμψη και τη βιωσιμότητα (π.χ. η θετική ψυχική υγεία, η συναισθηματική ωριμότητα κ.α.) καθώς και τις «τις πιθανές νεύρο-ορμονικές και γενετικές διεργασίες που μπορεί να αποφέρουν φυσιολογικούς δείκτες ανθεκτικότητας» (Curtis, Cicchetti 2007:1)

Κριτική αποτίμηση

Όπως ήδη αναφέραμε, η ανθεκτικότητα ως όρος είναι μία πολυπλόκαμη έννοια, δόκιμη σε πολλές επιστήμες και τομείς. Στο πρώτο κύμα μελετών, οι ερευνητές επικεντρώθηκαν σε δύο βασικούς άξονες για τον εντοπισμό και την αξιολόγηση των βασικών πόρων άντλησης ανθεκτικότητας από τα παιδιά: 1) το ίδιο το άτομο (person focused) 2) διάφορες μεταβλητές που το επηρεάζουν (variable focused) (Masten 2001). Οι μελέτες που αφορούσαν το ίδιο το άτομο περιελάμβαναν σύγκριση με άλλες ομάδες ατόμων τόσο αναφορικά με τους κινδύνους όσο και σε σχέση με την θετική προσαρμογή ή τη δυσπροσαρμοστικότητα. Πολλοί ερευνητές έθεσαν πλείστα ερωτήματα αναφορικά με την μέτρηση, τη διαπολιτισμικότητα, την ηθική, την κοινωνική πτυχή του όρου, τους παράγοντες της ανθεκτικότητας καθώς και τον αντίκτυπο που έχει στα άτομα και στις κοινωνίες.

Οι έρευνες που εστίασαν στις μεταβλητές επικεντρώθηκαν σε στατιστικά στοιχεία, όπως ιεραρχικές παλινδρομήσεις και κατηγοριοποιήσεις ρυθμιστικών παραγόντων. Τα πρώτα ευρήματα έδειξαν βασικές διαφορές που σχετίζονται με την καλή προσαρμογή σε σχέση με τους ακόλουθους παράγοντες: α) ατομικά χαρακτηριστικά (διακριτικά στοιχεία του χαρακτήρα) β) οικογενειακά χαρακτηριστικά (οικονομική και κοινωνική κατάσταση, διαπαιδαγώγηση) γ) έξω-οικογενειακά χαρακτηριστικά (γειτονιά, σχολείο, κ.α.) (Masten, 2014 :8). Επίσης, διάφοροι ερευνητές επισήμαναν τη σημασία του πλαισίου (context) χωρίς να αναφέρονται ακόμα σε συγκεκριμένα πολιτισμικά ή κοινωνικά χαρακτηριστικά ομάδων.

Η έννοια της ανθεκτικότητας χρησιμοποιείται από πλείστους τομείς -επιστημονικούς ή μη- για να αντικατοπτρίσει την αντοχή στα πλαίσια οικονομικών, τεχνικών, πολιτικών ή κοινωνικών αλλαγών όμως στην παρούσα μελέτη, η «ανθεκτικότητα» περιορίζεται στις ψυχολογικές και παιδαγωγικές και σχετικές με την υγεία προεκτάσεις του όρου.

Αναμφισβήτητα πρόκειται για μια πολύ-σημαντική έννοια που αφορά τις δεξιότητες που παρατηρήθηκαν μετά από έρευνες σε άτομα έτσι ώστε να αντιμετωπίσουν επιβλαβείς καταστάσεις όπως τραυματική ζωή, ατυχήματα, ασθένειες, αναπηρίες, σοβαρές συναισθηματικές συνθήκες, μεγάλη αβεβαιότητα, κλπ.

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΟΡΟΥ: ΜΟΝΤΕΛΑ, ΚΥΜΑΤΑ, ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Οι διαχρονικές μελέτες οι οποίες διεξήχθησαν από τους ερευνητές σε παιδιά που μεγαλώνουν σε περιστάσεις και σε παράγοντες που μειώνουν τον κίνδυνο κατά τη διαδικασία ανάπτυξης των παιδιών προσέφεραν ένα σημαντικό απόθεμα γνώσεων για την καλύτερη κατανόηση των επιμέρους πόρων ανθεκτικότητας. Στο παρόν δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας μας, παρουσιάζουμε τους σημαντικότερους επιστήμονες που ασχολήθηκαν με την ανθεκτικότητα καθώς και τις θεωρίες/ μοντέλα που διαμόρφωσαν κατά τη διάρκεια των ερευνών τους. Πιο συγκεκριμένα θα παρουσιάσουμε το «Βίο- οικολογικό μοντέλο» του Urie Brofenbrenner, καθώς και το μοντέλο SERT του Ungar, αφού αναφερθούμε στην μετατόπιση του όρου στο μεσοδιάστημα καθώς και στο σπουδαίο έργο της Ann Masten και τη σημαντική θεωρία των τεσσάρων κυμάτων. Τέλος, παρουσιάζουμε τους παράγοντες ανθεκτικότητας αναλύοντας τα είδη και τη σημασία τους.

2.1. Το «βίο-οικολογικό μοντέλο» (Bio- ecological model) (Brofenbrenner, 1977)

Στο τέλος της δεκαετίας του 70, ο εξελικτικός επιστήμονας² Urie Bronfenbrenner (1917-2005), με παρόμοιο τρόπο, ερμήνευσε το περιβάλλον ενός παιδιού ως ένα σύνολο από δομές ενσωματωμένες η μία στην άλλη, σαν μία Ρώσικη κούκλα. Όπως εξήγησε στο έργο του, «Οικολογία της Ανθρώπινης Ανάπτυξης» (1979), οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ συστημάτων που είναι ως «καθοριστικές για την ανάπτυξη, δρουν ως γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο ενός δεδομένου περιβάλλοντος» (όπως αναφ. σε Ungar Ghazinour and Richter, 2013:1). Παρομοίως διαπίστωσε ότι υπάρχουν πολλές πτυχές σχετιζόμενες με την ανάπτυξη ενός παιδιού και έλαβε υπόψη εξελικτικούς παράγοντες σχετιζόμενους με «την οικολογία της

---

² Η Αναπτυξιακή Επιστήμη είναι η συστηματική επιστημονική μελέτη των συνθηκών και των διαδικασιών που υφίστανται συνέχεια και μεταβολή με την πάροδο του χρόνου στα βιοψυχολογικά χαρακτηριστικά των ανθρωπίνων όντων—είτε κατά τη διάρκεια της πορείας της ζωής, σε διαδοχικές γενιές, είτε αναδρομικά στον ιστορικό χρόνο, ή μελλοντικά όσον αφορά τις επιπτώσεις στην πορεία της ανάπτυξης στο μέλλον.(Bronfenbrenner, Ewans,2000)

ανάπτυξης³». Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται στον όρο **ικανότητα** (competence) ως την απόκτηση και ανάπτυξη γνώσεων και δεξιοτήτων διαχείρισης της συμπεριφοράς σε καταστάσεις καθώς και στον όρο **δυσλειτουργία** (dysfunction) ως την επαναλαμβανόμενη εκδήλωση των δυσκολιών στη διατήρηση του ελέγχου και αναπλαισίωσης της συμπεριφοράς σε διαφορετικές καταστάσεις της ανθρώπινης ανάπτυξης. Το «**βίο-οικολογικό μοντέλο**» (Bio-ecological model, 1977) το οποίο πρότεινε, περιλάμβανε τις ακόλουθες πέντε διαστάσεις σχετικά με την έκθεση (exposure) του ατόμου στην εξελικτική διαδικασία: α) διάρκεια β) συχνότητα γ) διακοπή δ) χρονική στιγμή και ε) ένταση. Θεωρείται πολύ σημαντικό επίσης το **περιβαλλοντικό πλαίσιο** (environmental context)-άμεσο ή έμμεσο-στο οποίο λαμβάνει χώρα η διαδικασία της ανάπτυξης. Σύμφωνα με μεταγενέστερες έρευνες, παρατηρούνται **μοτίβα (patterns)** στη συμπεριφορά ενός παιδιού ανάλογες με τα περιβάλλοντα που το επηρεάζουν τα οποία ξεκινούν από τα μέλη της άμεσης οικογένειας και επεκτείνονται σε άλλα άτομα, ομάδες, και κοινωνικά πλαίσια στα οποία συμμετέχει στερεοτυπικά όπως στο σχολείο, στη γειτονιά και στην κοινότητα στην οποία ζει κανείς.

Ο Bronfenbrenner σε δύο δημοσιευμένες μελέτες που χρονολογούνται το 1986 και το 1998, μιλάει επίσης για «**αναπτυσσόμενο χάος**» (growing chaos), στις οικογένειες, το σχολείο, τις εφηβικές ομάδες και στα ευρήματα του αναφέρεται στην έλλειψη συγχρονισμού μεταξύ κοινωνικών συστημάτων και μικροκοσμικών περιβαλλόντων όπως η οικογένεια, το σχολείο, οι φίλοι και επισημαίνει την κρίση στην κοινωνική ανάπτυξη. Μετά από ερευνητικές διαπιστώσεις καταλήγει ότι οι λιγότερο υποστηρικτικές σχέσεις αντιτίθενται στην προσαρμογή και η αποδιοργάνωση σε συνδυασμό με ελλιπή γονική μέριμνα «*σχετίζονται με δυσλειτουργικές διεργασίες, που προμηνύουν δυσλειτουργική κοινωνική ανάπτυξη*». (Bronfenbrenner, Evans, 2002:2).

2.2. Μετατόπιση του όρου—Η συνεισφορά του Michael Rutter και της Ann Masten

Στη δεκαετία του 80, οι έρευνες στράφηκαν στις επιπτώσεις φυσικών καταστροφών σε παιδιά και ενήλικες όπως πλημμύρες ή πυρκαγιές που κατέστρεψαν κοινότητες και προκάλεσαν απώλειες (Masten, 2014), όπως η φωτιά στην Αυστραλία το 1983.

---

³The Developing Ecology of Human Development όπως αναφέρεται στο άρθρο «Developmental Science in the 21st Century: Emerging Questions, Theoretical Models, Research Designs and Empirical Findings», 2000.

Σημαντικό είναι το έργο του Bowlby (1984) για την εξέλιξη του όρου, οποίος μελετώντας παιδιά που είχαν επιβιώσει το βομβαρδισμό του Λονδίνου στον Β Παγκόσμιο πόλεμο και είχαν διαχωριστεί από τους δικούς τους λόγω εκκενώσεων, διαπίστωσε ότι παρουσίασαν ομαλή ανάπτυξη στην εφηβεία αλλά όμως διατηρούσαν μία ορισμένη ψυχρότητα και αδιαφορία καθώς και έλλειψη εμπιστοσύνης στον περίγυρο τους έχοντας χάσει αυτό που ονομάζει ως **«ασφαλή σύνδεση»** ένα ένστικτο που επιτρέπει στα άτομα να συνάψουν κοινωνικές σχέσεις, να προσαρμοστούν και να ενταχθούν ενσωματώνοντας νέες γνώσεις και δεξιότητες (όπως αναφ. σε Michallet, 2009).

Στη συνέχεια, ο McFarlane (1987, McFarlane & Van Hooff, 2009), συνέκρινε τα συμπτώματα σε μία μεγάλη ομάδα μαθητών που είχαν πληγεί, λίγο μετά την πυρκαγιά και είκοσι χρόνια μετά. Τα μακροπρόθεσμα αποτελέσματα έδειξαν τη σημασία εγγύτητας ή απομάκρυνσης από **το φροντιστή (caregiver)**, καθώς η παρουσία του μπορούσε να λειτουργήσει προστατευτικά. (Masten, 2014).

Ο καθηγητής ψυχιατρικής Michael Rutter (1933-), έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο για την οριοθέτηση της έννοιας. Πιο συγκεκριμένα το 1987 δημοσίευσε μία σημαντική έρευνα σχετικά με την ψυχοκοινωνική ανθεκτικότητα η οποία συνόψισε και αξιοποίησε την πλειονότητα των προγενέστερων απόψεων και ερευνών. Ο Rutter περιέγραψε την ανθεκτικότητα από την άποψη των διαδικασιών και των σημείων καμπής, μέσα από πολλά παραδείγματα επιπτώσεων της αλληλεπίδρασης και αναφέρθηκε στα **«ατσάλινα αποτελέσματα» (steeling effects)** όπου *«η εμπλοκή με το άγχος χρησίμευσε για την προετοιμασία του ατόμου για μία καλύτερη μετέπειτα προσαρμογή»* (όπως αναφ. σε Masten, 2014:3). Αργότερα, αποσαφηνίζει τον όρο αναφερόμενος στην ικανότητα του ατόμου να αποκτά δυνάμεις για να αντιμετωπίσει τις αλλαγές και να γίνει καλύτερος και όρισε την ανθεκτικότητα ως *«μια διαδραστική έννοια που επιφέρει σχετικά θετικό ψυχολογικό αποτέλεσμα παρά τις επικίνδυνες εμπειρίες»* (Rutter, 2006:3). Οι έρευνες του ανέδειξαν το ρόλο των **προστατευτικών παραγόντων** στην εκθετική αλληλεπίδραση του ατόμου σε **παράγοντες κινδύνου** τονίζοντας ότι η βλαβερότητά τους μπορεί να αμβλύνεται: οι μελέτες του έδειξαν μεγαλύτερη αντικοινωνική συμπεριφορά σε παιδιά των οποίων οι γονείς ήταν διαρκώς σε σύγκρουση και δεν υπήρχε καμία προστασία είτε από εσωτερικούς είτε από εξωτερικούς παράγοντες (όπως αναφ. σε Anaut, 2015). Σε άλλη έρευνα που πραγματοποίησε στο Ηνωμένο Βασίλειο σε 111 παιδιά για υιοθεσία από τη Ρουμανία μετά την πτώση του καθεστώτος Ceausescu το 1989, τα οποία, τη στιγμή της

υιοθεσίας είχαν ζήσει σε συνθήκες πρωτοφανούς στέρησης στα ορφανοτροφεία της Ρουμανίας και παρουσίαζαν σωματική και γνωσιακή στέρηση, απέδειξε τη σημασία των **συναισθηματικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών παραγόντων** καθώς η πλειοψηφία των παιδιών που υιοθετήθηκαν σε ηλικία κάτω των 4 ετών είχαν μία ομαλή αναπτυξιακή πορεία. (όπως αναφ. σε Anaut, 2015).

Η Ann Masten, μαθήτρια και συνεργάτης του Norman Garmezy, ερεύνησε τον όρο της ανθεκτικότητας και συνέβαλλε σημαντικά στην οριοθέτηση του από τη δεκαετία του 1980 και για πάνω από 30 χρόνια. Αρχικά, επεσήμανε το ρόλο της **προσωπικότητας κάθε ατόμου** στην αντιμετώπιση στρεσογόνων καταστάσεων. Τα πρώτα της πορίσματα περιλάμβαναν γραμμικά και μη γραμμικά αποτελέσματα που συνδέουν τις αντιξοότητες με την προσαρμογή (Masten et al., 1988) και εστίασαν κυρίως στην αύξηση των προβληματικών αποτελεσμάτων, καθώς ήταν εξαρτώμενα από το αυξανόμενο επίπεδο κινδύνου τονίζοντας αντίστοιχα **τη βελτίωση της προσαρμοστικότητας του ατόμου όσο οι αντιξοότητες είχαν καθοδική πορεία**.

Ήδη από το 1994⁴ η γνωστή ερευνήτρια εισήγαγε τον όρο «**επιτυχή προσαρμογή**» έτσι ώστε να δώσει έμφαση στην αλλαγή και όχι στην αντοχή ενός συστήματος. Αναφέρεται στον όρο «**ιδιοσυγκρασία**» και ορίζει την προσωπικότητα ως « *αποτέλεσμα μιας δυναμικής αναπτυξιακής διαδικασίας*» (όπως ανάφ. σε Anaut, 2015:2), αναγνωρίζοντας έτσι την ανθεκτικότητα ως διαδικασία μίας ομαλής και επιτυχημένης ένταξης του ατόμου και όχι ως ιδιότητα. Η Masten (2001), μελέτησε μεγάλο αριθμό παιδιών που είχαν βιώσει αρνητικά συμβάντα στη ζωή τους (θάνατο, ασθένεια στην οικογένεια, κακοποίηση κ.α.), από το δημοτικό σχολείο μέχρι την ενηλικίωση. Έτσι, αναφερόμενη στα πολλά παιδιά που επιβιώνουν σε δύσκολα ακόμη και σε κακοποιητικά περιβάλλοντα στο σπίτι, αποκαλεί την ανθεκτικότητα «**συνηθισμένη μαγεία**». Στο βιβλίο της, ανέπτυξε μια νέα διαδικασία που βασίζεται σε συνεντεύξεις, όπου οι περιγραφές των ερωτηθέντων ήταν ταξινομημένες «*σε παράγοντες που χρησιμοποιήθηκαν στη συνέχεια για να καθορίζουν τα έμμεσα κριτήρια που είχε χρησιμοποιήσει η ομάδα για να κρίνει τις συμπεριφορές που οδηγούν σε ανθεκτικότητα και έτσι προέκυψαν τρεις ευρείες κατηγορίες ικανοτήτων: η υποκειμενική ευημερία, τα επιτεύγματα και τα οικονομικά επιτεύγματα.*» (όπως ανάφ. σε Buhs, Rudasill, 2016:3). Οι παράγοντες αυτοί θεωρούνται αξιόπιστοι και

---

⁴Στο βιβλίο της με τον τίτλο «Resilience in Individual Development: Successful Adaptation Despite Risk and Adversity», Routledge, 1994

παραμένουν στο επίκεντρο των αντιλήψεων για την ικανότητα και την ανθεκτικότητα μέχρι σήμερα και χρησιμοποιήθηκαν ως αφετηρία όχι μόνο από τη Masten αλλά και από άλλους ερευνητές.

Συνεπώς, ξεφεύγοντας από την ατομική ανθεκτικότητα, η Masten μιλάει για την **«ικανότητα ενός συστήματος να προσαρμόζεται επιτυχώς σε προκλήσεις που απειλούν τη λειτουργία, την επιβίωση ή την ανάπτυξη του συστήματος»** (Masten, 2014a,b:2), εννοώντας ότι ένα δυναμικό σύστημα χαρακτηρίζεται από την ανάκαμψη μπροστά σε οποιαδήποτε αποσταθεροποίηση.. Η Masten, (Masten, 2014a,b) θεωρεί ότι, όπως η ανθεκτικότητα ενός ατόμου ή συστήματος **μπορεί να προσαρμόζεται**, αφού σχετίζεται με την ανθεκτικότητα άλλων συστημάτων, έτσι και η ανθεκτικότητα των παραγόντων που παίζουν ρόλο όπως ο χρόνος, οι ατομικές αναπτυξιακές μεταβολές, το πλαίσιο και η κουλτούρα παιδιών εξαρτάται από την ανθεκτικότητα της οικογένειας, του σχολείου ή της κοινότητας που ζουν. Οι έρευνες της αργότερα εστιάστηκαν στις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των συστημάτων όχι μόνο του ατόμου αλλά και της κοινωνίας στην οποία ζει.

2.3. Η θεωρία των τεσσάρων κυμάτων

Η θεωρία των τεσσάρων κυμάτων (Masten και Obradovic 2006), είναι πολύ σημαντική για την εξέλιξη των ερευνών σχετικά με την ανθεκτικότητα στον 21^ο αιώνα. Σε κάθε κύμα τίθενται διαφορετικές ερωτήσεις που οδηγούν τους ερευνητές σε αντίστοιχες απαντήσεις αναφορικά με τους **παράγοντες κινδύνου** (risk factors) σε σχέση με τα αρνητικά αποτελέσματα. Στο πρώτο κύμα εργασιών, οι συμπεριφορικοί (κυρίως) επιστήμονες εστίασαν στην ανάλυση αντιδράσεων παιδιών που είχαν ομαλή ανάπτυξη υπό επικίνδυνες συνθήκες με σκοπό να ταυτοποιήσουν τους δείκτες συσχέτισης (correlates and markers) καλής προσαρμογής μεταξύ των νέων που διατρέχουν γενετικό ή περιβαλλοντικό κίνδυνο (genetic or environmental risk) (Masten και Obradovic 2006). Για το λόγο αυτό έθεσαν τις ακόλουθες ερωτήσεις:

- Τι είναι η ανθεκτικότητα;
- Πώς τη μετράμε;
- Τι συντελεί στη διαφορά; (Masten, 2014)

Το πρώτο αυτό κύμα εκφράστηκε κυρίως από ερευνητές της εξελικτικής επιστήμης (developmental scientists) για αυτό και η εστία προσοχής ήταν οι παράγοντες θετικής προσαρμογής. Ο Lerner, (2006) αποτελεί τον κύριο εκπρόσωπο

των εξελικτικών ψυχολόγων που ασχολήθηκαν με την έννοια της ανθεκτικότητας. Στο κέντρο των μελετών βρέθηκε η έννοια της «προσαρμοστικότητας» (adaptability) καθώς η έρευνες του είχαν στο επίκεντρο τις προσαρμοστικές αναπτυξιακές σχέσεις καθώς και την «πιθανή πλαστικότητα της ανθρώπινης ανάπτυξης που αποτελεί χαρακτηριστικό της οντογενετικής αλλαγής στο πλαίσιο ενός δυναμικού αναπτυξιακού συστήματος». (Lerner 2006:42). Το **μοντέλο της Θετικής ανθρώπινης ανάπτυξης** που προτείνει (Positive Human Development- PHD) προβάλλει τις ανθρώπινες δυνάμεις και θεωρεί ότι όλα τα άτομα έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν αναπτυξιακά με θετικό τρόπο αν βρίσκονται ή έχουν πρόσβαση σε σχέσεις που εμπνέουν ανθεκτικότητα. Στη συνέχεια εστιάζει στο **μοντέλο της Θετικής Νεανικής Ανάπτυξης** (Positive Youth Development–PYD Perspective) το οποίο βασίζεται στις ακόλουθες υποθέσεις:

1) η δυνατότητα συστηματικής αλλαγής πραγματοποιείται σε όλη τη ζωή; θεωρεί δηλαδή ότι η πλαστικότητα (plasticity) αποτελεί θεμελιώδη δύναμη της ανθρώπινης ανάπτυξης και εφόσον είναι δυνατόν τα πλαίσια ανάπτυξης (σπίτι, σχολείο, κοινότητα) «ευθυγραμμιστούν», τότε μπορεί να επιτευχθεί θετική ανάπτυξη.

2) οι πόροι για τη θετική ανάπτυξη βρίσκονται σε προγράμματα ανάπτυξης νέων (όπως ο προσκοπισμός και άλλες οργανώσεις για κορίτσια και αγόρια)

3) υπάρχει μια αντίστροφη σχέση εντός και μεταξύ της ανάπτυξης μεταξύ των δεικτών PYD και ενδεικτικών συμπεριφορών κινδύνου ή εσωτερίκευσης και εξωτερίκευσης προβλημάτων.

Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο όλοι οι έφηβοι έχουν τη δυνατότητα να αποκτήσουν ανθεκτικότητα «μέσω της ευθυγράμμισης των αναπτυξιακών πλεονεκτημάτων που βρίσκονται στην κοινωνική και σωματική τους οικολογία». (Lerner, 2006:46) Αυτοί οι ερευνητές δημιούργησαν ένα εξελισσόμενο εννοιολογικό πλαίσιο για τον καθορισμό της θετικής προσαρμογής στα παιδιά, το οποίο επικεντρώθηκε στην αποτελεσματική συμπεριφορά των παιδιών σε πολλούς τομείς της επίτευξης η οποία διέφερε ανάλογα με το αναπτυξιακό στάδιο καθώς και το ιστορικό και το πολιτιστικό πλαίσιο. Οι επιστήμονες έλαβαν επίσης υπόψη τη **συναισθηματική υγεία** των παιδιών σε σχέση με την ικανότητα τους σε αναπτυξιακές λειτουργίες (developmental tasks) (Masten και Obradovic 2006).

Το δεύτερο κύμα έρευνας της ανθεκτικότητας εστίασε στην αποκάλυψη των διαδικασιών και των **ρυθμιστικών συστημάτων** (regulatory systems) που παρεμβαίνουν. Οι ερωτήσεις που τέθηκαν ήταν:

- Ποιες είναι οι διαδικασίες που οδηγούν στην ανθεκτικότητα;
- Πώς λειτουργούν οι προστατευτικές και προληπτικές επιρροές;
- Πώς προωθείται η θετική ανάπτυξη σε ένα πλαίσιο κινδύνων; (Masten, 2014)

Έτσι, αναπτύχθηκαν μοντέλα που χρησιμοποίησαν πολύ-μεταβλητικές στατιστικές αναλύσεις, κατάλληλα για τη δοκιμή υποθέσεων σχετικά με την πολυδιάστατη φύση της προσαρμογής σε όλο το χρονικό διάστημα καθώς και σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο οι θετικές πτυχές της προσαρμογής σχετίζονται με τα συμπτώματα καθώς επίσης και με τις σωρευτικές επιπτώσεις των συνεμφανιζόμενων κινδύνων ή αλλιώς τις «κλίσεις κινδύνου» (risk gradients). Αργότερα ερευνητές άρχισαν να δοκιμάζουν πιο πολύπλοκα μοντέλα συναλλαγών που συνδέουν διακριτούς τομείς συμπεριφοράς σε όλο το χρόνο, όπου ένας τομέας προσαρμογής προβλέπει αλλαγές σε άλλο τομέα με την πάροδο του χρόνου. (Masten, Obradovic, 2006).

Το τρίτο κύμα έδωσε έμφαση στις *«προσπάθειες για την προώθηση της ανθεκτικότητας μέσω της πρόληψης, της παρέμβασης, και των τακτικών που ανακύπτουν από την αίσθηση του επείγοντος για την ευημερία των παιδιών που αντιμετωπίζουν αντιξοότητες.»* (Masten, Obradovic, 2006:14). Οι ερευνητές προσπάθησαν να απαντήσουν στα ακόλουθα ερωτήματα:

- Μπορεί να προωθηθεί η ανθεκτικότητα;
- Είναι εύστοχες οι θεωρίες που σχετίζονται με τις διαδικασίες που οδηγούν στην ανθεκτικότητα; (Masten 2014).

Το κύμα αυτό εστίασε στις **παρεμβάσεις** που προωθούν την ανθεκτικότητα, ενώ ταυτόχρονα έκανε κριτική αποτίμηση των θεωριών που προέκυψαν από τα πρώτα δύο κύματα. Τα ευρήματά τους εμπλέκουν θεμελιώδη προσαρμοστικά συστήματα, χαρακτηρίζοντας τα ως **«καυτά σημεία»** (hot spots). Επίσης, τα πορίσματα τους έδειξαν πώς οι γονείς λειτουργούν πιο αποτελεσματικά σε δύσκολες στιγμές. Επιπλέον, ένα σημαντικό συμπέρασμα είναι ότι οι θεωρίες που ήταν μέχρι τότε εστιασμένες στο άτομο κινήθηκαν προς την *«την ανίχνευση των επαναλαμβανόμενων προτύπων ζωής σε πιο αντιπροσωπευτικά δείγματα των παιδιών»* (Masten, Obradovic, 2006:15).

Το **σχολείο** μπορεί να αποτελέσει ένα χώρο παρέμβασης, καθώς εκεί μπορούν να εντοπιστούν ευάλωτα παιδιά και να χορηγηθεί βοήθεια. Σύμφωνα με τη Theron (2016), η εκπαίδευση αποτελεί ένα «**πόρο**» που δεν χάνει την αξία του και είναι πάντα απαραίτητη για της διαδικασίες ανθεκτικότητας στους νέους. Οι σχολικές δραστηριότητες προάγουν τακτικά την ανθεκτικότητα, ειδικά με τη συνεισφορά σχολικών ψυχολόγων. Η ίδια αναφέρει ως παράδειγμα παιδιά της Αυστραλίας από μειονεκτικά πλαίσια που παραπέμφθηκαν σε υπηρεσίες παροχής συμβουλών που βασίζονται στο σχολείο, υποστηρίχθηκαν στις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν. (Theron 2016). Αναφέρθηκε ότι *«οι σχολικοί σύμβουλοί τους παρείχαν συναισθηματική υποστήριξη και στρατηγικές συμβουλές, διαμεσολαβούσαν σε δύσκολες σχέσεις με ομότιμους, και διευκόλυναν την απόκτηση δεξιοτήτων ανθεκτικότητας»* (Theron 2016:4). Μαζί με την εκπαίδευση, η πίστη και η υποστήριξη από συνομηλίκους διαδραματίζουν επίσης, σημαντικό ρόλο. Βασική θέση σε αυτές τις διαδικασίες κατέχουν οι γνωστικές και συναισθηματικές ικανότητες των νέων, όπως είναι η υψηλή αυτοεκτίμηση και νοημοσύνη τους. Επίσης, η κοινότητα καθώς και το πολιτιστικό πλαίσιο αποτελούν πλαίσια παρεμβάσεων και υποστήριξης. Σαφέστατα όλοι οι πόροι υπάρχουν σε όλους τους πολιτισμούς, η θέση όμως, που έχουν εξαρτάται από τις πολιτισμικές συνήθειες, γεγονός που είναι αποδεκτό αν σκεφτεί κανείς ότι η ετερογένεια που κάθε λαό χαρακτηρίζει δεν θα μπορούσε να μην επηρεάζει και τις διαδικασίες της ανθεκτικότητας.

Το τέταρτο κύμα ολοκληρωμένης έρευνας σχετικά με την ανθεκτικότητα στα παιδιά, δίνει έμφαση *«στις αλληλεπιδράσεις γονιδίων με εμπειρία, ατόμων με πλαίσια, συνδέοντας τα επίπεδα ανάλυσης και την διεπιστημονική ολοκλήρωση»*. (Masten 2014)

Τα ερωτήματα που προκύπτουν είναι:

- Πώς οι γενετικές διαφορές παίζουν ρόλο στην ανθεκτικότητα;
- Τα άτομα έχουν διαφορετική ευαισθησία σε τραυματικές εμπειρίες;
  - Είναι τα ίδια άτομα ευαίσθητα σε θετικές παρεμβάσεις;
- Πώς προστατεύεται η ανάπτυξη του εγκεφάλου από υψηλά επίπεδα στρες και ορμονών του στρες;
- Πώς οι κοινότητες και οι κοινωνίες καλλιεργούν την ανθεκτικότητα; (Masten, 2014)

Το τέταρτο κύμα που είναι σε εξέλιξη, επικεντρώθηκε στην **ενσωμάτωση και άλλων κλάδων** προερχόμενων από τη γενετική, τις νευρο- επιστήμες, την στατιστική και άλλες στη μελέτη της ανθεκτικότητας σε όλα τα επίπεδα ανάλυσης. Δίνεται έμφαση στη μελέτη της λειτουργίας του εγκεφάλου, στις «βίο-συμπεριφορικές διεργασίες» (π.χ. απεικόνιση του εγκεφάλου, μη επεμβατική δοκιμασία, στατιστική μοντελοποίηση της σύνθετης δυναμικής), στους συνδυασμούς και τη μέτρηση των γονιδίων, καθώς και σε άλλα εργαλεία που μπορούν να απεικονίσουν τις διεργασίες που σχετίζονται με την ανθεκτικότητα. Το τέταρτο κύμα προσφέρει ενδιαφέρουσες δυνατότητες για μια πολύ βαθύτερη κατανόηση του τρόπου λειτουργίας των διαδικασιών εντός και σε όλα τα επίπεδα για την παραγωγή ανθεκτικότητας σε παιδιά (Masten, Obradovic, 2006). Ενώ τα τρία πρώτα κύματα έρευνας, επικεντρώθηκαν σε οικογενειακά και κοινωνικά συστήματα και προβάλλουν "καυτά σημεία" για την ένταξη των παιδιών, το τέταρτο κύμα ανατρέπει « *μακροχρόνιες υποθέσεις των πρόωρων εργασιών για την ανθεκτικότητα, ιδίως όσον αφορά την πλαστικότητα της ίδιας της προσαρμοστικής λειτουργίας*». (Masten, Obradovic, 2006). Επίσης, η Masten (2014), τονίζει την πολυδιάστατη δυναμική του νέου κύματος και το ενδιαφέρον που υπάρχει για τη διαδικασία με την οποία η αντιξοότητα (adversities) επιδρούν βιολογικά στα άτομα και στις κοινότητες και μετριάζονται ή εντείνονται ανάλογα με τα επίπεδα επιρροής. Για παράδειγμα, σε καταστροφές ευρείας κλίμακας (όπως τσουνάμι, θύελλες, πλημμύρες) η ανάρρωση είναι βραδεία διότι **πολλά συστήματα είναι αλληλένδετα**. Για το λόγο αυτό οι σύγχρονες έρευνες έχουν επικεντρωθεί στις βιολογικές επιρροές της ανθεκτικότητας με τη βοήθεια της γενετικής επιστήμης, βιολογικών καθώς και στατιστικών μετρήσεων, χρήση εγκεφαλογραφήματος, κ.λ.π (VicHealth,2015) και ίσως έτσι, με τη νέα αυτή στροφή, να αποσαφηνιστούν οποιεσδήποτε ασάφειες. Με τη συνδρομή της επιστήμης της νευροβιολογίας, οι έρευνες επικεντρώνονται στις μετρήσεις και η έμφαση δίνεται στην αξιολόγηση της προσαρμογής μέσα από καταστάσεις άγχους ή κρίσης μέσα από τη μέτρηση βίο δεικτών (π.χ. συλλέγεται γενετικό υλικό, κηλίδες αίματος κ.λ.π) έτσι ώστε να γίνουν συγκρίσεις και να προκύψουν συμπεράσματα. Οι σύγχρονοι ερευνητές αναγνωρίζουν ότι η ανθεκτικότητα δεν αποτελεί ένα γενικευμένο χαρακτηριστικό αλλά, μπορεί να αφορά συγκεκριμένους τομείς και δράσεις ενός ατόμου, **που ενώ εμφανίζεται συνολικά ευάλωτο, μπορεί να είναι ψυχικά ανθεκτικό σε συγκεκριμένες καταστάσεις**. Έτσι η έννοια χωρίστηκε σε κατηγορίες όπως πολιτιστική, εκπαιδευτική/ακαδημαϊκή, συναισθηματική, πνευματική, αθλητική, και άλλες

(Ματσόπουλος, 2011). Ο ρόλος του πολιτισμικού/πολιτιστικού πλαισίου στην ανθεκτικότητα απασχολεί αρκετά τους επιστήμονες τις τελευταίες δεκαετίες, ειδικότερα εξαιτίας των όλο και αυξανόμενων μεταναστευτικών ροών σε παγκόσμια κλίμακα: δίνουν έμφαση στις πολιτιστικές πρακτικές, στα έθιμα, στις παραδόσεις, στις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθώς μπορούν να αποτελέσουν προστατευτικούς παράγοντες και να συντελέσουν στην ανθεκτικότητα και στην αντιμετώπιση περιστατικών ρατσισμού ή διακρίσεων (Masten 2014).

2.4. Το μοντέλο SERT, ή αλλιώς το κοινωνικό οικολογικό μοντέλο (Ungar 20011-2013)

Ο πιο θερμός υποστηρικτής της πολιτιστικής ανθεκτικότητας είναι αναμφίβολα ο Καναδός Michael Ungar (1963-). Στη διεθνή έρευνα του που ονομάστηκε IRP (International Resilience Project), (Ungar 2009) χρησιμοποιεί διάφορες ερευνητικές μεθόδους για την εξέταση πτυχών της ζωής των νέων που αντιμετωπίζουν τις πολλές αντίξοες συνθήκες και προκλήσεις. Ξεκίνησε το 2006 και έχει πλέον συνεργασίες με ερευνητές και οργανώσεις που βασίζονται στην κοινότητα σε έξι ηπείρους σε πάνω από 25 κοινότητες. Βασίζεται σε μικτές μεθόδους, και τα ευρήματα δείχνουν ότι η ανθεκτικότητα είναι μια πολυδιάστατη κατασκευή, *«ο ορισμός της οποίας αποτελεί αντικείμενο διαπραγμάτευσης μεταξύ των ατόμων και των κοινοτήτων τους, με τάσεις να εμφανίζουν ομοιογένεια και ετερογένεια σε πολιτιστικά διαφορετικά πλαίσια»* (Ungar, 2008:219). Αναλύοντας τους όρους **ομογένεια** και **ετερογένεια**, ο Ungar τονίζει ότι οι έννοιες διαφέρουν ανάλογα με την αντίληψη ενός **υγιές φαινομένου** (health related phenomenon). Σύμφωνα με το προτεινόμενο μοντέλο, διακρίνονται μοτίβα στην παιδική ηλικία που οδηγούν στην ανθεκτικότητα και είναι κοινά από διάφορους πληθυσμούς ανά την υφήλιο. Διακρίνει 4 (τέσσερις) αρχές όπως φαίνεται και παρακάτω στον πίνακα 1.

Πίνακας 1. Αρχές Ανθεκτικότητας (Ungar 2008 :231-232)⁵

1. *Τα παιδιά μπορούν να επιλέξουν μόνο από τους πόρους υγείας που διαθέτουν (η αρχή της πλοήγησης).*
2. *Τα παιδιά θα επιλέξουν πόρους υγείας από εκείνους που είναι διαθέσιμοι και πιθανότατα να επηρεάσουν θετικά τα ψυχικά και σωματικά αποτελέσματα, όπως καθορίζονται από τον πολιτισμό και το πλαίσίό τους (η αρχή της διαπραγματεύσεως).*
3. *Ο τρόπος με τον οποίο συνδέουν μια πτυχή της ανθεκτικότητας θα αντικατοπτρίζει τη σύγκλιση στον τρόπο συμπεριφοράς των παιδιών μεταξύ των πολιτισμών (η αρχή της ομοιογένειας).*
4. *Οι σχέσεις μεταξύ των πτυχών της ανθεκτικότητας θα εκφράζουν την ποικιλομορφία εντός του ίδιου αλλά και μεταξύ διαφορετικών πληθυσμών (η αρχή της ετερογένειας).*

Ο ίδιος επίσης (2008 :15) εντοπίζει και περιλαμβάνει σε ένα πίνακα **7 (επτά) τύσεις** (tensions)⁶ που διέπουν την ανθεκτικότητα και είναι συνοπτικά οι ακόλουθες:

1.Πρόσβαση σε υλικούς πόρους και ευκαιρίες εκπαίδευσης και περίθαλψης 2.Σχέσεις με άλλους, μέλη της οικογένειας ή της κοινότητας 3.Ταυτότητα και επίγνωση των δυνατοτήτων, των αξιών και πεποιθήσεων κάποιου 4.Ισχύς και έλεγχος, φροντίδα για τον εαυτό μας και τους άλλους. 5.Πολιτιστική εμπλοκή και τήρηση των τοπικών και παγκόσμιων πολιτιστικών πρακτικών, αξιών και πεποιθήσεων 6.Κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα 7.Συνοχή και μέριμνα για το γενικότερο καλό.

Το προτεινόμενο μοντέλο επιβεβαιώνει την παραδοχή ότι η κατανόηση της πολυμορφίας των πολιτισμών μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση των μηχανισμών εκείνων που οδηγεί στην ανθεκτικότητα των νέων σε παγκόσμιο επίπεδο. Κατά τη διάρκεια του σχεδιασμού του, ο Ungar και οι συνεργάτες του προβληματίστηκαν για τους παράγοντες που δύνανται να επηρεάσουν την ανθεκτικότητα: ο συνδυασμός τους, το πεδίο εφαρμογής τους, η πολιτισμική επιρροή οδήγησε στη σύνταξη 4 (τεσσάρων) πεδίων και 32 (τριάντα δύο) αντικειμένων (items) που επηρεάζουν τη μελέτη του όρου της ανθεκτικότητας όπως παρουσιάζονται και στον πίνακα 2.

⁵Μετάφραση/ προσαρμογή Κάμπερ–Κοντού

⁶Ο όρος αναφέρεται και ως «πόροι» (resources) στο “How schools enhance the Development of Young People Resilience”–Ungar m., Connelly G, Liebenberg L., Theron L (2017)–Μετάφραση/προσαρμογή Κοντού-Κάμπερ

Πίνακας 2.⁷ 4 πεδία και 32 αντικείμενα που θεωρούνται πολύ σημαντικά για τη μελέτη της ανθεκτικότητας (Ungar, 2008:227)

ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ	ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΣΕΙΣ	ΑΤΟΜΑ
<ul style="list-style-type: none"> •1. Σύνδεση με θρησκευτική οργάνωση. •2. Η νεολαία και η οικογένειά τους είναι ανεκτικές στις ιδεολογίες και τις πεποιθήσεις του άλλου •3. Ο πολιτισμικός διαχωρισμός και η αλλαγή των αξιών αντιμετωπίζονται καλά •4. Αυτοβελτίωση του ατόμου και της κοινότητας •5. Απόκτηση μίας φιλοσοφίας ζωής. •6. Πολιτιστική/ Πνευματική ταυτοποίηση οπ •7. Πολιτιστική συνειδητοποίηση : συναίσθηση της προέλευσης και γνώση της συμμετοχής σε μία πολιτιστική παράδοση που εκφράζεται μέσω καθημερινών δραστηριοτήτων.	<ul style="list-style-type: none"> 8. Ευκαιρίες για κατάλληλη για την ηλικία εργασία 9. Η έκθεση στη βία αποφεύγεται στην οικογένεια, την κοινότητα και τους συνομηλίκους του 10. Η διακυβέρνηση διαδραματίζει ρόλο στην παροχή της ασφάλειας, της αναψυχής, της στέγασης, των θέσεων εργασίας του παιδιού όταν 11. Οι ουσιαστικές τελετές μετάβασης με κατάλληλο ποσοστό κινδύνου είναι προσβάσιμες 12. Η κοινότητα είναι ανεκτική στον υψηλό κίνδυνο και τις προβληματικές συμπεριφορές 13. Καλύπτονται οι ανάγκες ασφάλειας και ασφάλειας 14. Αντιληπτή κοινωνική ισότητα 15. Πρόσβαση στο σχολείο και την εκπαίδευση, πόροι μάθησης πληροφοριών	<ul style="list-style-type: none"> •16. Η ποιότητα της ανατροφής των παιδιών ανταποκρίνεται στις ανάγκες του παιδιού •17. Κοινωνική ικανότητα •18. Υπαρξη θετικών προτύπων και μέντορα •19. Ουσιαστικές σχέσεις με άλλους στο σχολείο και στο σπίτι, αντιληπτή αποδοχή ομάδας ομοτίμων και κοινωνική υποστήριξη	<ul style="list-style-type: none"> •20. Αυτοπεποίθηση •21. Ικανότητα επίλυσης προβλημάτων •22. Αυτο-αποτελεσματικότητα •23. Να μπορείς να ζεις με αβεβαιότητα •24. Αυτογνωσία, διορατικότητα •25. Αντιληπτή κοινωνική υποστήριξη •26. Θετική προοπτική, αισιοδοξία •27. Ενσυναίσθηση για τους άλλους και ικανότητα κατανόησης των άλλων •28. Έχοντας στόχους και έμπνευση •29. Επίδειξη ισορροπίας μεταξύ εξάρτησης και ανεξαρτησίας από τους άλλους •30. Κατάλληλη χρήση της αποχής για ουσίες όπως το αλκοόλ και τα ναρκωτικά •31. Αίσθηση του χιούμορ •32. Αίσθηση καθήκοντος

⁷ Μετάφραση- Προσαρμογή: Κάμπερ-Κοντού

Σε συνέχεια των ερευνών αυτών, το μοντέλο SERT, ή αλλιώς το **Κοινωνικό Οικολογικό μοντέλο** ορίζει ότι **όλα τα κοινωνικά συστήματα είναι υπεύθυνα ώστε να ενεργοποιήσουν τις διαδικασίες ανθεκτικότητας σε ένα παιδί κάθε φορά που αυτό κρίνεται απαραίτητο**. Το μοντέλο SERT, αντιλαμβάνεται την ανθεκτικότητα ως μία αμφίδρομη διαδικασία στην οποία *«η κοινωνικό-οικολογία και το παιδί συνεργάζονται εποικοδομητικά»* (Ungar 2006, 2011, 2013). Το σχολείο δεν ανήκει απλά σε αυτά τα κοινωνικά συστήματα αλλά, δεδομένου ότι έχει πρωτεύων ρόλο στη ζωή αρκετών παιδιών αυτόματα είναι το σημαντικότερο. Ένας σημαντικός λόγος που η σχολική οικολογία έχει καθοριστικό ρόλο στις διαδικασίες που αυξάνουν την ανθεκτικότητα, είναι επειδή μέσα σε αυτό το σύστημα τα παιδιά χτίζουν σχέσεις, φιλικές και παιδαγωγικές. Αυτές οι σχέσεις σε συνδυασμό με άλλες υπηρεσίες του σχολείου, μαθαίνουν στα παιδιά τρόπους να προσαρμόζονται στις αντιξοότητες. Το σχολικό περιβάλλον δεν θα πρέπει να επαναπαύεται μόνο στις δικές του υπηρεσίες, αντίθετα είναι σημαντικό να δημιουργεί σχέσεις **συνεργασίας** με όλες τις υπόλοιπες δομές που υπάρχουν σε μία κοινότητα. Στόχος αυτών των συνεργασιών είναι το βέλτιστο συμφέρον των παιδιών, ενώ αυτή η συνεργασία είναι περισσότερο σημαντική όταν παιδιά βρίσκονται αντιμέτωπα με επικίνδυνες καταστάσεις. Με βάση λοιπόν αυτή την θεωρία το παιδί αποκτά ανθεκτικότητα συνεργαζόμενο με ένα ή περισσότερα από τα κοινωνικό-οικολογικά συστήματα που βρίσκονται στην διάθεσή του (Ungar, 2008). Αναφορικά με το ρόλο της βιωσιμότητας στην ανθεκτικότητα, παρατηρήθηκε ότι **το αυξημένο άγχος και ο πόνος μειώνουν την ικανότητα του ατόμου να επιβιώσει από μία επίπονη κατάσταση**. Πιο συγκεκριμένα *«η ομοιόσταση νου-σώματος δεν υποστηρίζεται από συναισθηματική ουδετερότητα, αλλά από συνεχή και σκόπιμη, συναισθηματική δέσμευση. Από την άποψη αυτή, η ανθεκτικότητα αναμένεται να ξεπεράσει τα όρια ορίων της ικανότητας ενός ατόμου να αποκρούει παθολογικές καταστάσεις ή να ανακάμψει από μια καταστροφή»*. (Zautra, Hall and Murray, 2010:8) Συνεπώς, όπως και στις επιστήμες της βιολογίας ή της οικολογίας, έτσι και η ατομική ανθεκτικότητα μπορεί να οριστεί από το **μέγεθος των συναισθηματικών κραδασμών** που μπορεί να αντέξει κάθε άτομο χωρίς μια θεμελιώδη αλλαγή και διατηρώντας την προσήλωση στους στόχους του. *«Μια ανθεκτική "ανάκαμψη" μπορεί να μην υφίσταται χωρίς να παραμένουν κάποιες συναισθηματικές "ουλές", αλλά η επιστροφή στην υγεία είναι συχνά πολύ πέρα από αυτό που θα είχαν προβλέψει τα μοντέλα ψυχοπαθολογίας μας»*. (Zautra, Hall and Murray, 2010:9). Αυτή η οικολογική προσέγγιση του όρου (Masten 2014, Ungar

2011) υποδεικνύει ότι «ότι η θετική εξέλιξη ενός παιδιού υπό πίεση είναι συχνότερα το αποτέλεσμα ενός διευκολυντικού περιβάλλοντος παρά απόρροια ατομικών κινήτρων ή προσωπικών ταλέντων» (Panter-Brickand και Eggerman 2012, όπως αναφ. στο Ungar, Conelly, Liebenberg, Theron , 2019:2).

Στη συνέχεια, σύμφωνα με τους Southwicketal (2014), παρόλο που είναι σημαντικό να κατανοήσουμε τους παράγοντες κινδύνου καθώς και τους προστατευτικούς παράγοντες που δίνουν «**ανθεκτικές εκβάσεις**» (resilientoutcomes), η έννοια της ανθεκτικότητας δεν είναι μονολιθική αλλά έχει συνοχή και συνέπεια και ενώ μπορεί να αφορά ένα τομέα (π.χ. κουλτούρα, εκπαίδευση, θρησκεία) είναι σημαντικό το **πλαίσιο** (context) στο οποίο εκδηλώνεται. «*Δεδομένου ότι τα άτομα είναι ενσωματωμένα σε συστήματα (π.χ. οικογένειες, θρησκείες, οργανώσεις, κοινότητες, κοινωνίες), πρέπει να εφαρμοστεί μια πολυεπίπεδη και διεπιστημονική προσέγγιση προκειμένου να διασαφηνιστούν πλήρως οι προσδιορισμοί της ανθεκτικότητας και να συμπεριληφθούν νέες τεχνολογιών σε μελέτες ανθεκτικότητας*». (Southwick et al. όπως αναφ. από τους Nugentetal., 2014: 2)

2.5. Παράγοντες ανθεκτικότητας

Όπως και η εξέλιξη του ορισμού δείχνει τη μεταβίβαση της ανθεκτικότητας από το άτομο στο σύστημα (Masten, 2016), παρομοίως διαπιστώνουμε μελετώντας τους παράγοντες της ανθεκτικότητας, την ίδια διαδικασία μεταβίβασης. Η ανθεκτικότητα είναι ένας όρος που έχει απασχολήσει πολλούς επιστήμονες και για αυτό οι παράγοντες που την διαμορφώνουν έχουν μελετηθεί εξίσου και υπάρχουν διάφορες κατηγοριοποιήσεις. Ο **Garmezy** (1993), χωρίζει τους προστατευτικούς παράγοντες σε τρία είδη: α)σε αυτούς που σχετίζονται με χαρακτηριστικά του κάθε ατόμου ξεχωριστά β)σε αυτούς που σχετίζονται με χαρακτηριστικά της οικογένειάς του και γ)σε αυτούς που σχετίζονται με χαρακτηριστικά του ευρύτερου περιβάλλοντός του. Η **Masten** κατατάσσει αυτούς **τους παράγοντες σε προστατευτικούς και παράγοντες επικινδυνότητας**. Μια άλλη κατηγοριοποίηση είναι σχετιζόμενη με βιολογικές επιρροές (Masten (2001), Luthar (2000)). Σε αυτή την εργασία γίνεται μία προσπάθεια οι παράγοντες να τοποθετηθούν με μία χρονολογική σειρά ώστε να είναι αντιληπτή η μετάβαση από τους ατομικούς στους κοινωνικούς παράγοντες ανθεκτικότητας.

Α) Προστατευτικοί παράγοντες

Σε περιπτώσεις λοιπόν που η ζωή ενός παιδιού γίνεται δύσκολη, επικίνδυνη και το παιδί βρίσκεται σε βίαιο, μη υποστηρικτικό περιβάλλον, τα ατομικά χαρακτηριστικά ενός παιδιού μπορούν να λειτουργήσουν προστατευτικά. «Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι η κοινωνικότητα, η ευπροσάρμοστη ιδιοσυγκρασία, η αναπτυγμένη αντίληψη και νοημοσύνη, οι αναπτυγμένες ικανότητες επίλυσης προβλημάτων, το υψηλό αυτοσυναίσθημα, η θετική εικόνα εαυτού, η εσωτερική έδρα ελέγχου, η πίστη και το νόημα στη ζωή, η αίσθηση του χιούμορ, τα διάφορα ταλέντα και δεξιότητες και τέλος η ελκυστική εξωτερική εμφάνιση» (Doll&Lyon, 1998:2). Ένα ακόμη ατομικό χαρακτηριστικό που είναι σημαντικό να καταγραφεί είναι η **ικανότητα ρύθμισης των αρνητικών συναισθημάτων και οι στρατηγικές αυτορρύθμισης (self-regulation) και ελέγχου της συμπεριφοράς**. (Karademas, Kalantzi-Azizi, 2004, Luthar& Brown, 2007) Ένα εξίσου σημαντικό χαρακτηριστικό είναι νοηματοδότηση, ο τρόπος δηλαδή που ερμηνεύει το άτομο τα γεγονότα και το νόημα που τους δίνει για τη ζωή τους. Αυτός λοιπόν, που βλέπει με θετικό τρόπο τις δυσκολίες και τα οποιασδήποτε φύσης στρεσογόνα γεγονότα, έχει περισσότερα αποθέματα ανθεκτικότητας. (Hilton et al. 2008)

Τα χαρακτηριστικά της οικογένειας μέσα στην οποία μεγαλώνει ένα παιδί, μπορούν επίσης να λειτουργήσουν προστατευτικά. Τέτοια είναι το σταθερό και υποστηρικτικό οικογενειακό περιβάλλον η γονεϊκή εμπλοκή στην εκπαίδευση του παιδιού, το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και η πανεπιστημιακή εκπαίδευση των γονέων, η πίστη και η διασύνδεση με τη θρησκεία. (Gray&Steinberg, 1999) Ένα ωστόσο από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά με βάση τη Masten (1999) είναι το γονεϊκό στυλ ανατροφής των παιδιών.

Προχωρώντας στο χρόνο, διαφαίνεται η είσοδος της τοπικής και ευρύτερης κοινωνίας στους παράγοντες ανθεκτικότητας, το 2006 η Masten καταγράφει τις αποτελεσματικές δημόσιες υπηρεσίες (υγεία των παιδιών, κοινωνική πρόνοια), την υψηλή αξία και τη διαθεσιμότητα πόρων στην εκπαίδευση, την πρόληψη και την προστασία από την καταπίεση και την όποια μορφή βίας και τέλος τη χαμηλή ανοχή της κοινωνίας στη σωματική, ψυχολογική βία και κακοποίηση. Σε αυτό το σημείο καταγράφοντας τις θέσεις του Ungar, κρίνεται σκόπιμο να γίνει αναφορά στις τέσσερις βασικές διαδικασίες που χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί για να

υποστηρίζουν την ανθεκτικότητα των παιδιών (Ungar 2014). Η πρώτη διαδικασία έχει ως στόχο την ανάπτυξη θερμών σχέσεων μεταξύ των δασκάλων και των μαθητών που χαρακτηρίζονται όμως και από τον σεβασμό. Στην δεύτερη διαδικασία γίνεται προσπάθεια ώστε οι δάσκαλοι να ενεργοποιήσουν στα παιδιά προσδοκίες σταθερές για το μέλλον, να σέβονται την αλληλεπίδραση μέσα στην τάξη όπως και την ικανότητα των παιδιών. Στη συνέχεια, προσπαθούν να αναπτύξουν στα παιδιά τους παράγοντες που θα τους βοηθούν να μελετάνε με το καλύτερο δυνατό τρόπο. Τέλος, ο τέταρτος στόχος δεν αφορά τα παιδιά αλλά την επένδυση σε μια διδασκαλία αποτελεσματική, η οποία θα πηγάζει από ασφαλή περιβάλλοντα εκπαίδευσης που θα υποστηρίζουν τα παιδιά.

B) Παράγοντες επικινδυνότητας

Επιπροσθέτως, κρίνεται σκόπιμο να γίνει και μια αναφορά στους παράγοντες επικινδυνότητας. Σύμφωνα με έρευνες, είναι σημαντικό να αναπτύσσεται στους εφήβους ανθεκτικότητα διότι τα τραύματα αρκετές φορές μπορούν να τους οδηγήσουν στην χρήση ουσιών, σε προβληματικές συμπεριφορές ακόμα και σε ψυχικές διαταραχές, με τις πιο συνηθισμένες, την κατάθλιψη το άγχος και την διαταραχή συμπεριφοράς. Η Theron (2020), μελετώντας μια ομάδα μεταναστών και μια ομάδα παιδιών που δεν είναι μετανάστες συμπέρανε ότι στην πρώτη ομάδα τα τραύματα από την μια είναι περισσότερα, από την άλλη όμως οι μηχανισμοί ανθεκτικότητας είναι υψηλότεροι. Πιο συγκεκριμένα, λοιπόν παρατήρησε ότι σε ένα παιδί-μετανάστη η παρουσία ή απουσία τραύματος δεν μπορεί να τον επηρεάσει περισσότερο θετικά ή αρνητικά στην ίδια δυσάρεστη κατάσταση που βιώνει. Αυτό που μπορεί να μετριάσει τα προβλήματα που βιώνει είναι ένα ζεστό καλωσόρισμα, αν όμως αυτό δώσει την θέση του σε μεταγενέστερη διάκριση και πολλαπλασιαστικό άγχος η βλάβη θα αυξηθεί. Όσον αφορά τους εφήβους που δεν είναι μετανάστες ένα τραύμα μπορεί να επηρεάσει την συμπεριφορά τους και για αυτό το λόγο κρίνεται σημαντικό η άμεση ενεργοποίηση των διαδικασιών την ανθεκτικότητας από τις κοινωνικές υπηρεσίες.

Σύμφωνα με τη Masten (2018) το μεγαλύτερο μέρος των ερευνών για την ανθεκτικότητα εστιάστηκε σε παιδιά με τραυματικές εμπειρίες και διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα. Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών οδήγησαν στην παραγωγή μίας λίστας «των κοινών προστατευτικών παραγόντων για τα παιδιά που

υποστηρίζουν την ανθεκτικότητα»(Masten,2018:2). Άλλοι παράγοντες είναι εσωτερικοί και πηγάζουν από το χαρακτήρα του παιδιού όπως, οι γνωστικές δεξιότητες,ο αυτοέλεγχος, ή τα κίνητρα και άλλοι είναι εξωτερικοί και πηγάζουν από τις διαπροσωπικές σχέσεις με τους κηδεμόνες, τους εκπαιδευτικούς, τους φίλους, τους μέντορες, και άλλους σημαντικούς ενήλικες. Ο κατάλογος αυτός που παρατίθεται στον πίνακα 3, αποδεικνύει ότι «ότι υπάρχουν θεμελιώδη προσαρμοστικά συστήματα που προωθούν την ανθρώπινη ικανότητα και ανθεκτικότητα σε διάφορες απειλές για την ανθρώπινη ανάπτυξη τα διαμορφώθηκαν με την πάροδο του χρόνου στη βιολογική και πολιτιστική εξέλιξη λόγω της αξίας τους για την επιβίωση και την επιτυχή προσαρμογή των ατόμων». (Masten 2018,:3)

Πίνακας 3. Σύντομος Κατάλογος των Παραγόντων ανθεκτικότητας για νέους και παιδιά (Masten 2018, 3)⁸

Ατομικοί : <ul style="list-style-type: none"> - <i>Ικανότητα επίλυσης προβλημάτων</i> - <i>Ικανότητα αυτοελέγχου συναισθημάτων και συμπεριφοράς</i> - <i>Αυτό- αποτελεσματικότητα, θετικές σκέψεις για τον εαυτό</i> - <i>Κινητοποίηση</i> - <i>Σκοπός και νοηματοδότηση ζωής</i>	Σχέσεις εκτός οικογένειας <ul style="list-style-type: none"> - <i>Στήριξη φίλων</i> - <i>Στήριξη από καθηγητές , μέντορες και άλλους ενήλικες</i>
Οικογενειακοί <ul style="list-style-type: none"> - <i>Ευαίσθητη και διαρκής παροχή φροντίδας</i> - <i>Γονείς που παρέχουν ζεστασιά, προσδοκίες και δομή</i> - <i>Αίσθηση συνοχής</i> - <i>Οικογενειακή ρουτίνα, τελετουργικό και πολιτιστική παράδοση</i> - <i>Κοινωνικό- οικονομικοί πόροι</i>	Στην κοινωνία και στον πολιτισμό <ul style="list-style-type: none"> - <i>Ασφαλή και αποτελεσματικά σχολεία με ισχυρή ηγεσία, στήριξη από μαθητές και δασκάλους</i> - <i>Στήριξη από θρησκευτικές και κοινοτικές οργανώσεις</i> - <i>Θετικές πολιτιστικές ρουτίνες πρακτικές και γιορτές</i> - <i>Κοινοτικοί πόροι (π.χ. βιβλιοθήκες, κέντρα φροντίδας, πάρκα, μέρη αναψυχής)</i> - <i>Ασφαλείς γειτονιές</i>

Είναι φανερό ότι η ανθεκτικότητα των παιδιών είναι μια δυναμική διαδραστική διαδικασία όπως ορίζει η Masten, που τα βοηθάει, προσφέροντάς τους θετικά αποτελέσματα ώστε να ξεπεράσουν τυχόν δυσκολίες που η ζωή επιφυλάσσει για αυτά και να τα οδηγήσει σε ένα καλύτερο αύριο. Για αυτό το λόγο είναι μια σημαντική διαδικασία και κρίνεται απαραίτητο οικογένεια και κοινωνικοί φορείς να καταβάλουν προσπάθειες για την ενδυνάμωσή της. Σύμφωνα με τον Ungar (2008:4), «οι

⁸Μετάφραση/Προσαρμογή: Κάμπερ-Κοντού

κοινωνικές οικολογίες είναι κατά ένα τρόπο υποχρεωμένες να υποστηρίζουν την ανθεκτικότητα των παιδιών ιδικά όταν αυτά βρίσκονται σε αυξημένα επίπεδα κινδύνου».

Γ) Βιολογικοί παράγοντες

Τα τελευταία χρόνια, οι έρευνες για την ανθεκτικότητα τοποθετούνται σε επιστημονικά εργαστήρια με πειραματικές διαδικασίες που περιλαμβάνουν ζώα. Οι Liu et al (2018) αναφέρουν ότι παρόλο που οι αντιξοότητες στους ανθρώπους και στα ζώα διαφοροποιούνται η ανθεκτικότητα μπορεί να εννοηθεί ως την ικανότητα «(1)να διατηρηθούν οι φυσικές λειτουργίες και να αποφευχθεί ο κίνδυνος και (2)να αντιμετωπιστεί θετικά το άγχος». Νεύρο-βιολογικές μελέτες δείχνουν ότι η ανθεκτικότητα επιτυγχάνεται «τόσο από την απουσία ορισμένων βασικών μορίων που εμφανίζονται σε ευαίσθητα ζώα και επηρεάζουν την ικανότητά τους να αντιμετωπίζουν, όσο και από την παρουσία διακριτών μηχανισμών προσαρμογής που παρατηρούνται σε ανθεκτικά άτομα που προάγουν τη φυσιολογική συμπεριφορά»(Krishnanetal., 2007; Fridmanetal, 2016 όπως αναφ. σε Liu et al , 2018:84).

Η έννοια της **βιοψυχοπνευματικής ομοιόστασης** χρησιμοποιήθηκε από τον Richardson (2002), (όπως ανάφ. από Liu 2018) το μοντέλο του οποίου πρότεινε ότι η ανθεκτικότητα ήταν μια δυναμική κατάσταση ισορροπίας στην οποία τα σωματικά, ψυχολογικά και πνευματικά συστατικά, καθώς και διάφορες αντιξοότητες ή προστατευτικοί παράγοντες έφθασαν σε ισορροπία. Τέλος, σύμφωνα με νέες ανακαλύψεις, οι επιστήμονες έχουν δει διαφορετικές συμπεριφορές ανάλογα με τα νευρικά υποστρώματα του κάθε ατόμου. Επίσης, έχει ερευνηθεί η επίδραση της κεταμίνης και πως αυτή διευκολύνει την ανάπτυξη μηχανισμών προσαρμογής και υπέρβασης εμποδίων.

Συμπερασματικά, η ανθεκτικότητα μεταβάλλεται ανάλογα με τις συνθήκες ζωής κάθε ατόμου καθώς και ανάλογα με τις συνθήκες διαβίωσης σε μία κοινωνία. Ο έλεγχος των παραγόντων κινδύνου και η αύξηση των μηχανισμών προστασίας υντελεί στην προαγωγή της ανθεκτικότητας για κάθε άτομο ή σύστημα. Με αυτό τον τρόπο μειώνονται οι συνέπειες που προκαλεί μία τραυματική εμπειρία και τα άτομα αισθάνονται επαρκή να ανταπεξέλθουν σε κάθε αντιξοότητα.

Κριτική αποτίμηση

Είναι γεγονός ότι οι πρώτες έρευνες σχετικά με την ανθεκτικότητα έδωσαν έμφαση στην παιδική ηλικία και κυρίως σε ατομικές δεξιότητες που καθόριζαν μία Με την πάροδο των ετών, δόθηκε έμφαση επίσης στη συμβολή της οικογένειας καθώς και του ευρύτερου κοινωνικού, πολιτιστικού και οικονομικού περιβάλλοντος που ζει κάθε άτομο που βιώνει αντίξοες καταστάσεις. Παρόλο που η προσωπική ευημερία είναι ευθύνη του καθενός μας, οι αλλαγές που προέρχονται από το σύνολο που ζούμε μπορεί να είναι καθοριστικά θετικές ή αρνητικές για τη ζωή μας. Σύμφωνα με τους Yates, Tyrell, Masten (2015), η ανθεκτικότητα σε χρόνιες και αλλεπάλληλες αντιξοότητες μπορεί να αποβεί καθοριστική καθώς οι πόροι του κάθε ανθρώπου μπορούν να εξαντληθούν. Για αυτό χρειάζεται η συνδρομή της κοινωνίας και η συνολική αλλαγή νοοτροπίας, διαδικασία αργή και χρονοβόρα για κάθε πολιτισμό.

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΚΑΙ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ-Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ

Για χιλιάδες χρόνια, οι ιστορίες αποτελούν τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά κατανοούν τον κόσμο και τον επενδύουν με νόημα είτε πρόκειται για μύθους, παραμύθια, ιστορίες θεών μέχρι και σύγχρονες αφηγήσεις που συνεργούν στην αναγνώριση και ταυτοποίηση ενός ρέοντος κόσμου. Η αφήγηση είναι μία ανθρώπινη συνήθεια και τα παραμύθια που μας αφηγήθηκαν ή διαβάσαμε είναι μέρος της ταυτότητας του καθενός μας. Στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας μας θα αναφερθούμε στους ανθεκτικούς ήρωες των παραμυθιών δηλαδή θα πραγματευτούμε τη σχέση των παραμυθιών με την ανθεκτικότητα. Επίσης θα παρουσιάσουμε τη θεραπευτική χρήση των παραμυθιών από επαγγελματίες ψυχικής υγείας εστιάζοντας κυρίως στο ρόλο του κοινωνικού λειτουργού για την προώθηση της ανθεκτικότητας σε παιδιά, οικογένειες και ομάδες.

Τα παραμύθια σχετίζονταν ανέκαθεν με την ανθεκτικότητα, την ωρίμανση και την ενηλικίωση του παιδιού. Η ανάγνωση παραμυθιών, συνεισφέρει στην ανάπτυξη των παιδιών, καθώς μέσα από ένα κόσμο φαντασίας, απευθύνονται στον εσωτερικό κόσμο για να τους διαδώσουν σημαντικά μηνύματα. Κάθε ιστορία είναι μοναδική και μπορεί να πλάσει ένα παιδί ψυχικά, πνευματικά και ηθικά, αφού εμπεριέχει όχι μόνο ιδέες αλλά και αξίες. Μιλάει στο παιδί με κατανοητό τρόπο και δίνει μορφή στα αισθήματά του, εξηγώντας απλά μία ιστορία και με όπλο την περιέργεια, το αφήνει να εξερευνήσει το νόημα της (Thorne- Thomsen, 1903). Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Bruno Bettelheim (1903-1990), τα παιδιά έχουν ανάγκη από τα παραμύθια. Στο έργο του «*The uses of enchantment*» (1976), αναλύει και συζητά τη συναισθηματική, συμβολική και θεραπευτική σημασία των παραμυθιών από τους Αδελφούς Γκριμ για τα παιδιά. Οι απόψεις του συνοψίζονται στις ακόλουθες διαπιστώσεις (όπως αναφ. σε HeikeVomOrde, 2013)⁹:

- ✓ Τα παραμύθια βοηθούν τα παιδιά να προβάλλουν τα συναισθήματά τους, συνεισφέροντας έτσι στην ανάπτυξη τους

---

⁹ Μετάφραση/Προσαρμογή: Κάμπερ- Κοντού

- ✓ Τα παραμύθια προσφέρουν γνώση της αληθινής ζωής
- ✓ Τα παραμύθια βοηθούν στην εξουδετέρωση οποιουδήποτε φόβου ή φοβίας
- ✓ Τα παραμύθια αντιστοιχούν στην σκέψη και εμπειρία του παιδιού.

Είναι σημαντικό επίσης να αναφέρουμε ότι τα παραμύθια μπορούν να χρησιμοποιηθούν και στη **θεραπεία** μεγαλύτερων παιδιών. Το μοντέλο Φάσεων του Παραμυθιού (The Fairy Tale Model), επινοήθηκε από τον Dr. Greenwald (2009), και απευθύνεται πρωτίστως σε νέους 13-18 ετών. Ο σκοπός αυτής της θεραπείας με επίκεντρο το τραύμα είναι να βοηθήσει εκείνους που έχουν τραυματιστεί από τις εμπειρίες τους να θεραπευτούν και να βγουν ισχυρότεροι., προσπαθώντας να προκαλέσει την «μετατραυματική ανάπτυξη». Χρησιμοποιώντας δημοφιλή παραμύθια όπως τον Μάγο του Οζ, ο θεραπευτής μαζί με τον ασθενή αναζητούν τη βασική δομή του ήρωα ακολουθώντας τα ακόλουθα στάδια:

- ❖ *«Βασική γραμμή, ή «μια φορά κι έναν καιρό», όταν όλα είναι φυσιολογικά.*
- ❖ *Η έκκληση για δράση, στην οποία το φυσιολογικό δεν λειτουργεί πια. Επειδή τώρα (για παράδειγμα), οι ηλικιωμένοι γονείς δεν μπορούν πλέον να ταΐσουν τα αναπτυσσόμενα παιδιά τους. ή υπάρχει ένας δράκος στην πόλη, που σπέρνει τον όλεθρο.*
- ❖ *Συγκέντρωση πόρων για να μπορέσει ο ήρωας—ο οποίος συνήθως ξεκινά ως κάποιος που σίγουρα δεν είναι ηρωικός—να αντιμετωπίσει την πρόκληση*
- ❖ *Θάνατος και αναγέννηση. Ο ήρωας χρησιμοποιεί τους πόρους του, αντιμετωπίζει το θάνατο (ή κάποια ισοδύναμη μοίρα όπως η μαγεία) και ανταπεξέρχεται. Στη διαδικασία της υπέρβασης της πρόκλησης, ο ήρωας μεταμορφώνεται, για παράδειγμα, από παιδί σε ενήλικα ή τραυματίζεται στο σύνολό του.*
- ❖ *Επανεμφάνιση, στην οποία ο ήρωας επιστρέφει στην πατρίδα του, αλλά σε νέο ρόλο ή υψηλότερο επίπεδο σύμφωνα με την ανάπτυξη/μετασχηματισμό που έχει επιτευχθεί¹⁰»*

---

¹⁰<https://www.childtrauma.com/blog/fairy-tale>. Μετάφραση/Προσαρμογή: Κάμπερ- Κοντού

Ο οικογενειακός θεραπευτής Jean-Louis Bey (2011), χρησιμοποίησε τις αφηγήσεις παραμυθιών σε μικρά παιδιά-θύματα σεξουαλικής κακοποίησης (κυρίως από παιδόφιλους) για να τα βοηθήσει να εκφράσουν τα συναισθήματα τους και να μπορέσουν να διαχειριστούν το τραύμα τους, το οποίο παρομοιάζει με δηλητήριο που στάζει αργά μέσα τους: οι μεταφορές των παραμυθιών, ο ρόλος της μαγείας και των ξωτικών όσο ανώριμος και να ακούγεται, είναι αποτελεσματικός για τα θύματα καθώς σε αυτές τις ηλικίες, η εκλογίκευση είναι αδύνατη. Όμως, το μήνυμα ότι το καλό νικάει πάντα είναι αφομοιώσιμο από όλες τις ηλικίες καθώς στα παραμύθια κάθε αρνητική εμπειρία εξουδετερώνεται. Αναλύοντας τον όρο του «φαντάσματος», όπως το διαπραγματεύονται ο Bejin (1999) και ο Lacane (1966), ο Bey θεωρεί ότι το παραμύθι αποτελεί **γέφυρα «ελεύθερης πρόσβασης αναμνήσεων» ανάμεσα σε ένα τραυματικό παρελθόν, στο παρόν και στο μέλλον** (Bey, 2011:8). Μόνο τα ανθεκτικά παιδιά μπορούν να επιστρέφουν, να σκεφτούν και να απομακρυνθούν κατά βούληση.

Τα παραμύθια έχουν επίσης χρησιμοποιηθεί σε έρευνες για να διδάξουν στα παιδιά αξίες καθώς και να διαπιστώσουν τις εσωτερικές τους ανησυχίες. Ο Zehetner (2013), περιέγραψε τη σημασία τους να επιτρέπουν στα παιδιά να κάνουν ηθικές επιλογές καθώς διδάσκουν μέσα από την αφήγηση και διαδίδοντας ένα ο προκαθορισμένο μήνυμά, παροτρύνουν τα παιδιά σε συνειδητές και σωστές επιλογές: *«ένα φτωχό παιδί χάνει έναν γονιό και, στη συνέχεια, πρέπει να πορευτεί μόνο του στον κόσμο μέσα από δύσκολες συνθήκες, πριν βρει τη θέση του μέσα από τη σχέση του με κάποιον άλλο»* (Zehetner 2013:1). Διαβάζοντας τα παραμύθια, κάθε παιδί κάνει **παραλληλισμούς και συγκρίσεις με τη δική του ζωή** και προσδιορίζει τις αναζητήσεις του, είτε πρόκειται για την αναζήτηση ενός ταιριαστού συντρόφου, φίλου, γονιού. Το ευτυχισμένο τέλος επιτυγχάνεται μέσα από το ταξίδι για την αυτογνωσία και την αναζήτηση των βαθύτερων δυνατοτήτων που κρύβουμε μέσα μας. Ο ίδιος θεωρεί ότι τα παραμύθια μπορούν να δώσουν θετικά πρότυπα σε πολλά παιδιά που ζουν κάτω από δυσμενείς συνθήκες ή αντιμετωπίζουν τραυματικές εμπειρίες.

Οι Lee et al. (2014), καταλήγουν μετά από έρευνα ότι τα παραμύθια που προσφέρουν ηθικά διδάγματα προωθούν την ειλικρίνεια στα παιδιά. Διαπιστώνοντας ότι τα παιδιά ξεκινούν να λένε ψέματα περίπου στην ηλικία των 2-3 ετών, τα αποτελέσματα της μελέτης τους καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι, δίνοντας έμφαση στις θετικές συνέπειες της ειλικρίνειας αντί να προβάλλονται οι αρνητικές συνέπειες

του ψέματος, τα παιδιά οδηγούνται σε ειλικρινή συμπεριφορά. Επίσης, η επισήμανση των επαγγελματικών αξιών μπορεί να έχει ευεργετικές συνέπειες στην **ηθική συμπεριφορά** των μικρών παιδιών.

Η Masten (2018), παρατηρεί ότι στις μέρες μας, παρ’ όλη την επικράτηση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, όπου ο καθένας μπορεί να μοιραστεί τις ιστορίες του μέσω διαφόρων τρόπων, οι άνθρωποι παραμένουν περίεργοι με ιστορίες νέων που αντιμετωπίζουν σοβαρό κίνδυνο ή μεγαλώνουν σε συνθήκες φτώχειας και παρ’ όλα αυτά η ζωή τους έχει ευτυχή κατάληξη. Με άλλα λόγια προκύπτει ότι οι δεξιότητες που αναπτύσσουν οι ήρωες παρά τις δυσχερείς συνθήκες που αντιμετωπίζουν ή τους άθλους που οφείλουν να φέρουν εις πέρας, βοηθούν στην σύνδεση του παιδιού αλλά και των ενηλίκων με τις δεξιότητες που αναπτύσσονται στην πραγματική ζωή όταν ερχόμαστε αντιμέτωποι με δυσμενή γεγονότα.

Επίσης, σύμφωνα με τη Visiko Κνοx- Johnson (2016: 2), τα παραμύθια έχουν θεραπευτική ισχύ καθώς μέσω της φαντασίας *«έχουν πρόσβαση στη μνήμη του παιδιού και μπορούν να το βοηθήσουν να κατανοήσει και να ξεπεράσει τον πόνο με ανάλαφρο τρόπο»*. Όπως αναφέρει η ερευνήτρια, παιδιά θύματα κακοποίησης ή παραμέλησης νιώθουν συχνά ότι βιώνουν τη νίκη του κακού στη μάχη με το καλό. Η ταύτιση όμως με έναν ήρωα ή ηρωίδα παραμυθιού μπορεί να ξεκλειδώσει οποιαδήποτε δυσπιστία και να προσφέρει τις απαραίτητες ικανότητες στο παιδί να αποτινάξει την ενοχή και να νιώσει έτοιμος να βοηθηθεί και να ξεπεράσει κάθε αντιξοότητα. Δεδομένου ότι η ανθεκτικότητα ενισχύεται από τα ατομικά χαρακτηριστικά, τα παραμύθια μπορούν να αποτελέσουν μία μορφή θετικής επιρροής.

Στην **Κοινωνική Εργασία** η χρήση των παραμυθιών μπορεί να είναι πολυπλόκαμη, όπως ακριβώς και ο ρόλος του Κοινωνικού λειτουργού. *«Στις μεταβατικές κοινωνίες της εποχής μας, με τα αντιφατικά μηνύματα αξιών και στάσεων ζωής, με πολιτισμικές επιρροές που μεταφέρονται, διαδίδονται και ανατροφοδοτούνται με γρήγορους ρυθμούς, τα σταθερά σημεία αναφοράς αποκτούν υπαρξιακή σημασία πλέον για κάθε άνθρωπο»*. (Δημοπούλου –Λαγωνίκα, 2011:37). Η κοινωνική εργασία αποτελεί μία κοινωνική ανάγκη και αναπροσαρμόζεται ανάλογα με τις συνθήκες καθώς και τα άτομα ή την ομάδα – στόχο και ο ρόλος του επαγγελματία είναι καθοριστικός. Δεδομένου ότι οι χώροι παρεμβάσεως ποικίλουν (σπίτι, σχολείο, κοινότητα, νοσοκομεία, θεραπευτικά κέντρα, κ.α.), το ίδιο ποικίλουν και τα εργαλεία

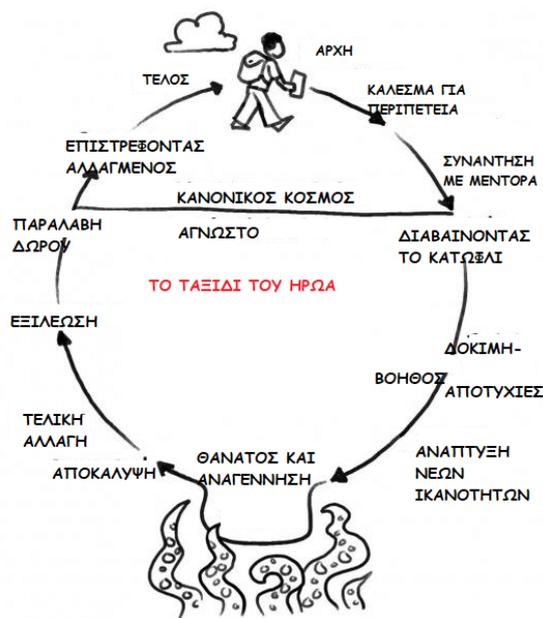
που μπορεί να χρησιμοποιήσει για μία επιτυχημένη υπέρβαση ενός τραυματικού γεγονότος ή μίας κρίσης.

Στην ατομική συμβουλευτική, τα παραμύθια μεταδίδουν μεταφορικές αλήθειες με οικείες εικόνες και απλή γλώσσα, χρήσιμα στοιχεία στη σχέση του Κοινωνικού Λειτουργού με παιδιά και ενήλικες πάσχοντες από διαγνωσμένη ψυχική ασθένεια. Οι ήρωες/ ηρωίδες, βοηθούν όχι μόνο για μία ευχάριστη ανάπαυλα αλλά μπορεί να ενισχύσει τη «θεραπευτική συμμαχία» δημιουργώντας μία σύνδεση μεταξύ του αφηγητή και του ακροατή. Στην ατομική συμβουλευτική, συχνά τα παιδιά ή ακόμα και οι ενήλικες θα προσπαθήσουν να αποφύγουν να μιλήσουν άμεσα για τα δύσκολα συναισθήματά τους ή τις εμπειρίες τους. Μια θεραπευτική ιστορία είναι ένας λιγότερο επεμβατικός τρόπος πρόσβασης στον εσωτερικό κόσμο του ατόμου συνήθως σε ψυχολογικές συνθήκες όπως άγχος, εμμονές, υπερδραστηριότητα, φοβίες, φόβος, επιθετικότητα, μαθησιακές δυσκολίες, πένθος και εφιάλτες. Μέσα από την αφήγηση γνωστών και αγαπημένων παραμυθιών, δημιουργείται η πεποίθηση και η ελπίδα ότι οι προκλήσεις μπορούν να ξεπεραστούν και ότι όλα τα διλήμματα έχουν λύσεις. Ο Joseph Campbell (1988), ένας διάσημος αφηγητής/ συγγραφέας ιστοριών μιλάει για το «**ταξίδι του ήρωα**», ένα θεραπευτικά αρχέτυπο «στο οποίο ένα άτομο αναγκάζεται ή ωθείται, συχνά από κάποιο είδος κρίσης, σε ένα δύσκολο ταξίδι κατά τη διάρκεια του οποίου αντιμετωπίζουν δοκιμές και αμφιβολίες, και αποκτάται προοπτική και σοφία» όπως φαίνεται και στην εικόνα 1.¹¹

---

¹¹<https://viterbi.gradadmission.usc.edu/2017/07/heros-journey-joseph-campbell/>

Εικόνα 1. Το ταξίδι του Ήρωα (The Hero’s Journey by Joseph Campbell) (1988)¹²

Τα παραμύθια επίσης συνδέονται με τις αναμνήσεις μας και ενισχύουν τα θετικά συναισθήματα κυρίως αν περιέχουν «θεραπευτικές προτάσεις που εμπλέκουν το ασυνείδητο μυαλό ενός πελάτη για να δημιουργήσουν νέες προσδοκίες και οράματα για το τι είναι δυνατό» (Rosen, 1991). Για τους κοινωνικούς λειτουργούς που ενδιαφέρονται να προσθέσουν αυτή τη διάσταση στην πρακτική τους, τα παραμύθια με θέματα όπως η ανθεκτικότητα, η μεταμόρφωση, η αξία και η μοναδικότητα του κάθε ανθρώπου μπορούν να αντληθούν από σχεδόν οπουδήποτε : από αρχέτυπα και ιερά κείμενα, από παραδόσεις και θρύλους, και από τη διεθνή βιβλιογραφία. Επίσης, η έννοια της «**αυτό-εικόνας**» και του «**ιδανικού εαυτού**» (Κανδυλάκη,2008: 209) προσδιορίζουν τον τρόπο με τον οποίο κάθε άνθρωπος αντιλαμβάνεται την προσωπικότητα του και πως αυτά τα χαρακτηριστικά αξιολογούνται από το κοινωνικό περιβάλλον που ανήκει. Τα παραμύθια που προβάλλουν ανθεκτικούς ήρωες οι οποίοι ξεπερνούν κάθε αντιξοότητα είτε λόγω προσωπικότητας είτε λόγω περιβάλλοντος, μπορούν να συντελέσουν στην απόκτηση αυτοεκτίμησης και να απαλλάξουν από τον πόνο. Σύμφωνα με την Κανδυλάκη (2008:210), ο Κοινωνικός

¹² Μετάφραση/ Προσαρμογή: Κάμπερ-Κοντού

Λειτουργός ως σύμβουλος μπορεί να παίζει το ρόλο του «**βοηθητικού γονέα**» και να καλλιεργήσει την ανθεκτικότητα, γνωρίζοντας πάντα πότε να διακόψει αυτή τη σχέση.

Στην οικογενειακή θεραπεία, δίνεται έμφαση στη «*δυναμική των σχέσεων στο ευρύτερο πλαίσιο*» (Παπαδιώτη –Αθανασίου, Σοφτά–Nall,2018:25). Για το λόγο αυτό αναπτύχθηκαν διάφορα μοντέλα ειδικότερα μετά το Β Παγκόσμιο πόλεμο όπου και παρατηρήθηκε έντονα, συσσώρευση ψυχολογικών, κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων. Η θεωρία της Κυβερνητικής¹³ (Wiener, 1948), αξιοποιήθηκε από πολλούς θεραπευτές οι οποίοι αναζήτησαν κατάλληλες τεχνικές. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε το μοντέλο της **Αφηγηματικής Ψυχοθεραπείας και Κοινωνικής Πρακτικής** που είναι προϊόν συνεργασίας δύο θεραπευτών, των Michael White και David Epstein και έχει σαν σκοπό την ανάδειξη των ιστοριών της ζωής κάθε μέλους της οικογένειας μέσα από πλούσιες περιγραφές έτσι ώστε να προκύψουν νέες δυνατότητες για τις σχέσεις τους. Μία βασική αρχή του μοντέλου αυτού είναι ότι «*η αφήγηση ιστοριών είναι ένας βασικός τρόπος με τον οποίο κατασκευάζουμε την ταυτότητα και τις σχέσεις μας*» (Παπαδιώτη–Αθανασίου, Σοφτά–Nall,2018:209). Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία η πραγματικότητα δημιουργείται μέσα από τις ιστορίες που καθορίζουν την ταυτότητα μας και δεν πολλαπλασιάζουν αλλά αντίθετα αποσυμπιέζουν το πρόβλημα. Δεδομένου ότι τα παραμύθια περιέχουν συμβολισμούς και αλληγορίες, οι οικογένειες μπορούν να αναζητήσουν το νόημα πίσω από τις λέξεις το οποίο είναι διαφορετικό για κάθε μέλος. Ειδικότερα στην πρακτική της **εξωτερίκευσης**¹⁴ τα μικρά παιδιά χρησιμοποιούν ήρωες από παραμύθια ή αλλά σύμβολα που είναι οικεία για περιγράψουν φόβους ή έννοιες που δεν μπορούν να κατανοήσουν. Ο λόγος των παραμυθιών, βοηθά τα παιδιά να αναπτύξουν τη φαντασία τους, να κατανοήσουν τις αντιξοότητες μέσα από τους ήρωες/ηρωίδες, να εκδηλώσουν τα συναισθήματά τους, να αναγνωρίσουν τις εμμονές και τα άγχη τους και να εντοπίσουν τα στοιχεία εκείνα που θα τους βοηθήσουν να βρουν λύσεις.

---

¹³Πρόκειται για μία θεωρία που αναπτύχθηκε μετά το Β Παγκόσμιο πόλεμο από το μαθηματικό και φιλόσοφο Norbet Wiener και έχει ως βασικές αρχές την **αυτορρύθμιση κάθε συστήματος με σκοπό τη διατήρηση της ομοιόστασης**. (Παπαδιώτη–Αθανασίου, Σοφτά–Nall,2018:35)

¹⁴ Στις πρακτικές που βοηθούν στην περιγραφή της προβληματικής ιστορίας ανήκουν α) εξωτερίκευση β) απόν αλλά υπονοούμενο γ) Αποδόμηση (Παπαδιώτη–Αθανασίου, Σοφτά–Nall, 2018:213-217)

Επίσης στη πρακτική της **ανασυγγραφής**¹⁵, τα μέλη κάθε οικογένειας αναζητούν τις αξίες, τις πεποιθήσεις και τις επιδιώξεις τους και διερευνούνται οι περιστάσεις εκείνες στις οποίες το πρόβλημα δεν αποτελούσε το επίκεντρο. Σε αυτό το στάδιο της αναζήτησης της ταυτότητας των εμπλεκόμενων τα παραμύθια, ειδικότερα εκείνα που προβάλλουν την ανθεκτικότητα, αποτελούν σημαντικό στήριγμα.

Στην εργασία με ομάδες, τα παραμύθια μπορούν αν χρησιμοποιηθούν στα πλαίσια πολλών τεχνικών με βάση διάφορα μοντέλα παρέμβασης. Σύμφωνα με την Κατσορίδου- Παπαδοπούλου (2009:159), οι παρεμβατικές δράσεις του Κοινωνικού Λειτουργού σε μία ομάδα εμπεριέχουν συνεργασίες α) με το σύνολο της ομάδας β) τις υποομάδες γ) τα άτομα-μέλη δ) την κοινότητα. Ο ρόλος του δεν είναι *«τυχαίος ή συμπτωματικός»* αλλά επηρεάζεται από την ολότητα και εξυπηρετεί τους σκοπούς της. Μπορεί να διαδραματίσει ρόλο ηγετικό, μεσολαβητικό, εμπνευστικό, συμβουλευτικό, διδακτικό, κατευθυντικό. Ο ίδιος, *«γίνεται φορέας νέων αξιών, στάσεων και δεξιοτήτων με τη διαδικασία της ταύτισης»* (Κατσορίδου-Παπαδοπούλου, 2009:162) και αναζητά *«κοινό έδαφος»* μεταξύ *«της αντίληψης που έχει ο εξυπηρετούμενος για το πρόβλημα του και των απαιτήσεων που θέτει σε αυτόν και το κοινωνικό περιβάλλον»* (Κατσορίδου- Παπαδοπούλου,2009:163)

Η αφήγηση παραμυθιών στις ομάδες μπορεί να αποτελέσει εργαλείο για αυτογνωσία και βελτίωση. Ειδικότερα σε ομάδες παιδιών, παρατηρείται ταύτιση με τους ήρωες δεδομένου ότι τα παραμύθια εμπεριέχουν συμβολισμούς. Θεωρώντας ότι σε κάθε ομάδα υπάρχουν δύο οπτικές, η ατομική και η ομαδική, τα παραμύθια μπορούν να λειτουργήσουν ως κοινό έδαφος μεταξύ των μελών της ομάδας καθώς και ως εργαλείο αναγνώρισης των εμποδίων. Αντί να επιβάλλει τη δική του οπτική της κατάστασης, κάνει χρήση παγκόσμιων ιδεών και αξιών που θα συμβάλλουν στην αποτελεσματικότερη εμπλοκή των μελών.

Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθούμε στη Σχολική Κοινωνική εργασία. Ο Σχολικός Κοινωνικός Λειτουργός, αναλαμβάνει διάφορες δράσεις, κυρίως με παιδιά με μαθησιακές ή ψυχικές διαταραχές αλλά επίσης καλείται συχνά να διαχειριστεί κρίσεις σε καταστάσεις που οι μαθητές περιθωριοποιούνται ή αποτελούν θύματα επίθεσης. Για το λόγο αυτό δουλεύει συχνά με ομάδες παιδιών αλλά και ενηλίκων

---

¹⁵ Στις πρακτικές που βοηθούν στην πυκνή περιγραφή της εναλλακτικής ιστορίας ανήκουν α)η ανασυγγραφή β)επανάταξη στη μνήμη (Παπαδιώτη –Αθανασίου ,Σοφτά – Nall ,2018:219-220)

(γονείς, εκπαιδευτικοί, λοιπό προσωπικό). Επίσης μπορεί να συμμετάσχει σε δράσεις πρόληψης και ενημέρωσης. Ειδικότερα στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, τα παραμύθια αποκτούν μία διαφορετική δυναμική: μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την συναισθηματική ενδυνάμωση καθώς και για την διάπλαση της ενσυναίσθησης και της αποδοχής είτε ως εφελτήρια, είτε ως εκπαιδευτικά κείμενα. Σύμφωνα με τους Meletinsky et al. (1969), τα παραμύθια μπορούν να αναλυθούν σε μία σειρά από δοκιμασίες που πρέπει οι ήρωες να ξεπεράσουν για να λάβουν στο τέλος μία ανταμοιβή. Στη διαδικασία αυτή υπάρχουν εξωτερικοί και εσωτερικοί παράγοντες (έμψυχοι ή άψυχοι) που συντελούν στην υπέρβαση των εμποδίων. Το παιδί «παραδίδεται» στην ιστορία και μπορεί να αποκτήσει νόημα και έλεγχο σε μία δυσχερή κατάσταση.

Κριτική Αποτίμηση

Τα παιδιά αγαπούν τα παραμύθια και συχνά ταυτίζονται με τους πρωταγωνιστές τους, αλλά γιατί; Διότι τα παραμύθια βοηθούν σημαντικά τον ψυχισμό των παιδιών, μπορούν να τους διδάξουν αρχές και αξίες και να συντελέσουν στην δημιουργία της ενσυναίσθησης, της συμπερίληψης καθώς και της συναισθηματικής νοημοσύνης. Αναμφισβήτητα, αποτελούν συμβολικές αφηγήσεις ψυχολογικών διαδικασιών σε απλή μορφή και εμπεριέχουν αρχές, αξίες και πεποιθήσεις ανάλογα με το κοινωνικό-πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο λαμβάνουν χώρα. Ενώ τα παιδιά βιώνουν διάφορες δυσκολίες ή τραυματικές καταστάσεις κατά την αναπτυξιακή τους διαδικασία, τα παραμύθια αποτελούν ένα βασικό μέσο που μπορεί να συμβάλει στην ανθεκτικότητα και να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις μέσα από το παράδειγμα των ηρώων. Γνωστά ή λιγότερο γνωστά, σύγχρονα ή αρχέγονα, παραδοσιακά ή μοντέρνα, δίνουν στα παιδιά το έναυσμα να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις κάθε στιγμής καθώς προσφέρουν ταύτιση μέσα από το παράδειγμα του εκάστοτε ήρωα/ηρωίδας.

Ένα παραμύθι σαφώς δεν λύνει τα προβλήματα όμως μπορεί να αποτελέσει χρήσιμο εργαλείο για τον ειδικό έτσι ώστε να απαλύνει τον πόνο και τους φόβους κάθε ατόμου. Ειδικότερα, ο Κοινωνικός Λειτουργός μπορεί να τα χρησιμοποιήσει σε ατομικό, οικογενειακό ή ομαδικό επίπεδο έτσι ώστε να διαπλάσει χαρακτήρες μέσα από τις συμβολικές έννοιες και να συνδράμει στην επεξεργασία και αντιμετώπιση των συγκρούσεων. Τα παραμύθια μπορούν συνεπώς να αξιοποιηθούν στην Κοινωνική Εργασία περισσότερο, ως εφελτήριο εξωτερίκευσης και ερμηνείας

συναισθημάτων και προβληματισμών που αντιμετωπίζουν τα παιδιά, οι έφηβοι ή ακόμα και οι ενήλικες έτσι ώστε να υπάρξει ανακούφιση και λύση.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

4^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Η αφετηρία για την πλαισίωση της ερευνητικής μας μεθοδολογίας υπήρξε η έρευνα της Theron (2017) σχετικά με μεθόδους και τεχνικές που μπορούν να εφαρμοστούν για την καλλιέργεια της εκπαιδευτικής ανθεκτικότητας όπως για παράδειγμα, η μέθοδος της βιβλιοθεραπείας που εφαρμόστηκε από ερευνητές στη Νότια Αφρική (Theron, 2017). Στόχος της έρευνας ήταν να μοιραστεί η εργασία των ειδικών και στους καθηγητές των παιδιών ακόμα και στους φροντιστές τους, να μπορεί δηλαδή να εφαρμόζεται από όλους τους ενδιαφερόμενους ενήλικες. Αυτή η βιβλιοθεραπεία εφαρμόστηκε σε μια πειραματική ομάδα παιδιών ενώ δύο άλλες ομάδες ελέγχου ήρθαν να επιβεβαιώσουν και θετικά αποτελέσματά της, τα οποία μπορεί να μην ήταν πολύ εντυπωσιακά υπήρξαν όμως πολύ ελπιδοφόρα. Τα παιδιά λοιπόν μπορούσαν σε σύγκριση με πριν να επιλύουν προβλήματα με εποικοδομητικό και αλληλεξαρτώμενο τρόπο, να αναγνωρίζουν προσωπικά τους πλεονεκτήματα, να επιδεικνύουν υπευθυνότητα και να συμμετέχουν σε δραστηριότητες αναπτυξιακά κατάλληλες μαζί με άλλους συνομηλίκους. Κρίνεται βέβαια σκόπιμο να αναφερθεί ότι η ιστορίες που επιλέχτηκαν ήταν αυστηρά προερχόμενες από την αφρικανική παράδοση και αυτός είναι ένας λόγος που λειτούργησαν θετικά αφού, η ανθεκτικότητα αναπτύσσεται διαφορετικά σε κάθε πολιτισμό με βάση τις αξίες, τους πολιτισμικούς κανόνες, τον τρόπο ζωής και σκέψης κάθε λαού(Theron, 2017).

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται η παρουσίαση του σκοπού της εργασίας, των ερευνητικών ερωτημάτων, της μεθόδου που χρησιμοποιήθηκε καθώς και του πρωτοκόλλου (στάδια) που ακολουθήθηκε κατά τη διάρκεια της έρευνας. Έπειτα παρουσιάζεται το υλικό της μελέτης μας, οι τρόποι ανάλυσης του υπό έρευνα υλικού και τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για τη συγκρότηση κατηγοριών και την συλλογή των αποτελεσμάτων.

4.1.Σκοπός Έρευνας

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει πως τα παραμύθια μπορούν να προωθήσουν την ανθεκτικότητα στα παιδιά. Πιο συγκεκριμένα, η παρούσα μελέτη, επικεντρώνεται στην ανάλυση του περιεχομένου των παραμυθιών εστιάζοντας στην ανθεκτικότητα των ηρώων/ηρωίδων. Συνεπώς, κύριοι στόχοι είναι:

- α) να διερευνήσουμε την αποτύπωση του όρου σε πέντε παραμύθι/διαχρονικούς και πολύ-πολιτισμικά παραμύθια από πέντε διαφορετικές χώρες (μία χώρα από κάθε ήπειρο) και
- β) να εντοπίσουμε τους παράγοντες ανθεκτικότητας όπως αυτοί αναφέρονται μέσα από τις αφηγήσεις. Για το σκοπό, με την έρευνα μας στον κόσμο των παραμυθιών, θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στα ακόλουθα **ερευνητικά ερωτήματα**:

- ❖ Πώς διαφαίνεται η ανθεκτικότητα στις πράξεις των πρωταγωνιστών μέσα από ένα δείγμα πέντε πολύ-πολιτισμικών παραμυθιών προερχόμενων από τις πέντε ηπείρους α) ως προς την τυπολογία των επτά τάσεων του Ungar (2008) (πρόσβαση σε υλικούς πόρους, σχέσεις, ταυτότητα, ισχύς και έλεγχος, πολιτιστική εμπλοκή, κοινωνική δικαιοσύνη, συνοχή) και β) ως προς τους παράγοντες της ανθεκτικότητας (παράγοντες προστατευτικότητας και κινδύνου).
- ❖ Ποιες οι ομοιότητες και διαφορές μεταξύ των χωρών και των πολιτισμών που εκπροσωπούν;
- ❖ Με ποιο τρόπο μπορεί ο Κοινωνικός Λειτουργός να κάνει χρήση των παραμυθιών για την προώθηση της ανθεκτικότητας;

Σύμφωνα με τα παραπάνω ερωτήματα οι κύριες υποθέσεις μας είναι:

- 1) Τα παραμύθια προωθούν την ανθεκτικότητα μέσα από τις πράξεις των πρωταγωνιστών/ πρωταγωνιστριών.
- 2) Οι παράγοντες ανθεκτικότητας μεταβάλλονται ανάλογα με τις πολιτιστικές και πολιτισμικές αξίες κάθε κοινωνίας.

4.2. Μεθοδολογία

Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική ανάλυση και πιο συγκεκριμένα η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου. Πρόκειται για τη *«μελέτη καταγεγραμμένων ανθρώπινων επικοινωνιών»* (Babbie 2018), και περιλαμβάνει όλα τα είδη γραπτού λόγου όπως βιβλία, ιστοσελίδες και άλλα είδη ηλεκτρονικού λόγου, περιοδικά, ποιήματα, είδη τύπου (εφημερίδες, περιοδικά), τραγούδια, κ.α. Η ανάλυση περιεχομένου σύμφωνα με τον Krippendorff (1980/όπως αναφέρεται στο Robson 2010), *«είναι μία τεχνική έρευνας που έχει στόχο να επαναλάβει και να εξάγει έγκυρα συμπεράσματα από τα δεδομένα στο γενικό πλαίσιο τους»*. Ένα βασικό πλεονέκτημα της μεθόδου αυτής για τη δική μας έρευνα είναι ότι μπορεί να παρέχει συσχετισμούς μεταξύ του μελετώμενου περιεχομένου και του ευρύτερου πλαισίου των παραμυθιών συμπεριλαμβάνοντας σημαντικές *«θεσμικές, κοινωνικές και πολιτισμικές πτυχές»*. (Robson, 2010:415)

Αναμφισβήτητα, κύριο χαρακτηριστικό στην ποιοτική έρευνα είναι η διερεύνηση μίας υπόθεσης/ενός προβλήματος και η ανάπτυξη *«της λεπτομερούς κατανόησης ενός κεντρικού φαινομένου»* (Creswell, 2016). Μέσω της παρατήρησης και της καταγραφής μπορούμε να αναλύσουμε τα υπό διερεύνηση κείμενα και να επιχειρήσουμε να ερμηνεύσουμε τη σημασία τους με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα που έχουμε θέσει έτσι ώστε να προσχωρήσουμε στον κατάλληλο ερευνητικό σχεδιασμό.

Η μέθοδος αυτή είναι πολύ σημαντική και πολλές φορές λειτουργεί συμπληρωματικά με άλλες ερευνητικές μεθόδους όπως π.χ. την αποτίμηση ανάμεσα σε ευρήματα που έχουν συλλεχθεί από ερωτηματολόγιο κλειστού και ανοικτού τύπου. Επίσης, μπορεί επίσης να βοηθήσει στη σύγκριση διαφορετικών δειγμάτων. Αναμφισβήτητα, με την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου έχουμε τη δυνατότητα να εξετάσουμε και να αναλύσουμε διάφορα συμβολικά πολιτισμικά προϊόντα όπως μύθοι, τραγούδια, παραμύθια.

Πρόκειται για μία εύκολη και γρήγορη μέθοδο, χωρίς κόστος-δεδομένου ότι δεν χρησιμοποιήθηκε ειδικό λογισμικό ποιοτικής έρευνας- και το εργαλείο έρευνας που χρησιμοποιήθηκε ήταν προσβάσιμο και εφικτό να δημιουργηθεί. Επίσης, το υλικό που ερευνάται-στην προκειμένη περίπτωση πέντε παραμύθια ένα από μία χώρα

κάθε ηπείρου-δεν μπορεί να αλλοιωθεί από την παρουσία των ερευνητριών και το περιεχόμενο παραμένει ανεπηρέαστο. Πιο συγκεκριμένα, επιλέξαμε **τη θεματική σημασιολογική ανάλυση περιεχομένου** η οποία εστιάζεται στο νόημα, την έννοια ή το θέμα του κειμένου και εμβαθύνει ανάλογα με το αντικείμενο της μελέτης (Τζάνη, Κεχαγιάς, 2005). Έτσι, ο ερευνητής αντλεί από τις λέξεις και τις φράσεις για να δημιουργήσει ένα νόημα ανάλογα με το αντικείμενο μελέτης όπως το θέμα της ανθεκτικότητας των πρωταγωνιστών των παραμυθιών που πραγματεύεται η παρούσα μελέτη. Οι ιδέες που προκύπτουν έχουν σκοπό **την οργάνωση κατηγοριών** οι οποίες *«συμπυκνώνουν (συνοπτική μορφή) το ουσιαστικό περιεχόμενο ενός κειμένου, μιας επικοινωνίας. Το περιεχόμενο (υλικό της επικοινωνίας) διακρίνεται σε ενότητες ανάλυσης, επιτρέποντας την ποσοτικοποίηση των αποτελεσμάτων και την περαιτέρω σύγκριση, με προϋπόθεση τον ισότιμο υπολογισμό των μονάδων της κατηγοριοποίησης»* (Τζάνη, Κεχαγιάς, 2005:5). Επίσης κάναμε χρήση ως μονάδα μέτρησης τον χαρακτήρα των ηρώων/ ηρωίδων ανάλογα με το φύλλο τους, την εθνικότητα καθώς και άλλα ποιοτικά χαρακτηριστικά που θα οδηγήσουν σε ευρήματα ανάλογα με την ανθεκτικότητα. Άλλες μονάδες καταγραφής της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου είναι οι λέξεις, το αντικείμενο, ο τόπος και ο χρόνος.

Σύμφωνα με το Robson(2010), τα στάδια διεξαγωγής μίας ανάλυσης περιεχομένου είναι τα ακόλουθα: α) διατύπωση του ερευνητικού ερωτήματος β) επιλογή μίας στρατηγικής δειγματοληψίας γ) ορισμός μονάδας καταγραφής δ) κατασκευή κατηγοριών για ανάλυση ε) έλεγχος κωδικοποίησης επάνω σε δείγματα κειμένου και αξιολόγηση της αξιοπιστίας της. Η αξιοπιστία επιτυγχάνεται όταν οι κατηγορίες είναι **απλές και διακριτές και έχουν ακολουθηθεί οι κανόνες κωδικοποίησης**. Η διαμόρφωση τους σχετίζεται με το επιλεγμένο υλικό καθώς και με τα ερευνητικά ερωτήματα. Ως κατηγορία ορίζεται η ομάδα *«αντικειμένων, πραγμάτων, καταστάσεων, που έχουν έναν ορισμένο αριθμό κοινών χαρακτηριστικών ή ιδιοτήτων τα οποία την διαφοροποιούν από τις άλλες ομάδες με κριτήρια ποιοτικά»* (Τζάνη, Κεχαγιάς, 2005:7). Η διάκριση τους με βάση τα επιλεγμένα εργαλεία αποτελεί τη βάση της έρευνας και προσδίδει εγκυρότητα. Συχνά υπάρχει δυσκολία ως προς την *«πολυσημία και αμφισημία λέξεων και εκφράσεων, αλλά μπορεί να ξεπεραστεί από την στιγμή που θα αποκρυσταλλωθεί σε αυτές η κοινή σημασιολογική τους χροιά»*. (Τζάνη, Κεχαγιάς, 2005:7)

Στην ποιοτική έρευνα ανάλυσης περιεχομένου, ενδέχεται να μην παίζει ρόλο η συχνότητα εμφάνισης κάποιου στοιχείου αλλά το ενδιαφέρον μπορεί να εστιάζεται στην αξία ενός στοιχείου σε σχέση με την αρχική υπόθεση της έρευνας. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με τις ποσοτικές έρευνες στις οποίες η συχνότητα εμφάνισης έχει αξία και τα στοιχεία που δεν εμφανίζονται συχνά τοποθετούνται συνήθως σε άλλη κατηγορία.

4.3 Δείγμα έρευνας

Για την έρευνα επιλέχθηκαν και μελετήθηκαν **5 (πέντε) ελληνόγλωσσα παραμύθια από ξένους συγγραφείς** που συλλέχθηκαν από αντίστοιχες συλλογές ή από το διαδίκτυο. Ανήκουν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους: πρόκειται για παραμύθια που προέρχονται από μία χώρα κάθε μίας από τις πέντε ηπείρους: Ευρώπη, Αμερική, Αφρική, Ασία και Ωκεανία.

Βασικό **κριτήριο επιλογής** είναι η ύπαρξη πρωταγωνιστών που κατόρθωσαν να αντεπεξέλθουν και να ευημερήσουν μετά από έντονες- ακόμα και αδύνατες αντιξοότητες. Δεδομένου ότι ο όρος «ανθεκτικότητα» χρησιμοποιείται για να περιγράψει την ανάκαμψη ενός ατόμου ή μιας κοινωνίας από δυσχερή συμβάντα της ζωής του, επιλέξαμε κείμενα που περιλαμβάνουν αυτή τη δυναμική του όρου και όπου τα κεντρικά πρόσωπα χαρακτηρίζονται από αντοχή, ευελιξία, ψυχική δύναμη και πείσμα να ξεπεράσουν τις δυσκολίες βασιζόμενα είτε στα δικά του εσωτερικά χαρακτηριστικά, είτε σε εξωγενείς βοηθητικούς παράγοντες.

Επίσης, τα παραμύθια επιλέχθηκαν από μια μεγάλη χρονική περίοδο για δύο λόγους: αρχικά υπήρχε η ανάγκη εξέτασης του τρόπου απεικόνισης της ανθεκτικότητας σε βάθος χρόνου και στη συνέχεια θεωρήσαμε σημαντικό να παρατηρήσουμε την πιθανή μεταβολή της απεικόνισης αυτής ανάλογα με τη χρονική περίοδο αλλά και το πολιτισμικό/κοινωνικό πλαίσιο από το οποίο προέρχονται. Επίσης, ήταν σημαντικό να εντοπιστούν οι σχετικές ομοιότητες και διαφορές ανάλογα με την προέλευση του κάθε παραμυθιού. Κατά την επιλογή των κειμένων δεν αποκλείστηκε καμία πηγή όπως το διαδίκτυο ή οι εφημερίδες, αρκεί να πληρούνται τα βασικά κριτήρια επιλογής δηλαδή να περιλαμβάνουν για ήρωα/ίδα ένα τουλάχιστον άτομο που κατάφερε να ξεπεράσει αντικειμενικά εμπόδια και να απευθύνονται σε παιδιά. Ο λόγος μιας τέτοιας επιλογής ήταν η επιθυμία να συζητηθεί

η ταύτιση των παιδιών με θετικά πρότυπα. Ο συγγραφέας ή η δημοφιλία δεν έπαιξαν ρόλο και για αυτό το λόγο και προτιμήθηκαν αντιπροσωπευτικές αφηγήσεις που αντικατοπτρίζουν τη λαϊκή κουλτούρα και έχουν επιβιώσει στη μνήμη των λαών από τους οποίους προέρχονται.

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι επιλέξαμε κείμενα που δεν προβάλλουν μόνο **ήρωες** (όπως τον αρχηγό μίας φυλής) αλλά και **αντί-ήρωες** (όπως ένα ραφτάκο) που φτάνουν στο θρίαμβο χωρίς να έχουν επιδείξει αντίστοιχες αρετές. Οι πρωταγωνιστές είναι και άνθρωποι αλλά και ζώα, πουλιά ή στοιχεία της φύσης με ανθρώπινες/προσωποποιημένες ιδιότητες συμβολίζοντας συχνά ανθρώπινους χαρακτήρες και εξυπηρετώντας τη μυθοπλασία ανάλογα με την επιθυμία του συγγραφέα. Είναι αλήθεια ότι ειδικά σε παλαιότερα παραμύθια αλλά και στη σύγχρονη εποχή υπάρχει μία αλληγορία αναφορικά με το είδος του ζώου (όπως η τίγρη ή ο αετός). Σε ορισμένους λαούς, ορισμένα ζώα θεωρούνται ιερά και συμβολίζουν προστασία ή κίνδυνο και συχνά οι πράξεις τους είναι πολυσήμαντες. Τα παιδιά, από την βρεφική ηλικία ανακαλύπτουν τον κόσμο μέσα από τα ζώα και συχνά νιώθουν τρυφερότητα αλλά και δέος για αυτά. Ποιος ενήλικας δεν έχει συμπονέσει ένα ελαφάκι που έχασε τη μαμά του ή δεν έχει φοβηθεί από ένα τρομερό λιοντάρι όταν ήταν μικρός/ μικρή;

Επιπροσθέτως, ήταν σημαντικό για την έρευνα μας να εντοπιστούν οι προστατευτικοί παράγοντες αλλά και οι παράγοντες κινδύνου που συντελούν στην υπέρβαση των δυσκολιών. Ακόμα, επιθυμήσαμε να δώσουμε έμφαση στα χαρακτηριστικά εκείνα (εγγενή ή εξωγενή) τα οποία οδηγούν τους πρωταγωνιστές στη θετική διαχείριση των προκλήσεων. Έχει μεγάλη σημασία για την έρευνα μας να δείξουμε ότι οι παράγοντες ανθεκτικότητας μεταβάλλονται ανάλογα με τις πολιτιστικές και πολιτισμικές αξίες κάθε κοινωνίας όπως αυτή προβάλλεται μέσα από την αφήγηση. Επίσης, αποκλείστηκαν πολύ σύντομα κείμενα. Τα επιλεγμένα παραμύθια είναι τα ακόλουθα:

ΔΕΙΓΜΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

- ♦ **Όταν ο ήλιος βιαζόταν**, παραμύθι από την **Νέα Ζηλανδία, Ωκεανία** το οποίο πήραμε από το βιβλίο **«Ο Γύρος του κόσμου σε 80 παραμύθια»** (2017) του Moran Jose.

Υπόθεση: Πριν από χιλιάδες χρόνια, μία φυλή Μαορί αποφάσισε να υποχρεώσουν τον ήλιο να μην περνάει πολύ γρήγορα από τη γη διότι οι μέρες κρατούσαν λίγο. Ο αρχηγός τους καταφέρνει να φυλακίσει τον ήλιο και να τον υποχρεώσει να δεχτεί μία συμφωνία.

- ♦ **Πώς ήρθε στον κόσμο το καλαμπόκι**, παραμύθι από τους **Ινδιάνους**, ήταν διαθέσιμο **στο διαδίκτυο** στην ιστοσελίδα paramythades.org με την απόδοση της Αρετής Τσιφλίδου.

Υπόθεση: Ο Βούντς, ένας νεαρός Ινδιάνος, ήθελε να κάνει κάτι καλό για το λαό του. Κατά τη διάρκεια της δοκιμασίας για να γίνει άνδρας, μετά από μέρες νηστείας και κούρασης εμφανίζεται στον ύπνο ένας όμορφος νέος με κιτρινοπράσινα μεταξωτά ρούχα. Μετά τη συνομιλία τους, ο Βούντς φύτεψε τις όμορφες κιτρινοπράσινες κλωστές και φύτρωσε το καλαμπόκι.

- ♦ **Η γριά και η τίγρη**, παραμύθι της **Κίνας**, το οποίο επιλέξαμε από το βιβλίο **«Παραμύθια από την Κίνα»** (1994) του Josef Guter.

Υπόθεση: Μία γριά βρήκε ένα μαγικό νόμισμα αλλά μία τίγρη θέλησε να της το πάρει και να έρθει το βράδυ να τη φάει. Όταν έκλαιγε, τρία μικρά μπιζελάκια, ένα αυγό, ένας κάβουρας, ένα δοκάρι, ένας πράσινος βάτραχος, μία ανέμη, και ένα σφυρί που την άκουσαν αποφάσισαν να τη βοηθήσουν να απωθήσουν το εχθρικό ζώο.

- ♦ **Πέτα, αετέ, πέτα**, το παραμύθι της **αφρικανικής ηπείρου** από τον ιστότοπο <https://paramithakia.blogspot.com>

Υπόθεση: Ένας αγρότης φυλακίζει έναν μικρό αετό και τον βάζει σε ένα κοτέτσι εκπαιδεύοντας τον να γίνει κότα. Μετά από καιρό ένας φίλος του ανακαλύπτει το πουλί και το απελευθερώνει, αφήνοντας το να πετάξει ψηλά κοντά στον ήλιο.

- ♦ **Ο γενναίος ραφτάκος (αδερφοί Γκριμ)**, το παραμύθι της Ευρώπης προέρχεται από την **Γερμανία και ανακτήθηκε από τον ιστότοπο** <https://paramithakia.blogspot.com>

Υπόθεση: Ένας φτωχός ράφτης, ο οποίος χρησιμοποιεί την εξυπνάδα του για να κάνει γενναίες πράξεις, νικάει ένα γίγαντα. Φτάνοντας σε ένα βασίλειο,

κατορθώνει να ξεπεράσει τις δοκιμασίες που του βάζει ο βασιλιάς πιάνοντας ένα μονόκερο, νικώντας άλλους δύο γίγαντες και φυλακίζοντας ένα αγριογούρουνο. Καταφέρνει έτσι να παντρευτεί τη βασιλοπούλα και να γίνει βασιλιάς.

Τέλος, καθ’ όλη τη διάρκεια της συλλογής των αποτελεσμάτων, ακολουθήσαμε μία συγκεκριμένη κωδικοποίηση με γράμματα της αλφαβήτου για τα εξεταζόμενα παραμύθια. Τα κριτήρια μας ήταν κυρίως η χρονολογική παλαιότητα του κάθε παραμυθιού. Δεδομένου ότι δεν αναφέρονται εμφανή χρονολογικά χαρακτηριστικά, αντλήσαμε στοιχεία μέσα από το κείμενο. Πιο συγκεκριμένα, θεωρήσαμε ότι ο το παραμύθι των Μαορί («Όταν ο ήλιος βιαζόταν») είναι ο παλιότερος διότι ξεκινάει με τη φράση «Πριν από χιλιάδες χρόνια, μια φυλή Μαορί παρατήρησε ότι ο ήλιος διάσχιζε τον ουρανό πολύ γρήγορα, με αποτέλεσμα οι μέρες να κρατούν πολύ λίγο κι οι ίδιοι να ξεπαγιάζουν». Στη συνέχεια θεωρούμε ότι ακολουθεί χρονικά το Ινδιάνικο παραμύθι («Πώς ήρθε στον κόσμο το καλαμπόκι») όπου υπάρχει η φράση: «Πριν πολλά πολλά χρόνια, πριν ακόμη ο Κολόμβος ανακαλύψει την Αμερική, ζούσε ένας νεαρός Ινδιάνος, ο Βούντς, στις απέραντες πολιτείες της Δύσης». Στη συνέχεια τοποθετήσαμε χρονικά το Κινέζικο παραμύθι («Η γριά και η τίγρης») βασιζόμενες σε λεπτομέρειες όπως νόμισμα, δρεπάνι, ανέμη, υλικά που είναι μεταγενέστερα. Έπειτα τοποθετήσαμε ως τέταρτο χρονικά το Αφρικάνικο παραμύθι («Πέτα αετέ, πέτα») επειδή μιλάει για μία οργανωμένη γεωργική κοινωνία (αγρότης, βοσκοί, κοτέτσι) και ασφαλώς το νεότερο παραμύθι είναι αυτό των αδελφών Γκριμ για το οποίο γνωρίζουμε ότι γράφτηκε το 1812.¹⁶ Η κωδικοποίηση όπως φαίνεται παρακάτω, θα χρησιμοποιηθεί και στην ανάλυση των αποτελεσμάτων στο κεφάλαιο 3.

---

¹⁶http://www.agra.gr/books/0100_0199/book169.html

Πίνακας 4. Πίνακας Κωδικοποίησης Παραμυθιών

ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΠΑΡΑΜΥΘΙ
A	Όταν ο ήλιος βιαζόταν
B	Πώς ήρθε στον κόσμο το καλαμπόκι
Γ	Η γριά και η τίγρη
Δ	Πέτα, αετέ, πέτα
E	Ο γενναίος ραφτάκος (αδερφοί Γκριμ)

4.4.Εργαλεία συλλογής δεδομένων

Για την έρευνα μας επιλέξαμε τα ακόλουθα εργαλεία ποιοτικής ανάλυσης:

A) Τον πίνακα των 7 τάσεων του Ungar όπως παρουσιάζεται ακολούθως:

Πίνακας 5. Οι Επτά Τάσεις (Tensions) (Ungar 2008, 231-232)¹⁷

1. Πρόσβαση σε υλικούς πόρους	<i>Διαθεσιμότητα οικονομικής, εκπαιδευτικής, ιατρικής και εργασιακής βοήθειας, ευκαιρίες, καθώς και πρόσβαση σε τρόφιμα, ρούχα και στέγαση</i>
2. Σχέσεις	<i>Σχέσεις με σημαντικούς άλλους, συνομηλίκους και ενήλικες εντός της οικογένειάς του και στην κοινότητα</i>
3. Ταυτότητα	<i>Προσωπική και συλλογική αίσθηση του σκοπού, αυτό εκτίμηση των αδυναμιών, φιλοδοξίες, πεποιθήσεις και αξίες, πνευματικές και θρησκευτικές ταυτότητες</i>
4. Ισχύς και έλεγχος	<i>Εμπειρίες φροντίδας για τον εαυτό του και τους άλλους/την ικανότητα να επηρεάσει και να αλλάξει το κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον, προκειμένου να έχει πρόσβαση σε δομές υγείας</i>
5. Πολιτιστική εμπλοκή	<i>Τήρηση των τοπικών ή/και παγκόσμιων πολιτιστικών πρακτικών, αξιών και πεποιθήσεων</i>
6. Κοινωνική δικαιοσύνη	<i>Εμπειρίες που σχετίζονται με την εξεύρεση ενός σημαντικού ρόλου στην κοινότητα και την κοινωνική ισότητα</i>
7. Συνοχή	<i>Εξισορρόπηση των προσωπικών συμφερόντων με το αίσθημα ευθύνης για το γενικό καλό/το να αισθάνεται μέρος σε κάτι μεγαλύτερο από τον εαυτό του κοινωνικά και πνευματικά</i>

¹⁷ Μετάφραση/Προσαρμογή: Κάμπερ- Κοντού

Το εργαλείο αυτό μας βοηθά να διερευνήσουμε τις συγκεκριμένες πτυχές που ενεργοποιούν και προωθούν τις διαδικασίες ανθεκτικότητας σε ένα συγκεκριμένο πολιτιστικό και περιβαλλοντικό πλαίσιο. Στην περίπτωση μας, είναι οι συγκεκριμένες διαδικασίες που εμπριέχονται στην πλοκή και καθιστούν τον ήρωα μας ανθεκτικό. Αυτό σημαίνει ότι ο πρωταγωνιστής/πρωταγωνίστρια χρησιμοποιεί όλους τους πόρους που έχει στη διάθεση του για να αντιμετωπίσει τις δυσχέρειες που προκύπτουν. Αυτή η προσαρμοστικότητα αντικατοπτρίζει τις διαδικασίες του φαινομένου της ανθεκτικότητας αφού ο όρος αναφέρεται στη διαδικασία της προσαρμογής ενάντια στις αντιξοότητες, το τραύμα, την τραγωδία, τις απειλές ή τις σημαντικές πηγές πίεσης. Επίσης, θα μας βοηθήσει να αναλύσουμε τη σοβαρότητα της προβληματικής κατάστασης και να εντοπίσουμε το συναισθηματικό, κοινωνικό, πολιτιστικό και οικονομικό πλαίσιο που καθορίζει το αποτέλεσμα της εμπειρίας και οδηγεί σε θετικό αποτέλεσμα. Μέσω αυτού, διαφαίνεται σε κάθε παραμύθι, σε κάθε χώρα, ήπειρο και κουλτούρα, η ικανότητα του ατόμου να έχει πρόσβαση στους διαθέσιμους πόρους που χρειάζεται για να ξεπεράσει τις προκλήσεις και να διαπραγματευτεί με το πλαίσιο με ουσιαστικό και λειτουργικό τρόπο.

B) Πίνακας των 5 διαστάσεων–(5 κατηγορίες και 5 διαβαθμίσεις)¹⁸

Πρόκειται για ένα δικό μας κωδικοποιημένο εργαλείο ποιοτικής ανάλυσης που αποτελείται από πέντε κατηγορίες/ενδείκτες και πέντε διαβαθμίσεις που αναλύουν κάθε κατηγοριοποίηση. Οι εννοιολογικές κατηγορίες που χρησιμοποιήσαμε αποτελούν το βασικό κορμό της ποιοτικής μας ανάλυσης. Η επιλογή αυτών των κατηγοριών βασίζεται στα ερευνητικά μας ερωτήματα και βοηθάει στη σκιαγράφηση του περιεχομένου με βάση το θεωρητικό πλαίσιο της εννοιολόγησης του όρου της ανθεκτικότητας και στη συνέχεια γίνεται η επεξεργασία των δεδομένων. Ως ερευνήτριες ήταν σημαντικό να αποδώσουμε εννοιολογικά τα δεδομένα έτσι ώστε ο κεντρικός όρος δηλαδή η ανθεκτικότητα να καταστεί μετρήσιμη.

Επίσης, παρόλο που η έρευνα μας είναι μικρής κλίμακας, θελήσαμε να δημιουργήσουμε ένα αξιόπιστο εργαλείο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε έρευνες με μεγαλύτερα δείγματα κειμένων. Το εργαλείο μετράει την ανθεκτικότητα των ηρώων μέσα από πέντε κατηγορίες–διαστάσεις του όρου. Οι εννοιολογικοί

---

¹⁸ Κάμπερ- Κοντού, 2021

προσδιορισμοί που επιλέξαμε βασίζονται στη θεωρητική προσέγγιση της εργασίας μας, από όπου-για το συγκεκριμένο εργαλείο αξιοποιήσαμε το Βίο-Οικολογικό μοντέλο του Urie Bronfenbrenner (1979). Πιο συγκεκριμένα, αναφερθήκαμε στο μικροσύστημα ρόλων που περιβάλλον των ήρωα/ηρωίδα, στις δυσλειτουργίες και στους φροντιστές δηλαδή στα υποστηρικτικά συστήματα ανθρώπων που δημιουργούνται σε κάθε αντιξοότητα ή τραυματική κατάσταση. Σκοπός ήταν να λειτουργήσει συμπληρωματικά με τον πίνακα των 7 τάσεων του Ungar (1998) και να εντοπίσει τους παράγοντες προστασίας και κινδύνου που συντελούν στην ανθεκτικότητα. Ο τελευταίος ενδείκτης αυτός των επιπτώσεων, θεωρούμε ότι είναι αυτός που μετρά τον όρο δεδομένου ότι η θετική έκβαση στα πέντε επίπεδα που έχουμε ορίσει οδηγεί τον ήρωα στην υπέρβαση των εμποδίων και στη σταθεροποίηση της κατάστασης του.

Αναλυτικά **οι κατηγορίες και οι διαστάσεις** που χρησιμοποιήθηκαν, οι οποίες δημιουργήθηκαν με βάση τις βασικές έννοιες που οδηγούν σε ανθεκτικότητα, όπως αυτές αναλύθηκαν στο σχετικό κεφάλαιο της θεωρητικής προσέγγισης, είναι οι εξής:

- 1) Περιβάλλον: αφορά τον τόπο, το χρόνο, τον ήρωα, τα λοιπά μικροσυστήματα ρόλων, το πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο του παραμυθιού και το γεγονός αποτελεί το επίκεντρο της πλοκής.
- 2) Δυσλειτουργίες: αναφέρονται στο κεντρικό πρόβλημα της υπόθεσης, δηλαδή στις αντιξοότητες με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπος ο ήρωας/ηρωίδα. Είναι σχετικές με το περιβάλλον, τη διαβίωση, τη συμπεριφορά τρίτων, τα βιολογικά χαρακτηριστικά, και τέλος με εξωγενείς παράγοντες
- 3) Προστατευτικοί παράγοντες: περιλαμβάνουν τους παράγοντες που συντελούν στη θετική έκβαση μίας κατάστασης ή γεγονότος και θεωρούνται ευεργετικοί για τους ήρωες. Εντοπίζονται στο ίδιο το άτομο (μικροσύστημα) αλλά και στο περιβάλλον του άμεσο (μεσοσύστημα) ή διευρυμένο (μακροσύστημα). Πιο συγκεκριμένα αφορούν αξίες/έθιμα, υποστηρικτικό σύστημα (φροντιστές), γενικές και ειδικές δεξιότητες, χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ήρωα, σχέσεις και τέλος προσδοκίες και στόχους στους οποίους αποβλέπει.
- 4) Παράγοντες κινδύνου: περιγράφουν τους παράγοντες που αυξάνουν τον κίνδυνο και νοούνται με διάφορους τρόπους ανάλογα με την περίσταση: έλλειψη οικονομικών πόρων, έλλειψη βασικών παροχών (τροφή, νερό, στέγαση, ενέργεια, κ.α.), έλλειψη συναισθηματικής ασφάλειας/απειλές,

έλλειψη υποστηρικτικού δικτύου, έλλειψη ομαλότητας, έλλειψη φυσικών ικανοτήτων ή ειδικών δεξιοτήτων.

- 5) Επιπτώσεις: αναφέρονται στα αποτελέσματα των αποφάσεων των ηρώων και ουσιαστικά περιγράφουν την ανθεκτικότητα του ήρωα μετά από τις δυσκολίες που αντιμετώπισε. Διακρίνονται σε περιβαλλοντικές, οικονομικές, κοινωνικές, πολιτισμικές, ατομικές και τεχνικές.

Πίνακας 6. Πίνακας των 5 διαστάσεων και 5 διαβαθμίσεων (Κωδικοποιημένο εργαλείο Ποιοτικής ανάλυσης) ¹⁹

1. Περιβάλλον	2. Δυσλειτουργίες	3. Προστατευτικοί παράγοντες	4. Παράγοντες κινδύνου	5. Επιπτώσεις
1.1. Τόπος:	2.1 Σχετικές με το περιβάλλον	3.1 Αξίες / Έθιμα	4.1 Έλλειψη οικονομικών πόρων	5.1. Περιβαλλοντικές
1.2. Χρόνος :	2.2 Σχετικές με τη διαβίωση	3..2 Υποστηρικτικό δίκτυο/ Φροντιστές	4.2 Έλλειψη βασικών παροχών (τροφή, νερό, στέγαση, ενέργεια, κ.α.)	5.2. Οικονομικές
1.3. Ήρωας:	2.3 Σχετικές με τη συμπεριφορά τρίτων	3.3 Γενικές και ειδικές δεξιότητες	4.3. Έλλειψη συναισθηματικής ασφάλειας/ απειλές	5.3. Κοινωνικές
1.4. Μικρο-συστήματα ρόλων	2.4. Σχετικές με βιολογικά χαρακτηριστικά	3.4. Χαρακτηριστικά προσωπικότητας	4.4 Έλλειψη υποστηρικτικού δικτύου	5.4. Πολιτισμικές
1.5. Πολιτισμικό/ Κοινωνικό πλαίσιο:	2.5. Σχετικές με εσωτερικά χαρακτηριστικά	3.5 Σχέσεις	4.5. Έλλειψη ομαλότητας/ Τραυματικές καταστάσεις	5.5. Ατομικές
1.6. Γεγονός:	2.6 Σχετικές με εξωγενείς παράγοντες	3.6. Προσδοκίες/ Στόχοι	4.6. Έλλειψη φυσικών ικανοτήτων/ ειδικών δεξιοτήτων	5.6. Τεχνικές

¹⁹ Κάμπερ- Κοντού, 2021

Γ) 4 πεδία και 32 αντικείμενα του IRP (International Resilience Project)–Ungar 2008²⁰

Το δεύτερο ερευνητικό μας ερώτημα αφορά τις ομοιότητες και τις διαφορές μεταξύ των παραμυθιών, προερχόμενα από μία χώρα κάθε μίας από τις πέντε ηπείρους. Για το λόγο αυτό επιλέξαμε τους 32 τομείς από τη διαπολιτισμική έρευνα του Michael Ungar (2008). Τα 32 είδη έτσι όπως αναλύονται σε 4 κατηγορίες (**κουλτούρα, κοινότητα, σχέσεις, άτομο**), σχεδιάστηκαν για να μετρήσουν όλες τις πλευρές (aspects) της ανθεκτικότητας έτσι ώστε να συλλέξουν τα αποτελέσματα από τις συνεντεύξεις των 1451 εφήβων από 14 διαφορετικά πλαίσια, οι οποίοι απάντησαν σε 58 ερωτήματα σχετικά με την ανθεκτικότητα.

Καθώς η ετερογένεια αποτέλεσε βασικό κριτήριο επιλογής του δείγματος της έρευνας μας, με αυτό το εργαλείο επιθυμήσαμε να αντιπαραβάλλομε τις αξίες και τις πεποιθήσεις των λαών μέσα από τις αφηγήσεις. Με τον τρόπο αυτό μπορέσαμε να συγκρίνουμε **τις συγκλίσεις και τις αποκλίσεις κάθε κοινωνικού και πολιτισμικού πλαισίου και έτσι να αιτιολογήσουμε τις αποφάσεις του ήρωα/ηρωίδας που τον καθιστούν ανθεκτικό στο τέλος της ιστορίας**. Στα αποτελέσματα παρουσιάζουμε τα ευρήματα εκείνα που είναι κοινά αλλά και εκείνα που διαφέρουν παρέχοντας συγκεκριμένα παραδείγματα. Σε ορισμένες περιπτώσεις υπάρχουν στοιχεία που είναι κοινά σε όλους τους πολιτισμούς αλλά σε άλλες η επιβίωση των πρωταγωνιστών καθορίζεται από άλλα ειδοποιά στοιχεία ανάλογα με το αντίστοιχο κοινωνικό-πολιτισμικό και χρονικό πλαίσιο που καθορίζουν τη συμπεριφορά των ανθρώπων.

4.5. Ερευνητικός σχεδιασμός

Πρόκειται για ποιοτική έρευνα ανάλυσης περιεχομένου. Η διάρκεια της μελέτης μας ήταν από το Φεβρουάριο του 2021 έως και τον Απρίλιο του 2021. Για την εκπόνηση της έρευνας και τη συλλογή των δεδομένων ακολουθήσαμε τα παρακάτω βήματα:

- 1ο. Μελέτη θεωρίας και στοχοθεσία: Σε αυτό το στάδιο έγινε η θεωρητική επεξεργασία του θέματος μας και η αποσαφήνιση του ερευνητικού αντικειμένου και των ερευνητικών ερωτημάτων και υποθέσεων.

---

²⁰ Όπως παρουσιάζεται αναλυτικά στον πίνακα 2 του κεφαλαίου 2.4.

- 2ο. Συλλογή των παραμυθιών: Πρόκειται για τον καθορισμό των πηγών της έρευνας. Η αναζήτηση έγινε μέσω διαδικτύου, εφημερίδων, περιοδικών καθώς και βιβλίων. Το σύνολο των λαογραφικών αυτών κειμένων ξεπέρασε τα 150 παραμύθια από όλες τις χώρες των πέντε ηπείρων.
- 3ο. Ανάγνωση και επιλογή των κείμενων για επεξεργασία: Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιήσαμε τη μέθοδο της «αποτελεσματικής ανάγνωσης» ή αλλιώς της SQ3R strategy reading.²¹ Μέσα από την ανάγνωση και τη διερεύνηση ορίσαμε τα κριτήρια επιλογής των παραμυθιών που—όπως προαναφέραμε—έπρεπε να ήταν από διαφορετικές χώρες και ηπείρους και να προβάλλουν είτε ήρωες είτε αντιήρωες που μπόρεσαν να ξεπεράσουν δυσκολίες εκδηλώνοντας έτσι ένα ανθεκτικό εαυτό. Επίσης, διαβάσαμε έναν ενδεικτικό αριθμό παραμυθιών σε οικεία παιδιά σχολικής ηλικίας και λάβαμε κάποιες πρωταρχικές αδόμητες αντιδράσεις οι οποίες αν και δεν καταγράφηκαν, μας έδωσαν μία πρώτη εικόνα για τον αντίκτυπο των κειμένων. Επίσης, λάβαμε βοήθεια για την επιλογή από την επιβλέπουσα καθηγήτρια.
- 4ο. Επιλογή και χρήση εργαλείων ποιοτικής έρευνας: Αναμφισβήτητα η επιλογή των σωστών εργαλείων αποτελεί τη βάση κάθε έρευνας. Σύμφωνα με τους Ίσαρη, Πουρκός (2015), οι ερευνητές ποιοτικής μεθοδολογίας δεν ορίζουν συνήθως τις μεταβλητές πριν από το ξεκίνημα της ερευνητικής διαδικασίας για έναν πολύ σημαντικό λόγο: επιθυμούν να επικεντρωθούν στα νοήματα που αποδίδονται στα γεγονότα/πορίσματα από τους ίδιους τους συμμετέχοντες στην έρευνα έτσι ώστε να οριοθετήσουν και να εντοπίσουν τους τρόπους που έχουν οι ίδιοι οι συμμετέχοντες να κατανοούν το υπό εξέταση φαινόμενο χωρίς τους περιορισμούς που μπορεί να επιφέρει η χρησιμοποίηση προκαθορισμένων «μεταβλητών». Συνεπώς η σωστή επιλογή και χρήση ενός εργαλείου έρευνας καθορίζει όχι μόνο την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων αλλά και το βαθμό επαναστοχασμού που θα υπάρξει στην μελλοντική συζήτηση στους κόλπους της ακαδημαϊκής κοινότητας και όχι μόνο. Για το λόγο αυτό επιλέγηκαν τρία εργαλεία και η λεπτομερής κωδικοποίηση τους είναι σαφώς προσηλωμένη στην αποσαφήνιση των ερευνητικών ερωτημάτων της έρευνας. Έτσι

---

²¹ Πρόκειται για μία στρατηγική αποτελεσματικής κατανόησης ενός κειμένου που δημιουργήθηκε από τον Francis Robinson το 1946 και περιλαμβάνεται στο βιβλίο του με τον τίτλο *Effective Study*. Περιλαμβάνει τα ακόλουθα στάδια: **Survey, Question, Read, Recite, and Review** (**εξέταση, ρώτηση, διάβαση, αφήγησος και επανεξέταση**) (Asiri, Momani, 2017).

συστηματοποιήθηκαν οι εννοιολογικές κατηγορίες που θα καθορίσουν την ανθεκτικότητα των ηρώων/ηρωίδων στις οποίες βασίστηκε η ανάλυση περιεχομένου. Δόθηκε έμφαση στα νοήματα όπως καθώς αυτά παρουσιάζονται μέσα από τη γλώσσα, καθώς «η γλώσσα έχει και κατασκευαστική διάσταση και δεν καθρεφτίζει απλώς την πραγματικότητα»(Wiling, 1988). Παρόλο που το δείγμα είναι μικρό επιθυμήσαμε να θέσουμε τις βάσεις για μία ευρύτερης κλίμακας έρευνας. Δεν κρίναμε απαραίτητη τη χρήση ενός υπολογιστικού προγράμματος ποιοτικής έρευνας.

- 5ο. Επεξεργασία των δεδομένων: Αφορά την ανάλυση περιεχομένου όπως προκύπτει μέσα από την κωδικοποίηση των εργαλείων έρευνας. Αναλύθηκαν οι λέξεις, ο χώρος, ο χρόνος, μέσα από το θέμα του κάθε παραμυθιού. Οι λέξεις, οι φράσεις, οι συμβολισμοί κλπ., ιεραρχήθηκαν και ταξινομήθηκαν σε προκαθορισμένες κατηγορίες, αφού προηγουμένως έχουν οριστεί οι κωδικοί της ανάλυσης. Επίσης, δόθηκε έμφαση στους παράγοντες που καθόρισαν τις αποφάσεις των πρωταγωνιστών καθώς και την έκβαση του παραμυθιού. Επιπροσθέτως ήταν σημαντική η πολιτιστική σημασία του κειμένου καθώς και η ανάλυση των κοινωνικών προεκτάσεων της έρευνας μέσα από τις ομοιότητες και τις διαφορές που παρουσιάζουν, στοιχείο που αποτελεί πεδίο έρευνα για κάθε ποιοτική ανάλυση περιεχομένου. Τα στοιχεία τοποθετήθηκαν στα εργαλεία υπό τη μορφή πινάκων και ερευνήθηκε αρχικά κάθε παραμύθι χωριστά και τμηματικά, ανά κωδικό/κατηγορία σε κάθε εργαλείο. Ο λόγος και τα νοήματα αποσαφηνίστηκαν έτσι ώστε να προκύψει η ανθεκτικότητα μέσα από τον τρόπο υπέρβασης των δυσκολιών, την προσωπικότητα, καθώς και τις «δυσλειτουργίες ή τους φροντιστές» που καθόρισαν την έκβαση της υπόθεσης (Ουζούνη, Νακάκης, 2011).

4.6. Περιορισμοί της έρευνας

Αναμφίβολα, μία έρευνα που πραγματοποιείται σε καιρό πανδημίας, αντιμετωπίζει πολλές δυσκολίες: η πρόσβαση σε έντυπες πηγές ήταν δύσκολη καθώς βιβλιοθήκες και βιβλιοπωλεία δεν λειτουργούσαν, οι φυσικές συναντήσεις ήταν αδύνατες λόγω απόστασης, εργασιακών ωραρίων και κυρίως αδυναμίας μετακίνησης σε άλλο νομό, η ανάκτηση και η επεξεργασία των ηλεκτρονικών πηγών ήταν συχνά χρονοβόρα. Επίσης, η οποιαδήποτε έρευνα δια ζώσης ήταν απαγορευτική από τη νομοθεσία και η λήψη αποφάσεων μέσα από ηλεκτρονικά μέσα συχνά δυσκόλευε λόγω υπερφόρτωσης των γραμμών και συχνών διακοπών ή άλλων τεχνικών προβλημάτων, γεγονός που δυσχέραινε την οργάνωση του έργου μας. Αναφορικά με το θέμα, η συγγραφική αποτύπωση του θεωρητικού πλαισίου που αποτελεί τη βάση της έρευνας μας αποτέλεσε μία επιπρόσθετη πρόκληση: η επιλογή των σχετιζόμενων με το θέμα πηγών, η οριοθέτηση καθώς και η κριτική αποτίμηση έγινε με καθοδήγηση από την επιβλέπουσα καθηγήτρια.

Σχετικά με το ερευνητικό πλαίσιο της εργασίας μας, η επιλογή του ερευνητικού εργαλείου, των παραμυθιών, η σκιαγράφηση των ηρώων καθώς και η αποτύπωση των αποτελεσμάτων, η συσχέτιση τους με το θεωρητικό πλαίσιο και η επαλήθευση των υποθέσεων έπρεπε να γίνει με προσοχή έτσι ώστε να αποφευχθούν οι γενικεύσεις και να αποτυπωθούν τα συμπεράσματα με σαφήνεια. Ένας άλλος περιορισμός ήταν το μικρό δείγμα παραμυθιών (πέντε/ένα από κάθε ήπειρο), γεγονός που επιτρέπει τη διεξαγωγή συμπερασμάτων αλλά περιορίζει τη γενίκευσή τους. Τέλος δεν εφαρμόστηκε τριγωνοποίηση μεθόδων έτσι ώστε να αμβλυνθεί ο δειγματικός περιορισμός και να είναι πιο έγκυρη η εικόνα του δείγματος.

4.7. Ο ρόλος των ερευνητριών

Και οι δύο ερευνήτριες, ως φοιτήτριες του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας, ξεκίνησαν το θέμα αυτό, με εφαλτήριο τις εμπειρίες τους από την πρακτική άσκηση με ομάδες παιδιών και εφήβων κατά τη διάρκεια της εργαστηριακής πρακτικής άσκησης: η τοποθέτηση σε σχολείο πρωτοβάθμιας, σε Κ.Δ.Α.Π καθώς και σε κέντρα νεότητας, μας ώθησε να κάνουμε χρήση της αφήγησης στην ενασχόληση μας όχι

μόνο με παιδιά και εφήβους αλλά και με κοινωνικές ομάδες που αντιμετωπίζουν αντίξοες συνθήκες διαβίωσης όπως πρόσφυγες, εξαρτημένους κ.α. Αναμφίβολα, κύριος σκοπός της Κοινωνικής Εργασίας είναι η **ενδυνάμωση των ανθρώπων και η ενίσχυση της ευημερίας τους**. Η ανθεκτικότητα σχετίζεται άμεσα με τη **θετική προσαρμογή των ατόμων μετά από μία τραυματική εμπειρία**. Δεδομένου ότι η ενασχόληση με νεαρά άτομα και παιδιά αποτελεί κεντρικό πυρήνα του επαγγέλματος μας, επιθυμήσαμε να διερευνήσουμε πώς οι αφηγήσεις παραμυθιών με πρωταγωνιστές ανθεκτικούς ήρωες, μπορούν να συντελέσουν στην ομαλή ανάπτυξη των παιδιών.

Η μελέτη μας σχεδιάστηκε με βάση την επιστήμη της ψυχολογίας, της λογοτεχνίας και της κοινωνικής έρευνας και οι όροι που χρησιμοποιούνται για κάθε κατηγορία ανάλυσης προέρχονται απευθείας από το έργο διακεκριμένων επιστημόνων χωρίς να εμπλέκονται προσωπικές ιδέες ή προκαταλήψεις. Στην έρευνα μας δεν υπήρξε ανθρώπινη συμμετοχή και τα παραμύθια ήταν **δημόσια προσβάσιμα** και αποκτήθηκαν είτε από αγορά της συλλογής, είτε από ελεύθερη πρόσβαση σε ιστότοπους του διαδικτύου.

4.8. Εγκυρότητα και αξιοπιστία

Σύμφωνα με τον Bryman (2017:70) «τρία από τα πλέον σημαντικά κριτήρια για την αξιολόγηση της κοινωνικής έρευνας είναι η αξιοπιστία, η επανάληψη και η εγκυρότητα». Αν και το δείγμα είναι μικρό, είναι πολύ σημαντικό η μεθοδολογία μας να δίνει τη **δυνατότητα της επανάληψης** και της εφαρμογής της σε μελλοντικές έρευνες αλλά και της εγκυρότητας της μέτρησης έτσι ώστε τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται όχι μόνο να απαντούν στα ερευνητικά μας ερωτήματα αλλά και να απεικονίζουν ξεκάθαρα την έννοια της ανθεκτικότητας στα παραμύθια, όρος που αποτελεί το επίκεντρο της μελέτης μας. Για τους λόγους αυτούς χρησιμοποιήσαμε τρία εργαλεία ποιοτικής ανάλυσης και φροντίσαμε να συμπεριλάβουμε συγκεκριμένους ενδείκτες που περιέχουν την *«αιτιώδη σχέση μεταξύ των μεταβλητών»*. (Bryman ,2017:71).

Πιο συγκεκριμένα, για την ενίσχυση της αξιοπιστίας, διαβάσαμε τα παραμύθια σε ένα μικρό δείγμα παιδιών (2) σχολικής ηλικίας, και χορηγήθηκε και

στην επιβλέπουσα καθηγήτρια, έτσι ώστε να διασφαλιστεί η κατανόηση τους και να εντυπωθούν οι πρώτες αντιδράσεις μέσα από μία συζήτηση. Αυτό το γεγονός μας οδήγησε στον αποκλεισμό κάποιων παραμυθιών και στην τελική μας επιλογή. Παρ’ όλο που ο περιορισμένος χρόνος υλοποίησης της έρευνας δεν ευνοεί την τριγωνοποίηση ή άλλες διαδικασίες επανεξέτασης του ερευνητικού εργαλείου, εμείς χρησιμοποιήσαμε τρία εργαλεία ποιοτικής ανάλυσης για τη συλλογή δεδομένων, με πολλαπλούς δείκτες, έτσι ώστε τα αποτελέσματα μας να είναι πιο έγκυρα. Η μεθοδολογική αυτή τριγωνοποίηση, βοηθάει να αξιολογήσουμε το φαινόμενο της ανθεκτικότητας μέσα στα επιλεγμένα παραμύθια, ωστόσο δεν συνδυάζεται με ποσοτική ανάλυση. Ωστόσο, σύμφωνα με τη Τζιαφέρη (2014:5), «ένας ερευνητής θα μπορούσε να διαμορφώσει δύο ποιοτικά ερευνητικά εργαλεία (για παράδειγμα, αρχείο καταγραφής γεγονότων και ανοικτές συνεντεύξεις), που και τα δύο αποδίδουν προσωπικό, υποκειμενικό υλικό, όπου η ανάλυση περιεχομένου εφαρμόζεται για να αναγνωριστούν θέματα ή αντιλήψεις που προκύπτουν από τα δεδομένα κατ’ επανάληψη». Η απόφαση για τη διερεύνηση των συγκεκριμένων ερευνητικών ερωτημάτων λήφθηκε με σκοπό να ικανοποιεί το κριτήριο αξιοπιστίας και της συνέπειας των αποτελεσμάτων σε επαναλαμβανόμενες μετρήσεις. Επίσης, διαμορφώθηκε ένα ακριβές σύστημα κατηγοριών και οι κατηγορίες ανάλυσης ήταν κατάλληλες για τη διατύπωση αποτελεσμάτων. Τέλος, τηρήθηκε η ίδια διαδικασία για την ανάλυση των παραμυθιών χωρίς διακρίσεις και με αντικειμενικό τρόπο ανεξάρτητα από προσωπικές πεποιθήσεις ή εμπειρίες.

Αναφορικά με την εγκυρότητα της ποιοτικής έρευνας που διεξήγαμε, οφείλουμε ως ερευνήτριες να βεβαιωθούμε ότι η έρευνα μετράει αυτό που είναι σχεδιασμένη να κάνει, να υπάρχει συνεπώς **αντιστοίχιση μεταξύ της έννοιας και των δεικτών μέτρησης του φαινομένου**. Για το λόγο αυτό η σχεδίαση του εργαλείου που χρησιμοποιήσαμε οφείλει να είναι άρτια, περιλαμβάνοντας σαφή και κατανοητή κωδικοποίηση. Επίσης, πρέπει να υπάρχει συνοχή και συνάφεια στη διατύπωση των κατηγοριών τους και να καλύπτουν όλες τις διαστάσεις των αρχικών μας υποθέσεων.

Συνεπώς, προβήκαμε στις ακόλουθες ενέργειες για να διασφαλίσουμε την όποια μορφή εγκυρότητας του ερευνητικού μας εργαλείου : αρχικά κατασκευάσαμε ένα πίνακα που υπήρξε το κωδικοποιημένο εργαλείο ποιοτικής ανάλυσης αλλά κάναμε και χρήση δύο ήδη υπαρχόντων εργαλείων έτσι ώστε να υπάρχει σαφή

επαλήθευση των αρχικών αποτελεσμάτων μας. Στη συνέχεια, υποβάλλαμε το εργαλείο μέτρησης σε άτομο που θεωρείται ειδικό διότι «η διασφάλιση της εγκυρότητας, ενός εργαλείου μέτρησης πρέπει να προηγείται της συλλογής δεδομένων μιας έρευνας». (Ουζούνη,2011:236) Επί του προκειμένου, ελέγχθηκε από την επιβλέπουσα καθηγήτρια. Τέλος, η ζωηρή και πυκνή περιγραφή της ερευνητικής διαδικασίας καθώς και των ευρημάτων στοχεύει στην ικανοποίηση του κριτηρίου της μεταβιβασιμότητας (Χασάνδρα, Γούδας: 2003)έτσι όχι μόνο οι αναγνώστες θα μπορέσουν να κατανοήσουν το σκεπτικό της έρευνας και να ταυτιστούν με δικές τους εμπειρίες από την ανάγνωση/αφήγηση των παραμυθιών αλλά και οι επαγγελματίες ψυχικής υγείας θα κατανοήσουν τη δυνατότητα χρήσης παραμυθιών με ανθεκτικούς ήρωες στην ψυχοθεραπευτική διαδικασία.

5^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Μετά από την ανάλυση των πέντε παραμυθιών, ένα από κάθε ήπειρο καταλήξαμε σε συγκεκριμένα αποτελέσματα σχετικά με τις κατηγορίες που επιλέχθηκαν για μελέτη καθώς και τα ερευνητικά μας ερωτήματα.

5.1 Συγκριτικά αποτελέσματα σύμφωνα με το πρώτο εργαλείο ποιοτικής ανάλυσης (πίνακας του Ungar, 2008)

Η πρόσβαση σε υλικούς πόρους (Πρώτη Τάση), είναι σημαντικό στοιχείο της ανθεκτικότητας καθώς μπορεί να αποτελέσει μία σημαντική δυσκολία όχι μόνο για τον ήρωα/ ηρωίδα αλλά και για το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο. Η πρόσβαση σε πόρους εξασφαλίζει τη **βιωσιμότητα** των ηρώων. Πιο συγκεκριμένα, ο αετός σώζεται από τον αγρότη (Παραμύθι Δ) και επιβιώνει ακόμα και αν αυτό σημαίνει ότι ζει με άλλη ταυτότητα δηλαδή ως κότα. Στο Ινδιάνικο παραμύθι (Παραμύθι Β), ενώ η πρόσβαση σε εκπαίδευση και στέγη παρέχεται από την οικογένεια και τη φυλή, η βιωσιμότητα σχετίζεται αποκλειστικά με την πίστη, δεδομένου ότι για τους Ινδιάνους, το Μεγάλο πνεύμα (η κύρια θεότητα λατρείας τους) είναι υπαρκτό και συνδράμει με την παρέμβαση του στην επιβίωση της φυλής. Η πίστη έχει πνευματικό αλλά και βιολογικό υπόβαθρο και συντελεί στην ανθεκτικότητα του ήρωα αφού με αυτό τον τρόπο ξεπερνά τις κακουχίες εξασφαλίζει όχι μόνο τη δική του ζωή αλλά και αυτή της φυλής παρέχοντας τους τεχνογνωσία και εκπαίδευση για μία νέα καλλιέργεια(καλαμπόκι). Αντίθετα, η φυλή των Μαορί (Παραμύθι Α) γίνεται ανθεκτική από την έλλειψη πρόσβασης σε πόρους και από την ανάγκη για θερμότητα, νερό και τροφή. Στο κινέζικο (Παραμύθι Γ) καθώς και στον Ευρωπαϊκό (Παραμύθι Ε) οι υλικοί πόροι αφορούν κυρίως τις οικονομικές απολαβές που στη συνέχεια θα εξασφαλίσουν την άνετη διαβίωση. Ειδικά στον πιο σύγχρονο παραμύθι (Παραμύθι Ε) η ανέχεια που ζούσε, καθώς και η επιτυχής ολοκλήρωση των δοκιμασιών που επιβλήθηκαν από το βασιλιά του προσέφεραν υλικές απολαβές, αξιώματα και κατέστησαν το ραφτάκο ανθεκτικό.

Η ποιότητα των σχέσεων (Δεύτερη Τάση) με άλλους ανθρώπους επηρεάζει το πόσο συναισθηματικά ανθεκτικοί μπορεί να είναι ο ήρωας/ηρωίδα σε μια κρίση ή απειλή. Η ποιοτική κοινωνική υποστήριξη από το μεσοσύστημα του κάθε ανθρώπου

(οικογένεια, φίλοι, σημαντικοί άλλοι) μπορεί να αξιοποιηθεί θετικά σε αγχωτικές καταστάσεις.

Ειδικότερα, στα παραμύθια που εξετάζουμε, μόνο στο Ινδιάνικο (Παραμύθι Β) υπάρχει υποστηρικτικό σύστημα οικογένειας: ο πατέρας συνδράμει το γιο του στη δοκιμασία της φυλής και τον βοηθάει υλικά και συναισθηματικά. Επίσης, στο ίδιο παραμύθι καθώς και σε αυτό των Μαορί (Παραμύθι Α) η φυλή παίζει το ρόλο της οικογένειας, δεδομένου ότι οι σχέσεις είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με κάθε έκφανση της επιβίωσης των μελών τους. Η ενότητα πηγάζει από την ακολουθία κανόνων και τελετουργικών, την κοινωνική δομή καθώς και από την κοινή πίστη στο υπερφυσικό. Στα υπόλοιπα κείμενα, η έλλειψη οικογένειας ή κοινωνικής υποστήριξης θα μπορούσε να αποτελέσει παράγοντα αρνητικής προσαρμογής, παρόλα αυτά υπάρχουν εξωτερικές ομάδες/μεσοσυστήματα που δημιουργούν υποστηρικτικές σχέσεις με τους ήρωες/ηρωίδες που παίζουν καταλυτικό ρόλο στην εξέλιξη της ζωής τους: η γριά (Παραμύθι Γ) βρίσκει βοήθεια από προσωποποιημένα καθημερινά αντικείμενα, ο αετός στον αγρότη και το φίλο του αφού ο πρώτος τον σώζει και ο δεύτερος του αποδίδει ξανά την φύση και την ταυτότητα του (Παραμύθι Δ). Η έλλειψη σχέσεων που παρατηρείται στο ραφτάκο (Παραμύθι Ε) αποτελεί κίνητρο για την πραγματοποίηση των στόχων του, δηλαδή υλική ευμάρεια και κοινωνική καταξίωση. Παρόλα αυτά παρατηρούμε ότι και στη δική του περίπτωση η κοινωνική αποδοχή επειδή υπήρξε θαρραλέος, τον οδηγεί να ξεχάσει τη διαφορετικότητα του και να επιδιώξει να τη διατηρήσει και να παλέψει παρόλο που είναι αντιπαθής στο βασιλιά και στους στρατηγούς.

Η ύπαρξη ενός συστήματος υποστήριξης δίνει σε όλες τις περιπτώσεις μια μεγαλύτερη αίσθηση εμπιστοσύνης στις ικανότητές των ηρώων και τους επιτρέπει να προσεγγίσουν τη ζωή χωρίς ανασφάλεια. Δεδομένου ότι οι σχέσεις είναι η πηγή ποιοτικής κοινωνικής στήριξης, **η ποιότητα των σχέσεων που προκύπτουν είναι μια βασική δεξιότητα για γρήγορη ανάκαμψη από τις αντιξοότητες που οδηγεί στη ανθεκτικότητα** όπως φαίνεται και στον πίνακα 7.

Αναμφίβολα το θέμα της ταυτότητας (Τρίτη Τάση) των ηρώων/ηρωίδων τίγεται σε κάθε παραμύθι/αντικείμενο τη έρευνας μας. Είναι προφανές ότι η **διαφορετική προέλευση** του κάθε παραμυθιού καθώς και η **διαφορετική κουλτούρα** προβάλλονται μέσα από τους πρωταγωνιστές και είναι τα στοιχεία που

χαρακτηρίζουν το παραμύθι και μεταφέρουν μηνύματα όχι μόνο της σημασίας σύγκλισης με το κοινωνικό περιβάλλον αλλά και της επίπτωσης της απόκλισης. Ειδικότερα, στο παραμύθι Δ, δηλαδή το παραμύθι με τον αετό που μεγάλωνε σε ένα κοτέτσι ως κότα δείχνει πως η διαφορετικότητα νοείται από την κοινωνία ως κάτι αλλότριο και ότι η ενσωμάτωση συν τελεί στην ομαλότερη διαβίωση. Παρόλα αυτά, ο αετός δεν ανήκει εκεί και είναι φανερό ότι η πραγματική του φύση υπερισχύει στο τέλος με τη βοήθεια ενός «φροντιστή» δηλαδή του φίλου του αγρότη που εναντιώνεται στο φίλο του.

Στα παραμύθια των Μαορί και των Ινδιάνων (παραμύθια Α και Β) η ταυτότητα έρχεται μέσα από τη φυλή και την ενσωμάτωση μέσα σε αυτή: ο Βούντς φοβάται μήπως αποτύχει στη δοκιμασία «άνδρωσης» διότι αυτό θα σήμαινε ταπείνωση και πιθανό διωγμό. Παρομοίως, ο Μάουι ως αρχηγός οφείλει να πετύχει το ακατόρθωτο δηλαδή να δαμάσει τον ήλιο διότι ο ρόλος του ως αρχηγός δεν του αφήνει περιθώρια αποτυχίας. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι η ιδιαίτερη αίσθηση της ταυτότητας που πηγάζει είτε από τις παραδόσεις και τα έθιμα ή από την ίδια τη φύση μας οδηγεί στην υπέρβαση κάθε εμποδίου και στην ενδυνάμωση δηλαδή στην ανθεκτικότητα.

Στην περίπτωση της γριάς (παραμύθι Γ) η ταυτότητα αφορά την **επίγνωση της αδυναμίας** να επιβιώσει λόγω γήρατος και ανέχειας όμως και σε αυτή την περίπτωση υπερισχύει η επιθυμία να επιβιώσει και να αντιμετωπίσει ένα άγριο ζώο. Τέλος στην περίπτωση του ραφτάκου (παραμύθι Ε), η ταυτότητα είναι απλά μία «ταμπέλα» που τον κρατάει στάσιμο και επιθυμεί να αλλάξει: η φιλοδοξία του για βελτίωση της κοινωνικής του θέσης τον θέτει σε διαδικασία αντοχής και αντίστασης για αυτό αντικρούει ακόμα και γίγαντες με όπλο μόνο το μυαλό του. Ο ραφτάκος γίνεται ανθεκτικός διότι όπως φαίνεται και στον πίνακα 8 γνωρίζει όμως να κρύβει τις αδυναμίες του και έτσι κανείς δεν μπορεί να τις δει φιλοδοξώντας να εξελιχθεί μέσα από μία νέα ταυτότητα δηλαδή αυτή του συζύγου της κόρης του βασιλιά.

Η ανάγκη διατήρησης της ταυτότητας συνδέεται άμεσα με την πολιτισμική εμπλοκή (Πέμπτη Τάση) κάθε πρωταγωνιστή/πρωταγωνίστριας των υπό εξέταση παραμυθιών. Ειδικότερα στο παραμύθι των ινδιάνων καθώς και σε αυτό της φυλής των Μαορί η ταυτότητα των μελών της φυλής προσδιορίζεται από την πολιτισμική

εμπλοκή καθώς επηρεάζονται από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ομάδας που ανήκουν καθώς έτσι αποκτούν πολιτισμικό στίγμα.

Όπως διαφαίνεται και στον πίνακα 8, επίσης ο αετός (παραμύθι Δ) ανήκει σε ένα είδος που χαίρει αποδοχής εφόσον αποκαλείται στο κείμενο «βασιλιάς των πτηνών». Αυτό το στοιχείο και μόνο μπορεί να συμβάλει στην ανθεκτικότητα του πτηνού, δεδομένου ότι ακόμα και στη φύση χαίρει ανωτερότητας άρα οι κανόνες συμβίωσης είναι βιολογικοί και ξεκάθαροι. Αντίθετα ο ραφτάκος (παραμύθι Ε) όπως αναφέρουμε και στον πίνακα, ανήκει σε μία πατριαρχική κοινωνία όπου οι γυναίκες εξουσιάζονταν από τους άνδρες και δεν είχαν δικαίωμα στη λήψη αποφάσεων ούτε και εάν επρόκειτο για τη δική τους ζωή, για αυτό η κόρη του βασιλιά αναγκάζεται να παντρευτεί έναν άνδρα που δεν επιθυμεί. Όμως, έτσι εξασφαλίζεται η ανθεκτικότητα του ήρωα, διότι εκμεταλλεύεται τον έλεγχο των κοινωνικών θεσμών από το ανδρικό φύλο για να αποκτήσει αξιώματα και υλικά οφέλη.

Η απόδοση της κοινωνικής δικαιοσύνης (Έκτη Τάση) συνδέεται με την άσκηση ελέγχου / δύναμης (Τέταρτη Τάση) είτε **ατομικά είτε ομαδικά είτε τέλος, θεσμικά** μέσα από νόμους και κανόνες γραπτούς ή άγραφους. Σε αυτή την περίπτωση ανήκει το ινδιάνικο παραμύθι (παραμύθι Β) δεδομένου ότι υπάρχει υποταγή στους άγραφους κανόνες της φυλετικής ομάδας των Ινδιάνων και επιθυμία ειρηνικής επίλυσης οποιουδήποτε προβλήματος. Η δικαιοσύνη επέρχεται στο τέλος από το Θεό, δηλαδή από το υπερφυσικό στοιχείο. Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι η ανθεκτικότητα του ήρωα που συνδέεται με την επιβίωση της φυλής του και τη συμμόρφωση με την κουλτούρα και την ιστορία του λαού του. Το ίδιο και στην περίπτωση του ραφτάκου (παραμύθι Ε), όπου στέφεται βασιλιάς παρά τη θέληση των εμπλεκόμενων (δηλαδή του βασιλιά και της κόρης του) διότι έτσι επιβάλλει η δέσμευση του βασιλιά και οι άγραφοι κοινωνικοί κανόνες.

Επιπροσθέτως, στα παραμύθια της γριάς (παραμύθι Γ), και του ραφτάκου (παραμύθι Ε), ο έλεγχος ασκείται κυρίως ατομικά: πρόκειται για δύο αντί- ήρωες που αποφασίζουν να δράσουν για να προστατεύσουν τους εαυτούς τους. Η κοινωνική δικαιοσύνη αποδίδεται μέσα από συμμαχίες με σκοπό την επιβίωση και τη διασφάλιση βασικών δικαιωμάτων μέσα στην κοινωνική ομάδα που ανήκουν. Η συνέργεια με τα καθημερινά αντικείμενα και η ατομική ισχύς που πηγάζει από το φόβο της γριάς (παραμύθι Γ) για το θάνατο, οδηγούν τη γριά στην υπεροχή έναντι σε

ένα άγριο ζώο, ανίκητο στη φύση όπως είναι η τίγρη. Αντίθετα, η ισχύς του ραφτάκου (παραμύθι Ε), προέρχεται από τον έλεγχο του μυαλού του και τις δυνατότητες να βρίσκει λύση σε σχεδόν αδύνατες καταστάσεις.

Ο κοινωνικός έλεγχος είναι έκδηλος στο παραμύθι των Μαορί (παραμύθι Α) καθώς και στο παραμύθι με τον αετό (παραμύθι Δ) όπου αποδίδεται κοινωνική δικαιοσύνη: ο αγρότης ελέγχεται από το περιβάλλον του για την παράβαση της νομοτέλειας της φύσης που υπαγορεύει να μην ανακατεύονται τα είδη και ο Μαοί ελέγχεται από τα μέλη της φυλής του σχετικά με την επιτυχία του σχεδίου του. Η επιτυχής έκβαση και των δύο καταστάσεων σχετίζεται με την ανθεκτικότητα των ηρώων **να ανταπεξέλθουν στην κοινωνική κριτική και να εξασφαλίσουν την κοινωνική ισότητα και ισορροπία** όπως διαφαίνεται και στον πίνακα 9.

Τέλος η συνοχή (**Εβδομη Τάση**) σύμφωνα με τον Ungar (1998), αφορά την **αυταπάρνηση υπέρ του κοινού καλού**, χαρακτηριστικό έκδηλο στο παραμύθι των Ινδιάνων (Παραμύθι Β) και των Μαορί (παραμύθι Α). Ο Βούντς πρέπει να περάσει μία δοκιμασία έτσι ώστε να θεωρηθεί ότι είναι άνδρας για τη φυλή του κατά τη διάρκεια της οποίας στερείται τροφής και νερού διότι το κοινό καλό επιβάλλει τη διατήρηση των εθίμων της φυλής για τη διαίωσιση της. Παρόμοια ο Μάουι, πολεμά με ένα φοβερό στοιχείο του σύμπαντος, τον καυτό ήλιο προκειμένου να προσφέρει τροφή και θερμότητα στους ανθρώπους, μάχεται δηλαδή αγηφώντας τη ζωή του για το κοινό καλό. Στον αετό (παραμύθι Δ), επιβάλλεται μία διαφορετική ταυτότητα εις βάρος της ισορροπίας της φύσης: ο αετός τρώει και συμπεριφέρεται σαν κότα και παρόλο που είναι ενταγμένος σε ένα κοτέτσι, αποκτά ανθεκτικότητα όταν αποκτά και συνοχή δηλαδή ενσωματώνεται με το είδος του όπως ορίζει η βιολογία. Αντιθέτως ο ραφτάκος (παραμύθι Ε) συμβιώνει οικειοθελώς με τους γίγαντες επειδή αισθάνεται ανώτερος πνευματικά και θεωρεί ότι με αυτό τον τρόπο θα πετύχει τους στόχους του. Τέλος, η γριά (παραμύθι Γ) αισθάνεται χαρούμενη διότι της προσφέρθηκε μαγική βοήθεια γεγονός την κάνει να αισθάνεται σημαντική και σίγουρη ότι έχει έστω αόρατη βοήθεια και θα επιβιώσει παρόλη την ανέχεια.

Πίνακας 7–Συγκριτική ανάλυση σχέσεων στα πέντε παραμύθια

ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΤΙΤΛΟΣ	ΤΑΣΗ	ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ
ΠΑΡΑΜΥΘΙ Α	Όταν ο ήλιος βιαζόταν	Ηγετική σχέση με τη φυλή, απόδοση τιμών και σεβασμού υπευθυνότητα για τη ζωή και την πορεία της φυλής,	«αποφάσισε να αναλάβει το θέμα προσωπικά»- «Συγκέντρωσε τη φυλή και τους ανακοίνωσε»
ΠΑΡΑΜΥΘΙ Β	Πως ήρθε στον κόσμο το καλαμπόκι	<p>Φαίνεται ό,τι ο λαός για αυτόν έχει σημαντική θέση στους στόχους του.</p> <p>Στοργικός πατέρα που ενδιαφέρεται για την στέγαση του γιού του.</p> <p>Ο ήρωας θέλει να του φανερωθεί το Μεγάλο πνεύμα και να τον συμβουλευτεί, σέβεται και επιθυμεί την βοήθειά του.</p> <p>Αλληλεπίδραση με τα κοντινά του πρόσωπα, πριν κάνει ένα σημαντικό για τη ζωή του βήμα.</p> <p>Μέσω ενός ονείρου φανερώνεται το Μεγάλο Πνεύμα, η πίστη για το νεαρό αγόρι είναι αυτή που θα του δώσει την λύση που ψάχνει.</p> <p>Αφού το μεγάλο πνεύμα τους πρόσφερε αυτό το μυστικό, οι δύο άνδρες του δείχνουν την ευγνωμοσύνη τους.</p>	<p>«Ο Βούντς ήθελε να κάνει κάτι καλό για το λαό του»</p> <p>«ο πατέρας του έφτιαξε μια μικρή καλαμένια καλύβα μέσα στο δάσος»</p> <p>«έτσι θα του φανερωνόταν το Μεγάλο Πνεύμα και θα του έδειχνε το δρόμο που έπρεπε να ακολουθήσει»</p> <p>«Χαιρέτησε τους δικούς του» «Ευχαρίστησε το Μεγάλο Πνεύμα, το Δημιουργό της Ζωής»</p> <p>«Ένα βράδυ εκεί... θα τον βοηθήσεις»</p> <p>«Έπεσε στα γόνατα με το γιο του και ευχαρίστησαν και οι δύο το Μεγάλο Πνεύμα»</p>

ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΤΙΤΛΟΣ	ΤΑΣΗ	ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ
ΠΑΡΑΜΥΘΙ Γ	Η γριά και η τίγρης	Μέσα από αυτά τα αποσπάσματα φαίνεται ότι η γριά έχει πάλι σχέση με τα ζώα και τα αντικείμενα που έχει στο σπίτι της και μάλιστα αυτά αναλαμβάνουν σημαντικό ρόλο στην διάσωσή της.	<p>«Τα μικρά μπιζέλια στη γυάλα άκουσαν το θόρυβο και ρώτησαν: «Γιαγιάκα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι σου;»</p> <p>Ένα αυγό σ’ ένα καλάθι το άκουσε και ρώτησε: « Γιαγιάκα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι σου;»</p> <p>Ένας κάβουρας σε μια τρύπα του τοίχου το άκουσε και ρώτησε: «Γιαγιάκα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι σου;»</p> <p>Το μεγάλο δοκάρι στην εξώθυρα το άκουσε και ρώτησε: «Γιαγιάκα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι σου;»</p> <p>Ένας πράσινος βάτραχος στο ποταμάκι μπροστά στο σπίτι το άκουσε και ρώτησε: «Γιαγιούλα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι σου;»</p> <p>Η ανέμη στη γωνιά το άκουσε και ρώτησε: «Γιαγιάκα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι σου;»</p> <p>Το σφυρί στο κασέλι το άκουσε και ρώτησε: «Γιαγιάκα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι σου;»</p>
ΠΑΡΑΜΥΘΙ Δ	Πέτα αετέ, πέτα	<p>Σημαντικό δέσιμο της οικογένειας του αγρότη.</p> <p>Σχέση του αετού με την κοινότητα των κοτόπουλων.</p> <p>Σχέση των παιδιών με έναν ενήλικα εκτός του κοντινού οικογενειακού περιβάλλοντος</p> <p>Ο φίλος του αγρότη έχει δεθεί με τον αετό και επιμένει να τον βοηθήσει</p>	<p>«Έδειξε τον νεοσσό αετό στην οικογένειά του»</p> <p>«Κι έτσι, ο αετός ζούσε με τα κοτόπουλα, μαθαίνοντας τις συνήθειες τους»</p> <p>«Τα παιδιά του αγρότη βοήθησαν τον φίλο του να πιάσει το πουλί»</p> <p>«Δώσε μου άλλη μια ευκαιρία με το πουλί” τον ικέτεψε.»</p>
ΠΑΡΑΜΥΘΙ Ε	Ο γενναίος ραφτάκος	Ο ραφτάκος προσπαθεί να χτίσει μια “γέφυρα” φιλίας με τον γίγαντα.	<p>«Καλημέρα Σύντροφε... να με συντροφέψεις»</p> <p>Ο γίγαντας έριξε μια περιφρονητική ματιά στον ραφτάκο και του</p>

ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΤΙΤΛΟΣ	ΤΑΣΗ	ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ
		<p>Ο γίγαντας δεν φαίνεται να είναι το ίδιο πρόθυμος να δημιουργήσει φιλία με τον ήρωα.</p> <p>Κοινωνική αποδοχή και καταξίωση</p> <p>Οι στρατηγοί τον φοβούνται και επιλέγουν να φύγουν μακριά του,</p> <p>Ούτε ο βασιλιάς τον εκτιμάει, αντίθετα τον θεωρεί υπεύθυνο για την απομάκρυνση των πιστών του.</p> <p>Ούτε η κόρη του βασιλιά, δεν τον θέλει για σύζυγο</p>	<p>ανταποκρίνεται: «απατεώνα, παλιοχαρακτήρα»</p> <p>«Πω πω» μονολογούσαν, «τι ζητάει άραγε ένα ήρωας του πολέμου καταμεσής της ειρήνης. Θα πρέπει να είναι πολύ σπουδαίος κύριος». Έτσι οι πιστοί υπήκοοι πήγαν και ανέφεραν στον βασιλιά ότι ένας ήρωας είχε αφιχθεί και τον συμβούλευαν να μην τον αφήσει να αποχωρήσει ποτέ από το βασίλειο. Θεωρούσαν ότι θα ήταν εξαιρετικά χρήσιμος αν ξεσπούσε κάποια στιγμή πόλεμος. Στον βασιλιά άρεσε η ιδέα και έστειλε έναν αυλικό να προτείνει στον νεαρό να μπει υπό τις προσταγές του»</p> <p>«Ωστόσο οι στρατηγοί του βασιλιά φοβήθηκαν ότι ο ραφτάκος θα μπορούσε να απειλήσει τη θέση τους και του ευχόταν να τσακιστεί στο πυρ το εξώτερο»</p> <p>«Ο βασιλιάς στεναχωρήθηκε καθώς για τη χάρη του ενός θα έπρεπε να χάσει όλους τους πιστούς του στρατιωτικούς και εύχονταν να μην τον είχε συναντήσει ποτέ και θα έκανε το παν για να τον ξεφορτωθεί»</p> <p>«η κόρη του ωστόσο δεν ήταν καθόλου ευχαριστημένοι με αυτή την εξέλιξη»</p>

Πίνακας 8-Συγκριτική ανάλυση ταυτότητας και πολιτιστικής εμπλοκής

Κωδικός Παραμυθιού	Ταυτότητα	Απόσπασμα	Πολιτιστική εμπλοκή	Απόσπασμα
A <i>Όταν ο ήλιος βιαζόταν</i>	Φυλετική και ανθρωπολογική ταυτότητα Ήρωας: Μάουι αρχηγός της φυλής των Μαορί στη Νέα Ζηλανδία, -αίσθηση ανδρείας που προκύπτει από τη θέση του στη φυλή και την ιστορία/παράδοση τους	« μια φυλή Μαορί» «αποφασισμένος,» «δίχως να φοβηθεί», «ο ήλιος δεν άντεξε τον πόνο»	Φυλετική συνύπαρξη, συγκατοίκηση/ συμβίωση και τήρηση αρχών αξιών και παραδόσεων της φυλής που διαιωνίζονται στο χρόνο και εξασφαλίζουν τη συνοχή	«πριν από χιλιάδες χρόνια», «θα σε αφήσουμε»
B <i>Πως ήρθε στον κόσμο το καλαμπόκι</i>	Σκοπός του ήρωα δεν είναι να δημιουργήσει ένα καλό μέλλον για τον ίδιο αλλά για τον λαό του. Έχει σκοπό να επικοινωνήσει με το μεγάλο πνεύμα και για αυτό θέλει να κάνει κάτι δραστικό.	<i>Ο Βούντς ήθελε να κάνει κάτι καλό για το λαό του</i> <i>Το αγόρι, ήθελε πολύ να το κάνει γιατί πίστευε ότι έτσι θα του φανερωνόταν το Μεγάλο Πνεύμα και θα του έδειχνε το δρόμο που έπρεπε να ακολουθήσει.</i>	Κλασική αρχή ενός παραμυθιού. Ο Βούντς τηρεί τις παραδόσεις της φυλής. Γενική παραδοχή ότι το κάθε ζωντανό πλάσμα κάνει αγώνα για επιβίωση. Παραδοχή ότι το Μεγάλο Πνεύμα έχει το μυστικό της ζωής. Ένα σημείο το οποίο δείχνει	«Πριν πολλά πολλά χρόνια» «όπως κάθε αγόρι της φυλής του» «Τον αγώνα που κάνουν όλα τα ζωντανά πλάσματα, τα ζώα καθώς και ο άνθρωπος» «το Μεγάλο Πνεύμα έχει φουσήξει μέσα τους το μυστικό της ζωής» «Έπεσε στα γόνατα με το γιο

Κωδικός Παραμυθιού	Ταυτότητα	Απόσπασμα	Πολιτιστική εμπλοκή	Απόσπασμα
			το τελετουργικό μια προσευχής τους. Τήρηση μια συγκεκριμένης άποψης για την δημιουργία του καλαμποκιού.	του και ευχαρίστησαν και οι δύο το Μεγάλο Πνεύμα» «Κι έτσι λέει η παλιά ινδιάνικη παράδοση ότι ήρθε στον κόσμο το καλαμπόκι!»
Γ <i>Η γριά και η τίγρη</i>	Με τρόμο στην ψυχή της έχει βάλει σκοπό να προστατέψει τον εαυτό της από την τίγρη με ό,τι όπλο έχει.	« <i>Η γριά πήρε μεγάλη τρομάρα κι άρχισε να κλαίει. Ύστερα από μια ώρα όμως σταμάτησε ξαφνικά το κλάμα, σφούγγισε τα δάκρυά της και βρήκε το δρεπάνι. Έπειτα πήρε την ακονόπετρα και βάλθηκε ν' ακονίζει το δρεπάνι</i> »	Είναι μια τυπική κίνηση που έκαναν οι άνθρωποι και κάνει τώρα και η τίγρη για να ζεσταθεί. Χρησιμοποιεί ένα συγκεκριμένο σκεύος για να ζεσταθεί.	« <i>ήθελε ν' ανάψει φωτιά στην πυροστιά</i> » « <i>Πήγε παραπατώντας στο σταμνί για να ξεπλύνει τα μάτια της</i> »
Δ <i>Πέτα αετέ, πέτα</i>	Ο αγρότης έχει την πεποίθηση ότι ο αετός μιλάει μόνο την γλώσσα των κοτόπουλων, παρουσιάζοντάς το ως μια αδυναμία του αετού Ο φίλος του αγρότη έχει την πεποίθηση ότι, ο αετός ανήκει στον ουρανό και επιμένει σε αυτήν του την άποψη	« <i>Μιλάει μόνο τη γλώσσα που μιλούν οι κόττες</i> » « <i>Δεν είσαι κότα, αλλά αετός. Δεν ανήκεις στο έδαφος, αλλά στον ουρανό</i> »	Συμβίωση σε ομάδες, καθορισμός συγκεκριμένων ατόμων για να προσέχουν τα ζώα. Συνήθεια τα παιδιά να τρέχουν και να λένε τα νέα του χωριού πρώτοι. Γενική αποδοχή για το βασιλιά των πτηνών	« <i>οι βοσκοί είχαν επιστρέψει χωρίς εκείνο</i> » « <i>τα παιδιά έτρεζαν να τον προϋπαντήσουν</i> » « <i>Ο αετός είναι ο βασιλιάς των πουλιών</i> »
Ε <i>Ο γενναίος ραφτάκος</i>	Σκοπός του είναι να μαθευτεί παντού πόσο ατρόμητος είναι. Γνωρίζει όμως, κρύβει τις	« <i>Ποια πόλη, όλη η χώρα πρέπει να το μάθει</i> »	Μία κλασική εικόνα μίας γυναίκας να περιφέρεται στα χωρία και να πουλάει διάφορα αντικείμενα.	« <i>είδε να περνάει μια χωριάτισσα που πουλούσε μαρμελάδες</i> »

Κωδικός Παραμυθιού	Ταυτότητα	Απόσπασμα	Πολιτιστική εμπλοκή	Απόσπασμα
	<p>αδυναμίες του και έτσι κανείς δεν μπορεί να τις δει.</p> <p>Φιλοδοξεί ότι αξίζει πολλά περισσότερα από τον μικρό του εργαστήριο.</p>	<p>«Δεν μου λείπει η δύναμη» απαντάει ο μικρός/Ακριβώς για αυτό ήρθα» απάντησε ο ραφτάκος «είμαι έτοιμος να προσφέρω τις υπηρεσίες μου στον βασιλιά/τους γίγαντες θα τους κανονίσω μόνος μου» τους ανακοίνωσε.</p> <p>«Ήταν βέβαιο πως αυτό το ταπεινό εργαστήριο δεν ήταν ικανό να στεγάσει τέτοιον ηρωισμό»</p>	<p>Όπως συνηθίζει να συμβαίνει οι χωρικοί είναι αυτοί που ενημερώνουν για τα νέα τον βασιλιά.</p> <p>Η παράδοση του παραμυθιού φανερώνει τον πατέρα ως τον μοναδικό άνθρωπο που μπορεί να αποφασίζει για το μέλλον της κόρης του</p>	<p>«Έτσι οι πιστοί υπήκοοι πήγαν και ανέφεραν στον βασιλιά ότι ένας ήρωας είχε αφιχθεί και τον συμβούλευαν να μην τον αφήσει να αποχωρήσει ποτέ από το βασίλειο»</p> <p>«Αν κατόρθωνε να εξοντώσει αυτούς τους δύο γίγαντες θα του έδινε τη μοναχοκόρη του για σύζυγο»</p>

Πίνακας 9-Συγκριτική ανάλυση ισχύς, ελέγχου και κοινωνικής δικαιοσύνης

Κωδικός παραμυθιού	Ισχύς/ Έλεγχος	Απόσπασμα	Κοινωνική δικαιοσύνη	Απόσπασμα
A <i>Όταν ο ήλιος βιαζόταν</i>	Κατά μέτωπο επίθεση σε ένα προσωποποιημένο και επικίνδυνο στοιχείο της φύσης, έλλειψη φόβου και συνεπειών, σύλληψη σχεδίου- εκτέλεση	«θα καείς» «τον χτύπησε με το σαγόνι του αλόγου» «έδωσε εντολή να τραβήξουν τα σχοινιά» «όσο περισσότερο πάλευε τόσο πιο πολύ έκλεινε η θηλιά» «αν υποσχεθείς ... θα σε αφήσουμε» - «γεμάτος οργή» «αφήστε με αλλιώς θα εκδικηθώ»	Αποκατάσταση της ομαλότητας στη φύση – εξασφάλιση ουσιαστικών αναγκών για τη φυλή και την ανθρωπότητα	«ο ήλιος δέχτηκε τη συμφωνία. Από τότε διασχίζει τον ουρανό αργά, στέλνοντας φως και ζέστη σε όλους τους Μαορί»
B <i>Πως ήρθε στον κόσμο το καλαμπόκι</i>	Φαίνεται ότι ο Βούντς θέλει να επηρεάσει και να αλλάξει το περιβάλλον του ως προς το καλύτερο και χωρίς βία.	«Το Μεγάλο Πνεύμα είναι ευχαριστημένο που δεν σπαταλάς τη δύναμη σου στον πόλεμο και δε ζηλεύεις τους πολεμιστές αλλά ψαρεύεις και κυνηγάς για να θρέψεις το λαό σου».	Φανερόνεται ότι το αγόρι επιθυμεί να βρει κάτι καλό για το λαό του χωρίς να χρειαστεί να πολεμήσει.	«Το Μεγάλο Πνεύμα μ' έστειλε σε σένα γιατί είδε την καλοσύνη σου και την μεγάλη σου επιθυμία να κάνεις κάτι καλό για το λαό σου»
Γ <i>Η γριά και η τίγρης</i>	Παρά το γεγονός ότι η γριά τρόμαξε αρκετά, αποφάσισε να κάνει κάτι ώστε να προστατέψει τον εαυτό της.	«Η γριά πήρε μεγάλη τρομάρα κι άρχισε να κλαίει. Ύστερα από μια ώρα όμως σταμάτησε ξαφνικά το κλάμα, σφούγγισε τα δάκρυά της και βρήκε το δρεπάνι. Έπειτα πήρε την ακονόπετρα και βάλθηκε ν' ακονίζει το δρεπάνι»	Επιβολή του ανθρώπου στο άγριο ζώο Υπεροχή της ανθρώπινης φύσης	«Το θηρίο τρέκλισε. Η γριά πλησίασε και μ' ένα καλοζυγισμένο χτύπημα του κοφτερού δρεπανιού έδωσε τέλος στη ζωή του αιμοβόρου πλάσματος»
Δ <i>Πέτα αετέ, πέτα</i>	Ο φίλος θέλει να επηρεάσει θετικά τον αετό, ώστε να πετάξει. Ο φίλος θέλει να αλλάξει την πεποίθηση του αετού ότι	«Θα σου δείξω ότι είναι αετός» «Δεν είσαι κότα, αλλά αετός. Δεν ανήκεις στο έδαφος, αλλά στον ουρανό. Πέτα,	Ο αγρότης θέλει να δώσει στον αετό τον ρόλο μίας κότας. Ο αγρότης επιμένει ότι ο αετός είναι μια κότα	«αλλά θα τον εκπαιδεύσουμε να γίνει κότα» «Και βέβαια είναι κότα. Κοίτα - περπατάει σαν κότα, τρώει σαν κότα. Σκέφτεται

	<p>ανήκει στο έδαφος.</p> <p>Επιμένει στην προσπάθειά του, μιλώντας στον για όλα αυτά τα όμορφα, που χάνει μένοντας στην γη.</p> <p>Ο φίλος φροντίζει τον αετό και τον εκπαιδεύει ώστε να μπορέσει να πετάξει.</p>	<p>αετέ, πέτα!»</p> <p>«Αλλά ο φίλος συνέχισε να μιλάει, λέγοντας στο πουλί για τον ήλιο, για το πώς δίνει ζωή στον κόσμο και πώς βασιλεύει στους ουραμούς, φωτίζοντας κάθε νέα μέρα»</p> <p>«Κοίτα τον ήλιο, αετέ. Κι όταν ανατείλει, ανέβα κι εσύ μαζί του. Ανήκεις στον ουρανό, όχι στο έδαφος»</p>	<p>Εξασφάλιση νομοτέλειας της φύσης και ισορροπίας</p>	<p>σαν κότα. Και βέβαια είναι κότα»</p> <p>«ο μεγαλειώδης αετός έγειρε προς τα εμπρός και ανεβαίνοντας ολοένα και πιο ψηλά, χάθηκε στη λάμψη του ανατέλλοντος ηλίου και δεν θα ζούσε ποτέ ξανά ανάμεσα στις κότες»</p>
<p>E Ο γενναίος ραφτάκος</p>	<p>Αγοράζει αυτή τη μαρμελάδα ώστε να του προσφέρει δύναμη και υγεία.</p> <p>Άσκηση δύναμης σε μία μορφή ενόχλησης</p>	<p>«Αυτή η μαρμελάδα θα πρέπει να είναι ευλογημένη από τον Θεό» φώναζε περίχαρος ο ραφτάκος «θα μου δώσει δύναμη και υγεία».</p> <p>«Τελικά ο ραφτάκος εξοργίστηκε τόσο πολύ που βγήκε εκτός εαυτού. Έβγαλε ένα μαντίλι από την τσέπη του και άρχισε να κυνηγάει τις μύγες με μανία. Φλάπ χτυπάει με το μαντίλι του και όταν το σήκωσε μέτρησε -ούτε λίγο, ούτε πολύ- 7 πτώματα.»</p>	<p>Ταξιδεύει σε μεγάλες αποστάσεις με σκοπό να φανερώσει σε όλη τη χώρα πόσο δυνατός είναι.</p> <p>Επιβολή δικαιοσύνης παρόλες τις αντιστάσεις</p>	<p>«Έτσι πήρε δρόμο και άφησε δρόμο»</p> <p>«Ο ίδιος ο ράφτης πήγε στον βασιλιά και αυτός ήθελε δεν ήθελε έπρεπε πλέον να τηρήσει την υπόσχεση του και έδωσε την κόρη του και το μισό βασίλειο στο ραφτάκο. Αν ήξερε ότι μπροστά του στεκόταν ένας ράφτης και όχι ένας ήρωας πολέμου τότε ο βασιλιάς θα στεναχωριόταν ακόμη περισσότερο. Έτσι ο γάμος έγινε με μεγαλοπρέπεια και ο ήρωας μας έγινε από ραφτάκος βασιλιάς. Ο βασιλιάς και η κόρη του ωστόσο δεν ήταν καθόλου ευχαριστημένοι με αυτή την εξέλιξη».</p>

5.2. Συγκριτικά αποτελέσματα σύμφωνα με το δεύτερο εργαλείο ποιοτικής ανάλυσης (πίνακας των 5 διαστάσεων και 5 διαβαθμίσεων)

Το περιβάλλον (Πρώτη Διάσταση) γενικά είναι σημαντικός παράγοντας, που μπορεί να επηρεάσει θετικά ή αρνητικά τη ζωή. Συνεπώς, τοποθετώντας **το περιβάλλον ως διάσταση μέτρησης της ανθεκτικότητας**, η σημαντικότητά του αυξάνεται ακόμα περισσότερο. Πιο συγκεκριμένα, για την μέτρηση της ανθεκτικότητας στην διάσταση του περιβάλλοντος εξετάστηκαν **οι υποκατηγορίες του τόπου, του χρόνου, του ήρωα, τα μικροσυστήματα ρόλων, το πολιτισμικό/κοινωνικό πλαίσιο και το κύριο γεγονός της ιστορίας**. Όλα αυτά προΐδεάζουν για τα βασικά στοιχεία της πλοκής και το κοινωνικό πλαίσιο. Σε αυτή τη διάσταση το βασικότερο είναι τα μικροσυστήματα των ρόλων, τα οποία με βάση το Βίο-Οικολογικό μοντέλο του Urie Bronfenbrenner (1979) είναι τα υποστηρικτικά δίκτυα των ηρώων. Αναλυτικότερα, στο παραμύθι των Μαορί (παραμύθι Α) η ύπαρξη υποστηρικτικής φυλής επιτρέπει στον αρχηγό να καταστρώνει τολμηρά σχέδια για τον εγκλωβισμό του ηλίου. Η υποστήριξη και η πίστη που έδειξαν ο πατέρας και το Μεγάλο πνεύμα στο Βούντς (παραμύθι Β), τον οδήγησαν στην ανακάλυψη της καλλιέργειας του καλαμποκιού, η οποία βοήθησε στην επιβίωση ολόκληρης της φυλής. Η γριά, (παραμύθι Γ) καταφέρνει να σκοτώσει την τίγρη χάρη στη βοήθεια των άψυχων και έμψυχων καθημερινών αντικειμένων της. Στην περίπτωση του αετού, (παραμύθι Δ) τα μικροσυστήματα που τον περιβάλλανε κατά κύριο λόγο δεν ήταν υποστηρικτικά, ως προς την ανάπτυξη της δικής του προσωπικότητας, αλλά η άφιξη του φίλου του αγρότη τον βοήθησε λυτρωτικά στο τέλος. Αντίθετα στο παραμύθι του ραφτάκου (παραμύθι Ε) τα μικροσυστήματα των ρόλων δεν θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν υποστηρικτικά, για αυτό το λόγο είναι ακόμα πιο σημαντική η διερεύνηση των υπόλοιπων διαστάσεων, οι οποίες των καταστούν τελικά ανθεκτικό.

Οι δυσλειτουργίες, (Δεύτερη Διάσταση) οι παράγοντες κινδύνου (Τρίτη Διάσταση) και οι προστατευτικοί παράγοντες (Τέταρτη Διάσταση), είναι διαστάσεις που συνδέονται μεταξύ τους και οι αλληλεπίδρασή τους επηρεάζει την ανθεκτικότητα των ηρώων. Για αυτό το λόγο τα αποτελέσματα από τις τρεις αυτές διαστάσεις είναι σημαντικό να οργανωθούν σε ένα συγκριτικό πίνακα, με σκοπό την διερεύνηση της αλληλεπίδρασής τους. Σε μια πρώτη σκέψη οι δυσλειτουργίες θα μπορούσαν να ταυτιστούν με τους παράγοντες κινδύνου, στην πραγματικότητα όμως δεν υπάρχει τέτοια

σύγχυση, καθώς οι δυσλειτουργίες είναι οι δυσκολίες στο βασικό πρόβλημα, που αντιμετωπίζει σε κάθε παραμύθι ο ήρωας και σχετίζονται με το περιβάλλον, τη διαβίωση, τη συμπεριφορά τρίτων, τα βιολογικά χαρακτηριστικά, και με εξωγενείς παράγοντες. Αντίθετα, **οι παράγοντες κινδύνου εντείνουν το αρχικό πρόβλημα και είναι ουσιαστικά ελλείψεις βασικών αναγκών κάθε ανθρώπου**, τέτοιες είναι η έλλειψη οικονομικών πόρων, έλλειψη βασικών παροχών(τροφή, νερό, στέγαση, ενέργεια, κ.α.), έλλειψη συναισθηματικής ασφάλειας/απειλής, έλλειψη υποστηρικτικού δικτύου, έλλειψη ομαλότητας, έλλειψη φυσικών ικανοτήτων ή ειδικών δεξιοτήτων. Στην αντίθετη πλευρά, υπάρχουν **οι παράγοντες προστασίας, οι οποίοι στην ουσία αναιρούν τις δυσλειτουργίες και βοηθούν στην θετική έκβαση του παραμυθιού και στην δημιουργία ουσιαστικά ενός ανθεκτικού ήρωα**. Ως παράγοντες προστασίας ορίζονται οι αξίες και τα έθιμα, το υποστηρικτικό σύστημα (φροντιστές), οι γενικές και ειδικές δεξιότητες, τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ήρωα, οι σχέσεις και τέλος οι προσδοκίες και οι στόχοι στους οποίους αποβλέπει. Όπως φαίνεται και στον πίνακα 10, στο παραμύθι των Μαορί (παραμύθι Α) και στην γριά (παραμύθι Γ), η κυριότερη δυσλειτουργία που έχει ο ήρωας να αντιμετωπίσει αφορά ένα από τα δυνατότερα στοιχεία της φύσης, τον ήλιο, και ένα από τα πιο δυνατά και επικίνδυνα άγρια ζώα, την τίγρη, αντίστοιχα. Ειδικότερα, στο παραμύθι Α, ο ήλιος βιάζεται να διασχίσει τον ουρανό και αυτό έχει ως αποτέλεσμα το περιβάλλον να μην λειτουργεί με το σωστό τρόπο, η φυλή των Μαορί να δυσκολεύεται να επιβιώσει λόγω του σκότους και του κρύου, ενώ σε περίπτωση αναμέτρησης μαζί του η φυλή βρίσκεται σε μειονεκτική θέση. Οι παράγοντες που επιβαρύνουν την ήδη δύσκολη κατάσταση είναι οι περιορισμένοι οικονομικοί πόροι της φυλής, η έλλειψη ενέργειας λόγω της περιορισμένης πρόσβασης σε τροφή και ο φόβος για αυτό το δυνατό στοιχείο της φύσης. Οι παράγοντες που συμβάλουν στην θετική έκβαση αυτού του παραμυθιού είναι σε μεγάλο βαθμό οι αξίες και τα έθιμα που υποστηρίζουν την συνεργασία και τον σεβασμό στις ιδέες του αρχηγού της φυλής. Αυτή η εμπιστοσύνη της φυλής δημιουργεί γύρω από τον αρχηγό ένα υποστηρικτικό δίκτυο, το οποίο σε συνδυασμό με τις ήδη αναπτυγμένες δεξιότητές του, τους οδηγούν στην θετική έκβαση. Στην περίπτωση της γριάς (παραμύθι Γ) υπάρχει ομοιότητα στην κύρια δυσλειτουργία, ωστόσο οι παράγοντες κινδύνου είναι περισσότεροι. Εκτός δηλαδή από την οικονομική ανέχεια, η γριά έχει να αντιμετωπίσει τον κοινωνικό αποκλεισμό και την απουσία οικογένειας, την απουσία δύναμης λόγω ηλικίας, και τον υπερβολικό φόβο του άγριου θηρίου. Οι παράγοντες προστασίας είναι η συνεργασία με όλα τα στοιχεία της

φύσης και η ομαδικότητα, η επιθυμία για επιβίωση και το υποστηρικτικό δίκτυο των άψυχων και έμψυχων αντικειμένων.

Ο Βούντς (παραμύθι Β) και ο ραφτάκος (παραμύθι Ε), με βάση τον πίνακα 10 έχουν ένα κοινό σημείο, στην ουσία δεν έχουν να αντιμετωπίσουν κάποιο άμεσο εχθρό, **άλλα επιθυμούν να εξασφαλίσουν ένα καλύτερο μέλλον.** Ο Βούντς (παραμύθι Β), σε αυτή την προσπάθεια πρέπει να περάσει από μία δοκιμασία κατά την οποία οι κυριότερες δυσκολίες αφορούν τον τρόπο διαβίωσης, την τροφή και τις σκληρές δοκιμασίες. Οι παράγοντες κινδύνου είναι ο φόβος της αποτυχίας και η επακόλουθη αποβολή της φυλής, και η εγκατάλειψη του Θεού σε περίπτωση λάθους. Ωστόσο ο σεβασμός στις παραδόσεις και τον θεό, το υποστηρικτικό οικογενειακό δίκτυο και η προσωπικές επιδιώξεις αντισταθμίζουν τα αρνητικά γεγονότα σε αυτό το παραμύθι. Στην περίπτωση του ραφτάκου (παραμύθι Ε), η επιθυμία για ένα καλύτερο τρόπο διαβίωσης αφορά μόνο τον ίδιο και όχι κάποια ομάδα ή φυλή όπως στο παραμύθι Β. Τις κυριότερες δυσλειτουργίες τις αντιμετωπίζει στην προσπάθεια του για αναγνώριση και απόκτηση περιουσίας. Έρχεται αντιμέτωπος με μεγάλους γίγαντες και επικίνδυνα ζώα, με την οργή του βασιλιά και την μην αποδοχή της πριγκιποπούλας για άντρα της. Στους παράγοντες κινδύνου κατατάσσονται τα οικονομικά προβλήματα, η δυσκολία απόκτησης τροφής, η έλλειψη εργασιακού χώρου, η έλλειψη αγάπης από τους σημαντικούς άλλους όπως είναι η γυναίκα του, η αίσθηση επικριτικής διάθεσης από όλους, η μη ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου, ο φόβος, η σωματική αδυναμία και η μη γνώση στρατιωτικών τεχνικών. Οι παράγοντες που τον βοηθούν στην θετική έκβαση τις ιστορίας είναι η αξιοπιστία όλων, όπως και του βασιλιά, ακόμα και όταν δεν το επιθυμούν, και πολύ περισσότερο τα προσωπικά γνωρίσματα του ίδιου του ήρωα. Αυτά είναι η επιθυμία του για καλύτερο μέλλον, η πίστη στις δυνατότητές του, η ικανότητα να πείθει για τα προτερήματά του ακόμα και όταν δεν τα διαθέτει στην πραγματικότητα.

Στην περίπτωση του αετού (παραμύθι Δ), η κύρια δυσλειτουργία αφορά την συγκατοίκησή του με τις κότες του αγρότη. Ζει απομακρυσμένος από το φυσικό του περιβάλλον και είναι ουσιαστικά αιχμάλωτος του αγρότη. Η σωματική του διάπλαση δεν τον βοηθάει να αντιδράσει, όπως και ψυχολογική του ανάπτυξη. Οι παράγοντες που αυξάνουν την δυσλειτουργία είναι αδυναμία να ανεξαρτητοποιηθεί οικονομικά από τον αγρότη και να πάει ενάντια στις επιθυμίες του, σωματικά είναι τραυματισμένος και αυτό σε συνδυασμό με την έλλειψη υποστηρικτικού οικογενειακού δικτύου δεν του επιτρέπουν να αποδράσει. Στο αντίποδα, στους προστατευτικούς παράγοντες την κυριότερη βοήθεια

την προσφέρει ο φίλος του αγρότη, ο οποίος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένας «σημαντικός άλλος» για τον αετό, και επίσης προστατευτικά λειτουργούν η επαφή με το φυσικό του περιβάλλον και η καλή μνήμη που του επιφέρει η σύνδεση με την άγρια φύση: [Πίνακας10].

Οι επιπτώσεις (Πέμπτη Διάσταση) ή διαφορετικά η έκβαση κάθε παραμυθιού είναι το τελευταίο σκαλί που οδηγεί στον έλεγχο της ανθεκτικότητας του ήρωα. **Η θετική έκβαση είναι αυτή που αποδεικνύει και το γεγονός ότι ο ήρωας διαθέτει ανθεκτικότητα στον χαρακτήρα του.** Στο Α παραμύθι ο αρχηγός της φυλής, ο Μάουι, με την βοήθεια των υπόλοιπων μελών, καταφέρνουν να εγκλωβίσουν αρχικά τον ήλιο και στη συνέχεια να εξασφαλίσουν μία συμφέρουσα για αυτούς συμφωνία. Με αυτόν τον τρόπο, όπως φαίνεται στον πίνακα 11, πλέον διαθέτουν περισσότερο χρόνο για τις εργασίες τους, επομένως και περισσότερα έσοδα, φως και θερμότητα στον τόπο τους. Αποκτούν γνώσεις διαπραγμάτευσης, αλλά το σημαντικότερο, θάρρος και ψυχική δύναμη για περισσότερες διεκδικήσεις στο μέλλον, όποτε αυτό κρίνεται σκόπιμο.

Ανθεκτικός αποδεικνύεται και ο Βούντς (παραμύθι Β) μετά την απόκτηση της **καινούριας τεχνογνωσίας**, πως δηλαδή να καλλιεργεί αυτός και ο λαός του το καλαμπόκι. Οι θετικές επιπτώσεις είναι και σε αυτό το παραμύθι αρκετές και επιβεβαιώνουν την ανθεκτικότητα του νεαρού Ινδιάνου. Κατάφερε να εμπλουτίσει την φύση στον τόπο του, να επιφέρει οικονομικά έσοδα χωρίς την διεξαγωγή κάποιου πολέμου και έτσι επέφερε σταθερότητα και κοινωνική συνοχή. Σχετικά με τις προσωπικές επιπτώσεις μπόρεσε να φέρει εις πέρας την δύσκολη για αυτόν δοκιμασία, να ενηλικιωθεί με αυτόν τον τρόπο και να αποκτήσει εμπιστοσύνη στον εαυτό του,

Η γριά (παραμύθι Γ) με την βοήθεια των καθημερινών αντικειμένων της σκοτώνει στο τέλος το απειλητικό για αυτήν και την περιουσία της (το νόμισμα) άγριο θηρίο. Με αυτόν τον τρόπο εξασφαλίζει, όπως φαίνεται και στον πίνακα 11, την τροφή και την οικονομική της ευμάρεια, μαθαίνει να χρησιμοποιεί καινούρια εργαλεία για την προστασία της και νιώθει υπεροχή απέναντι στο είδος το οποίο την απειλούσε.

Στην περίπτωση του αετού η ανθεκτικότητα ήταν κάτι που δημιουργήθηκε σταδιακά και σε μεγάλο βαθμό χάρη στη προσφορά ενός φροντιστή, του φίλου του αγρότη. Η μεγαλύτερη θετική επίπτωση με βάση τον πίνακα 11, ήταν η απόκτηση και πάλι της ελευθερίας του. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την εγκατάστασή του και πάλι στο φυσικό του περιβάλλον και την συναναστροφή του ξανά με πτηνά του δικού του είδους.

Απέκτησε την ελευθερία και ανεξαρτησία του, την δυνατότητα εύρεσης τροφής και διαμόρφωσης της προσωπικής του ταυτότητας.

Ο γενναίος ραφτάκος (παραμύθι Ε) αντίθετα κατάφερε να εξασφαλίσει θετικές επίπτωσης αποκλείστηκα και μόνο με τις δικές του προσπάθειες. Στο τέλος, όπως φαίνεται και στον πίνακα 11, όλη η χώρα έμαθε για αυτόν, αφού έγινε ο νέος βασιλιάς, αυτός άλλωστε ήταν και ο πρωταρχικός του στόχος. Επέφερε κοινωνικές αλλαγές στον τρόπο διαδοχής του στέμματος και κοινωνική αποδοχή του ίδιου. Μπόρεσε να εξασφαλίσει την οικονομική του ευμάρεια και ένα καλύτερο μέρος για κατοικία του. Τέλος, πλέον γνωρίζει να χρησιμοποιεί την πονηρία και την εξυπνάδα του για να προκαλεί στους υπόλοιπους φόβος δέος και την αποδοχή του : [Πίνακας 11].

Πίνακας 10- Συγκριτική ανάλυση δυσλειτουργιών, παραγόντων προστασίας και κινδύνου

Κωδικός παραμυθιού	Δυσλειτουργίες	Παράγοντες προστασίας	Παράγοντες κινδύνου
A <i>Όταν ο ήλιος βιαζόταν</i>	Δυσλειτουργίες περιβάλλοντος λόγω της βιασύνης του ήλιου. Δυσκολίες επιβίωσης. Κίνδυνος αφανισμού λόγω έλλειψης ήλιου. Βιολογικά ο ήλιος υπερτερεί και τον φοβούνται. Δυσκολία να τον πιάσουν.	Έθιμα και αξίες που υποστηρίζουν την εξέλιξη Ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου Δεξιότητες αρχηγού και φυλής ώστε να παλέψουν Ευστροφία του αρχηγού -Υποστηρικτικές σχέσεις .Ελπίδα για ένα καλύτερο μέλλον	Λιγότεροι οικονομικοί πόροι Αδυναμία εμπορίου\συναλλαγών Ανεπάρκεια τροφής, ενέργειας και θερμότητας Φόβος για επιβίωση Απόγνωση
B <i>Πωγήρθεστοκόσμοτο καλαμπόκι</i>	Διαβίωση σε επικίνδυνο περιβάλλον. Δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης. Υποχρέωση να περάσει δοκιμασία φυλής για γίνει άνδρας. Νεαρός σε ηλικία, οι συνθήκες διαβίωσης τον εξασθενούν σωματικά. Αμφιβολία και φόβος για τη σκληρή δοκιμασία. Αγωνία για την επιβίωση της φυλής Υποταγή στους κανόνες και παραδόσεις της φυλής. Ανασταλτικοί παράγοντες η πείνα , οι κακουχίες, η δυσφορία και η έλλειψη ύπνου.	Σεβασμός και πίστη στις αξίες, τις παραδόσεις, την ιεραρχία, τον θεό και αυταπάρνηση. Ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου. Ειδικές δεξιότητες και χαρακτηριστικά προσωπικότητας που τον βοηθούν. Υποστηρικτικές οικογενειακές και πολιτισμικές σχέσεις. Προσδοκίες για θετική έκβαση της δοκιμασίας.	Έλλειψη οικονομικής ευμάρειας Υλική στέρηση Στέγαση σε πρόχειρα καταλύματα/καλύβες Φόβος για επιβίωση Απειλή για τη ζωή του ήρωα και της φυλής Φόβος εγκατάλειψης από το Θεό και την κοινότητα Αποβολή από τη φυλή σε περίπτωση αποτυχίας Σκληρή δοκιμασία στέρησης τροφής Σωματικές και πνευματικές αντιξοότητες Αμφιβολία για αυτοέλεγχο

Κωδικός παραμυθιού	Δυσλειτουργίες	Παράγοντες προστασίας	Παράγοντες κινδύνου
Γ <i>Η γριά και η τίγρη</i>	Απειλή από άγρια ζώα Διαβίωση σε απομονωμένο μέρος κοντά σε ορεινή και δύσβατη περιοχή Οικονομικές δυσκολίες Περιορισμένοι πόροι/έλλειψη φαγητού Απειλή για τη ζωή της από άγριο ζώο(τίγρη) Ηλικιωμένη και ανύπαντρη Περιορισμένες φυσικές δυνατότητες λόγω ηλικίας Φόβος για την τίγρη Φόβος για τη ζωή της Απομόνωση Μοναξιά Έλλειψη οικογένειας	Πίστη σε υπερφυσικούς παράγοντες/μαγεία Σεβασμός στις παραδόσεις της Υπομονή Συνεργασία και αποδοχή της ικανότητας όλων Ειλικρίνεια Άψυχα αντικείμενα και έψυχα πλάσματα του νερού Ομαδικότητα Προσωπικά χαρακτηριστικά που δεν την αφήνουν να τα παρατήσει. Δεν υπάρχει άλλη ανθρώπινη παρουσία Εμπιστοσύνη στην βοήθεια όλων Επιθυμία για επιβίωση	Οικονομική ανέχεια Έλλειψη τροφής Έλλειψη ασφάλειας και απειλή από άγρια θηρία Κοινωνικός αποκλεισμός Απουσία οικογένειας και άλλης ανθρώπινης υποστήριξης Φόβος για θάνατο Αναστάτωση της ομαλότητας Αντιμετώπιση άγριου θηρίου Ηλικιωμένη\ανήμπορη Κακή σωματική κατάσταση λόγω ανέχειας και πείνας
Δ <i>Πέτα αετέ, πέτα</i>	Μικρό, απροστάτευτο και πληγωμένο. Δεν ζει στο φυσικό του περιβάλλον αλλά “αιχμάλωτο” από τον αγρότη Υποχρεώνεται να μάθει τις συνήθειες που έχουν οι κότες για να του προσφέρει τροφή και προστασία Χωρίς ανεπτυγμένες ικανότητες προστασίας Νιώθει ανίκανο, αφού δεν μπορεί να κάνει όσα οι κότες κάνουν Υποταγή στον άνθρωπο που του έσωσε τη ζωή Μοναδικό πρότυπο, τα όσα οι κότες κάνουν Μακριά από το φυσικό του περιβάλλον	Προφορά βοήθειας σε ζώα\πτηνά που βρίσκονται σε κίνδυνο Στενή σχέση με συγχωριανούς και φίλους Ύπαρξη φροντιστή και υποστηρικτικού δικτύου Προσαρμογή στις νέες συνθήκες Έχει καλή μνήμη από τις συνήθειες που είχε στο παρελθόν Προσπάθεια του φίλου να τον βοηθήσει να ελευθερωθεί Με φυσικό τρόπο αρχίζει την προετοιμασία ώστε να πετάξει και επιθυμεί να είναι ξανά ελεύθερο	Εξαρτάται από τον αγρότη Απομόνωση από το είδος του Φόβος για το άγνωστο Κίνδυνος κοινωνικού αποκλεισμού Δεν έχει προστασία από το οικογενειακό του περιβάλλον Σοβαρός τραυματισμός Απότομη αλλαγή περιβάλλοντος Αδυναμία να πετάξει Αδυναμία να εφαρμόζει τις προσωπικές του συνήθειες
Ε <i>Ο γενναίος ραφτάκος</i>	Απειλή από τα επικίνδυνα ζώα που πρέπει να αντιμετωπίσει ύστερα από απαίτηση του βασιλιά Αρχικά διαβίωση σε ένα μικρό σπίτι, το οποίο ήταν και ο χώρος εργασίας του. Συμβίωση με γίγαντες που θέλουν το κακό του Συμβίωση με τη βασιλοπούλα που δεν τον αγαπάει	Τήρηση των υποσχέσεων ακόμα και από τον βασιλιά Φόρος τιμής στους ήρωες. Υπακοή στις βασιλικές εντολές. Δυνατότητα να πείθει για τις αρετές και τις ικανότητές του	Οικονομικά προβλήματα Δυσκολία απόκτησης τροφής Έλλειψη ξεχωριστού από το σπίτι χώρου εργασία Έλλειψη αγάπης από τους σημαντικούς άλλους όπως είναι

Κωδικός παραμυθιού	Δυσλειτουργίες	Παράγοντες προστασίας	Παράγοντες κινδύνου
	<p>και θέλει να τον σκοτώσει Ο γίγαντας πιστεύει ότι ο ραφτάκος τον κοροϊδεύει και προσπαθεί να τον σκοτώσει Ο βασιλιάς του βάζει συνεχώς δύσκολες δοκιμασίες με σκοπό να πεθαίνει Μικρόσωμος και αδύνατος Λιγότερη φυσική δύναμη από τους εχθρούς του Μοναξιά Έλλειψη φίλων και υποστηρικτικού δικτύου Αμφιβολία τρίτων για τις ικανότητές του.</p>	<p>Δυνατότητα να μετατρέπει τις αδυναμίες του σε προτερήματα Πολυμήχανος και θαρραλέος. Προκαλεί σε όσους τον γνωρίζουν θαυμασμό για τα επιτεύγματά του Τον φοβούνται όλοι. Επιθυμεί όλη η χώρα να μάθει ότι είναι δυνατός και καλός πολεμιστής Θέλει να παντρευτεί την πριγκίπισσα και να αποκτήσει το μισό βασίλειο Να φέρει σε πέρας όλες τις αποστολές που το βάζει ο βασιλιάς</p>	<p>η γυναίκα του Έλλειψη ασφάλειας και κίνδυνος από τους ανθρώπους που τον περιτριγυρίζουν Αίσθηση επικριτικής διάθεσης από όλους Έλλειψη οικογένειας Έλλειψη φίλων Φόβος για τη ζωή του Φόβος να μην ανακαλυφθεί το μυστικό του Απογοήτευση από τη συμπεριφορά της γυναίκας του Μικρόσωμος και αγύμναστος Αδύναμος λόγω έλλειψης τροφής Έλλειψη στρατιωτικών τεχνικών και τεχνικών πάλης</p>

Πίνακας 11-Συγκριτική ανάλυση της διάστασης των επιπτώσεων στα πέντε παραμύθια

Κωδικός Παραμυθιού	Επιπτώσεις	Απόσπασμα
<p>A Όταν ο ήλιος βιαζόταν</p>	<p>Παροχή φωτός και ενέργειας Παροχή θερμότητας και φωτοσύνθεση Δυνατότητα καλλιέργειας, ψαρέματος και κυνηγιού Δυνατότητα εμπορικών συναλλαγών και οικονομική ευμάρεια Διατήρηση της κοινωνικής ομάδας\ φυλής Σταθερότητα και κοινωνική συνοχή Ισορροπία του κοινωνικού συστήματος Κοινωνική προστασία Απομάκρυνση κινδύνου Διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας Πολιτισμική αναβάθμιση Διαίωση φυλής Επιβεβαίωση αξίας του αρχηγού Επιτυχία σχεδίου Υποταγή του ήλιου Ικανοποίηση Απόκτηση τεχνογνωσίας για την αντιμετώπιση του ήλιου Γνώσεις διαπραγμάτευσης</p>	<p><i>“Ο ήλιος δέχτηκε τη συμφωνία. Από τότε διασχίζει τον ουρανό αργά, στέλνοντας φως και ζέση σε όλους τους Μαορί.”</i></p>

Κωδικός Παραμυθιού	Επιπτώσεις	Απόσπασμα
B <i>Πως ήρθε στον κόσμο το καλαμπόκι</i>	<p>Εμπλουτισμός της φύσης Νέες εμπειρικές και οικονομικές δυνατότητες Εξασφάλιση φυλής Σταθερότητα Κοινωνική συνοχή Προστασίας κοινότητας Βελτίωση τροφής Εξασφάλιση υγείας Διατήρηση πολιτισμικής ταυτότητας Αποδοχή από τη φυλή Φυλετική αναβάθμιση Ενηλικίωση Επιτυχία στη δοκιμασία Επιβολή στο σώμα και στο πνεύμα Επιβεβαίωση αξιών Ικανοποίηση Τεχνογνωσία για νέα καλλιέργεια</p>	<p><i>“Το Μεγάλο Πνεύμα μου φανέρωσε το μυστικό, πώς να θρέψω το λαό μου δίχως να σκοτώνω!”</i></p>
Γ <i>Η γριά και η τίγρης</i>	<p>Εξασφάλιση τροφής λόγω της νίκης και της διατήρησης του νομίματος Εξασφάλιση οικονομικής ευμάρειας Εξασφάλιση υποστηρικτικού δικτύου Απόκτηση υπεροχής και δύναμης απέναντι σε ένα άγριο ζώο Χρήση ακονιού Χρήση ανέμης Χρήση δρεπανιού ως όπλο</p>	<p><i>“Η γριά πλησίασε και μ’ ένα καλοζυγισμένο χτύπημα του κοφτερού δρεπανιού έδωσε τέλος στη ζωή του αιμοβόρου πλάσματος.”</i></p>

Κωδικός Παραμυθιού	Επιπτώσεις	Απόσπασμα
<i>Δ</i> <i>Πέτα αετέ, πέτα</i>	Διαβίωση στο φυσικό του περιβάλλον Ελεύθερο στην φύση Εύρεση τροφής ειδική για αυτό Παροχή προστασίας από τον αγρότη Δυνατότητα αλληλεπίδρασης με πτηνά του είδους του Μετάβαση στο δικό του πολιτιστικό πλαίσιο Θα μπορεί να συνταξιδεύει με άλλους αετούς Απόκτηση ατομικής ελευθερίας και ανεξαρτησίας Δυνατότητα διαμόρφωσης της προσωπικότητας όπως το επιθυμεί Εκμάθηση τεχνικής του πετάγματος Δύναμη να αντισταθεί στο γνωστό και να τολμήσει το άγνωστο	<i>“Τότε, χωρίς να κινηθεί πραγματικά, νιώθοντας το ανοδικό ρεύμα ενός αέρα ισχυρότερου από οποιονδήποτε άνθρωπο ή πουλί, ο μεγαλειώδης αετός έγειρε προς τα εμπρός και ανεβαίνοντας ολοένα και πιο ψηλά, χάθηκε στη λάμψη του ανατέλλοντος ηλίου και δεν θα ζούσε ποτέ ξανά ανάμεσα στις κότες”</i>

Κωδικός Παραμυθιού	Επιπτώσεις	Απόσπασμα
<i>E</i> Ο γενναίος ραφτάκος	Εξασφάλιση καλύτερου περιβάλλοντος διαβίωσης, αφού απέκτησε το βασιλικό παλάτι Αποκαταστάθηκε οικονομικά, επειδή απέκτησε το μισό βασίλειο Αλλαγή του βασιλιά Αλλαγή στον τρόπο διαδοχής του στέμματος Κοινωνική αποδοχή από όλους ως νέου τους βασιλιά Επίτευξη του προσωπικού στόχου Επιβεβαίωση ότι αξίζει και τα κατάφερε Προσωπική ικανοποίηση Υπεροχή στο βασίλειο Χρήση εξυπνάδας καιπονηριάς για να ανταπεξέλθει στις προκλήσεις Εκμάθηση τεχνικής ώστε να προκαλεί φόβο και δέος στους άλλους	“Έτσι ο ραφτάκος παρέμεινε βασιλιάς μέχρι το τέλος της ζωής του.”

5.2.1 Σύνοψη αποτελεσμάτων

Με γνώμονα λοιπόν τα παραπάνω συγκριτικά αποτελέσματα, είναι πιο εύκολο να πραγματοποιηθεί μια σύνοψη των αποτελεσμάτων αυτών. Συγκεκριμένα, ελέγχοντας την αλληλεπίδραση των διαστάσεων του περιβάλλοντος, των δυσλειτουργιών, των παραγόντων κινδύνου και προστασίας μπορούμε να καταγράψουμε τις επιπτώσεις και επομένως τα αποτελέσματα. Πια αναλυτικά, στο παραμύθι Α ο αρχηγός της φυλής, ο Μάουι, με την βοήθεια των υπόλοιπων μελών, καταφέρνουν να εγκλωβίσουν αρχικά τον ήλιο και στη συνέχεια να εξασφαλίσουν μία συμφέρουσα για αυτούς συμφωνία. Με αυτόν τον τρόπο πλέον διαθέτουν περισσότερο χρόνο για τις εργασίες τους, επομένως και περισσότερα έσοδα, φως και θερμότητα στον τόπο τους. Αποκτούν γνώσεις διαπραγμάτευσης, αλλά το σημαντικότερο, θάρρος και ψυχική δύναμη για περισσότερες διεκδικήσεις στο μέλλον, όποτε αυτό κρίνεται σκόπιμο. Οι θετικές επιπτώσεις είναι αρκετές και στο παραμύθι Β και επιβεβαιώνουν την ανθεκτικότητα του νεαρού Ινδιάνου. Ο Βούντς κατάφερε να εμπλουτίσει την φύση στον τόπο του, να επιφέρει οικονομικά έσοδα χωρίς την διεξαγωγή κάποιου πολέμου και έτσι επέφερε σταθερότητα και κοινωνική συνοχή. Σχετικά με τις προσωπικές επιπτώσεις, μπόρεσε να φέρει εις πέρας την δύσκολη για αυτόν δοκιμασία, να ενηλικιωθεί με αυτόν τον τρόπο και να αποκτήσει εμπιστοσύνη στον εαυτό του. Στο παραμύθι Γ, η γριά με την βοήθεια τον καθημερινών αντικειμένων της σκοτώνει στο τέλος το απειλητικό για αυτήν και την περιουσία της (δηλαδή το νόμισμα) άγριο θηρίο. Με αυτόν τον τρόπο εξασφαλίζει την τροφή και την οικονομική της ευμάρεια, μαθαίνει να χρησιμοποιεί καινούρια εργαλεία για την προστασία της και νιώθει υπεροχή απέναντι στο είδος το οποίο την απειλούσε. Στην περίπτωση του Δ παραμυθιού τα αποτελέσματα δείχνουν ότι, η ανθεκτικότητα ήταν κάτι που δημιουργήθηκε σταδιακά και σε μεγάλο βαθμό χάρη στη προσφορά ενός φροντιστή, του φίλου του αγρότη. Η μεγαλύτερη θετική επίπτωση ήταν η απόκτηση και πάλι της ελευθερίας του. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την εγκατάστασή του και πάλι στο φυσικό του περιβάλλον και την συναναστροφή του ξανά με πτηνά του δικού του είδους. Απέκτησε την ελευθερία και ανεξαρτησία του, την δυνατότητα εύρεσης τροφής και διαμόρφωσης της προσωπικής του ταυτότητας. Τέλος στο παραμύθι Ε, ο γενναίος ραφτάκος κατάφερε να εξασφαλίσει θετικές επιπτώσεις αποκλείστηκα και μόνο με τις δικές του προσπάθειες. Στο τέλος όλη η χώρα έμαθε για αυτόν, αφού έγινε ο νέος βασιλιάς, αυτός άλλωστε ήταν και ο

πρωταρχικός του στόχος. Επέφερε κοινωνικές αλλαγές στον τρόπο διαδοχής του στέμματος και κοινωνική αποδοχή του ίδιου. Μπόρεσε να εξασφαλίσει την οικονομική του ευμάρεια και ένα καλύτερο μέρος για κατοικία του. Τέλος, πλέον γνωρίζει να χρησιμοποιεί την πονηρία και την εξυπνάδα του για να προκαλεί στους υπόλοιπους φόβο,δέος και αποδοχή .

5.3. Ομοιότητες και διαφορές σύμφωνα με τα 4 πεδία του Ungar (2008)

Αναμφίβολα τα παραμύθια είναι ένα λογοτεχνικό είδος που υπάρχει σε όλους τους πολιτισμούς. Η διαπολιτισμική δυναμική του μπορεί να μεταφέρει **μηνύματα, θεσμούς και αξίες και να αποτελέσει καθρέπτη των πολιτισμών και της πορείας τους**. Διακρίνονται συχνά κοινά μοτίβα,τρόποι έκφρασης και συμβολισμοί,στοιχεία που αποδεικνύουν την οικουμενικότητα των μηνυμάτων που μεταφέρουν: το καλό, το κακό, η φύση, οι αξίες όλα σχετίζονται με τον άνθρωπο, τη ζωή αλλά και το θάνατο. Για αυτό το λόγο θεωρούμε ότι τα πέντε παραμύθια και παραμύθια που επιλέξαμε διέπονται από παγκόσμια και διαχρονικά μηνύματα και σύμβολα, τα οποία και θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε στην παρούσα ενότητα.

Για τη σύγκριση παραμυθιών που αποτέλεσαν τη βάση της έρευνας μας χρησιμοποιήσαμε τη λίστα με τα 32 στοιχεία που είναι πολύ σημαντικά για την απόκτηση ανθεκτικότητας όπως αυτά παρουσιάζονται από τον Ungar στο International Resilience Project (2008).Χωρίζονται σε τέσσερις κατηγορίες-πεδία: **1)κουλτούρα 2) κοινότητα 3) σχέσεις 4) άτομο**²² και περιλαμβάνουν όλους τους παράγοντες που επηρεάζουν αλλά και συνθέτουν έναν ανθεκτικό χαρακτήρα. Δεδομένου ότι οι βασικές μας υποθέσεις αφορούν πρωτίστως, τη σκιαγράφηση της ανθεκτικότητας στα κείμενα που επιλέξαμε όπως αυτή παρουσιάζεται μέσα από τις πράξεις των ηρώων και έπειτα, τη σκιαγράφηση κάθε πολιτισμού όπως αυτός προβάλλεται μέσα από τις αφηγήσεις θα αναφερθούμε στις βασικές συγκλίσεις και αποκλίσεις που παρατηρήσαμε από την έρευνα μας.

---

²² Το σύνολο και οι υποκατηγορίες των 32 παραγόντων παρουσιάζονται στον Πίνακα 2

1) Κουλτούρα

Στο παραμύθι Α και Β είναι φανερή η **σύνδεση με τα θεϊκά στοιχεία** και η πνευματική ταύτιση περισσότερο από την ταξική ή οικονομική ταύτιση. Στο Ινδιάνικο παραμύθι, εκτός από τον ήρωα, πρωταγωνιστεί και το Μεγάλο Πνεύμα, ο Δημιουργός της Ζωής, ο οποίος δίνει στη φυλή το θείο δώρο της τροφής: *«Ο πατέρας δεν μπορούσε να πιστέψει στα μάτια του! Έπεσε στα γόνατα με το γιο του και ευχαρίστησαν και οι δύο το Μεγάλο Πνεύμα που είχε στείλει αυτήν την ανταμοιβή για την πίστη και την αφοσίωση του νεαρού αγοριού και την ακλόνητη επιθυμία του να βοηθήσει το λαό του. Κι έτσι λέει η παλιά ινδιάνικη παράδοση ότι ήρθε στον κόσμο το καλαμπόκι»*. Τον ίδιο ρόλο παίζει και ο ήλιος για τους Μαορί που λατρεύεται σαν Θεός: *«Ο ήλιος δέχτηκε τη συμφωνία. Από τότε διασχίζει τον ουρανό αργά, στέλνοντας φως και ζέστη σε όλους τους Μαορί»*.

Επίσης, σε αυτά τα δύο παραμύθια παρατηρούμε τη συλλογική λήψη αποφάσεων και τη σημασία της ύπαρξης και διαίωνισης της φυλής. Αναμφισβήτητα, είναι φανερός ένας **κώδικας ηθικής** και ιεραρχίας σεβαστός από όλους και η υπακοή στον αρχηγό και τους απογόνους του είναι αδιαμφισβήτητη ακόμα και αν υπάρχει σύγκρουση απόψεων: *«αν και οι άνθρωποι της φυλής του δεν είχαν πειστεί απόλυτα, άρχισαν να πλέκουν σχοινιά τα οποία θα χρησιμοποιούσαν για να πιάσουν τον ήλιο. Μόλις τα ετοίμασαν όλα, ξεκίνησαν για τα βουνά.»* Η ιδεολογία και οι αρχές είναι κοινές και έχουν στόχο την ευημερία όλων: *«Ο Βούντς ήθελε να κάνει κάτι καλό για το λαό του, μα ήταν πολύ νέος και δεν ήξερε τι ακριβώς»*. Και στα δύο παραμύθια υπάρχει η συνειδητοποίηση της θέσης του καθενός καθώς και η ενσυναίσθηση για το κοινό καλό από πηγάζει και η κοινή φιλοσοφία ζωής.

Παρόμοια, στο παραμύθι των αδερφών Γκριμ (παραμύθι Ε), ο ταξικός ρόλος του βασιλιά είναι πολύ σημαντικός δεδομένου ότι δηλώνει υπεροχή, τιμή και είναι το υπέρτατο αξίωμα παρόμοιο με το αρχέγονο αξίωμα του αρχηγού μιας φυλής. Ο βασιλιάς οφείλει και εκείνος να μάχεται για την ευημερία όλων παρόλο που ο τρόπος άσκησης της εξουσίας διαφέρει για αυτό και ο ραφτάκος πάσχισε για την κοινωνική αναγνώριση που προσφέρεται μέσα από την εκτέλεση των βασιλικών καθηκόντων. Μία σημαντική διαφορά είναι όμως ότι για τη φυλή, η θέση του αρχηγού δεν συνοδευόταν από υλικές απολαβές ενώ αντίθετα ένας βασιλιάς απολαμβάνει πλούτη και τιμές υλικού χαρακτήρα: *«αν κατόρθωνε να εξοντώσει αυτούς τους δύο γίγαντες*

θα του έδινε τη μοναχοκόρη του για σύζυγο και το μισό του βασίλειο για προίκα. Επίσης θα του έδινε εκατό ιππότες για να τον συνοδεύσουν». Αυτή η διαφορά αποδεικνύει μία διαφορετική φιλοσοφία ζωής που οφείλεται στην κοινωνική διαφορά δεδομένου ότι το γερμανικός παραμύθι περιγράφει μία πιο σύγχρονη υλιστική κοινωνία ενώ οι άλλοι δύο βασίζουν την επιβίωση τους στη φύση μιας και τα χρήματα δεν παίζουν κανένα ρόλο.

Αναμφίβολα, το να ανήκει κανείς σε μία δομημένη κοινωνία που παρέχει μία **πολιτιστική παράδοση και αξίες** και μπορεί να προσφέρει ανθεκτικότητα στα μέλη της και να ενισχύσει την ορθή λήψη αποφάσεων με βάση τις συνολικές και όχι τις ατομικές αρχές. Η προτροπή και υποστήριξη από ένα σύνολο ατόμων συντελεί στη θετική προσαρμογή μετά από αντιξοότητες.

2) Κοινότητα

Σε όλα τα κείμενα που μελετήσαμε παρατηρούμε τον είτε **διακριτό είτε τον διακριτικό ρόλο της κοινότητας/κοινωνικής ομάδας** των ηρώων/ηρωίδων. Οι δομές των φυλών (παραμύθια Α και Β) είναι πιο διακριτές στον πρώτο και τρίτο παραμύθι διότι οι κοινωνικοί θεσμοί που προβάλλονται συμβάλλουν στην κατανόηση της ταυτότητας μέσα σε ένα σύνολο ατόμων που ζει μαζί και έχει κοινές αξίες: οι ρόλοι και οι δουλειές μοιράζονται και υπάρχει ευκαιρία για τη συμβολή όλων παρόλο που η ιεραρχία είναι καθορισμένη: *«τότε ο Μαούι έδωσε εντολή να τραβήξουν τα σχοινιά»*.

Οι κοινότητες είναι δυναμικά και πολύπλοκα συστήματα και βρίσκονται σε διαρκή μεταβολή ; γι' αυτό χρησιμοποιούνται διάφορα μέσα για να προσαρμόζονται σε κάθε μορφή αντιξοότητας. Η κοινότητα, τόσο ως γεωγραφική περιοχή όσο και ως συναισθηματική προσκόλληση είναι σημαντική για την κατανόηση της ανθεκτικότητας. Το αν ένα άτομο είναι ανθεκτικό ή όχι εξαρτάται από την ανθεκτικότητα της κοινότητας στην οποία ζει για αυτό και οι φυλές ως κοινωνικά πλαίσια μπορούν να διευκολύνουν την ενσωμάτωση σε κάθε αλλαγή όπως η συλλογή τροφής ή νέες καλλιέργειες /καινοτομίες που ωφελούν το σύνολο: *«αυτό είναι το δώρο του φίλου μου! Το Μεγάλο Πνεύμα μου φανέρωσε το μυστικό, πώς να θρέψω το λαό μου δίχως να σκοτώνω! Από δω και πέρα το μόνο που πρέπει να κάνουμε είναι να φροντίζουμε το χώμα, που θα μας χαρίζει τους καρπούς του κάθε χρόνο.»*(παραμύθι Β).

Επίσης, τα **ανδραγαθήματα** βοηθούν στη βελτίωση της θέσης σε μία κοινότητα: «*«ποια πόλη, όλη η χώρα πρέπει να το μάθει» συνέχισε να μονολογεί ενθουσιασμένος και η καρδιά του χτυπούσε γεμάτη ενθουσιασμό. Ήταν βέβαιο πως αυτό το ταπεινό εργαστήριο δεν ήταν ικανό να στεγάσει τέτοιον ηρωισμό.»*(παραμύθι E). Στο παραμύθι του ραφτάκου, θίγεται το θέμα της ασφάλειας μιας κοινωνίας όπως και αυτό των αρχέγονων παραμυθιών των Μαορί και των Ινδιάνων: *«Έτσι οι πιστοί υπήκοοι πήγαν και ανέφεραν στον βασιλιά ότι ένας ήρωας είχε αφιχθεί και τον συμβούλευαν να μην τον αφήσει να αποχωρήσει ποτέ από το βασίλειο. Θεωρούσαν ότι θα ήταν εξαιρετικά χρήσιμος αν ξεσπούσε κάποια στιγμή πόλεμος»*. Η ειρήνη αποτελεί βασικό πυλώνα των ανθεκτικών κοινωνιών και οι αρχές (σε αυτή την περίπτωση ο βασιλιάς) πρέπει να την εξασφαλίζει με κάθε τρόπο.

Το θέμα της **ταυτότητας και τα ετερότητας** θίγεται έντονα στο αφρικανικό παραμύθι (Δ): *«Ει! Αυτό δεν είναι κότα. Είναι αετός!» Ο αγρότης τού χαμογέλασε και είπε «Και βέβαια είναι κότα. Κοίτα - περπατάει σαν κότα, τρώει σαν κότα. Σκέφτεται σαν κότα. Και βέβαια είναι κότα»*. Αυτό το κείμενο έρχεται σε αντίθεση με τα άλλα τρία αφού δεν ενθαρρύνει τη διαφορετικότητα του καθενός αλλά καταπιέζει τις ειδικές ικανότητες και τα χαρίσματα ενός μέλους της. Αυτό σημαίνει ότι σε αντίθεση με τα προαναφερθέντα παραδείγματα, εδώ η κοινότητα δρα ανασταλτικά στην ανθεκτικότητα των μελών της και προωθείται η καταπίεση μέσω αυθαίρετης λήψης αποφάσεων. Ο αγρότης κάνει ένα πείραμα χωρίς να σέβεται την άγρια φύση του αετού: *«Ο αετός είναι ο βασιλιάς των πουλιών»* είπε, *«αλλά θα τον εκπαιδεύσουμε να γίνει κότα»*. Παρόλο που η προσαρμοστικότητα του αετού του εξασφάλισε την επιβίωση σε ένα ετερόκλητο περιβάλλον, εκτέθηκε σε κίνδυνο αναφορικά με την βιολογική του εξέλιξη.

3) Σχέσεις

Και τα πέντε παραμύθια αντικατοπτρίζουν **ποικίλες και πολυεπίπεδες οικογενειακές και κοινωνικές σχέσεις**. Ο ρόλος της οικογένειας είναι έκδηλος στον Ινδιάνικο παραμύθι (παραμύθι Β) και κυρίως η σχέση του νεαρού με τον πατέρα του: ο γιος νιώθει αγάπη και σεβασμό για τον πατέρα του και η σχέση τους διαμορφώνει το χαρακτήρα του παιδιού. Επειδή η αγάπη είναι αμοιβαία, το παιδί θέλει να το ευχαριστήσει κάνοντας κάτι καλό για όλη τη φυλή, γεγονός που καθιστά τον χαρακτήρα του ανθεκτικό: *«Στο τέλος του καλοκαιριού, παρακάλεσε μια μέρα τον*

πατέρα του να πάει μαζί του. Πήγε το γέρο στο λιβάδι όπου είχε σκάψει τον τάφο κι είχε θάψει τα ρούχα του ουράνιου ζένου. Το λιβάδι ήταν γεμάτο από σειρές ολόκληρες ψηλά, καταπράσινα φυτά, μ’ ολόσιους ψηλούς κορμούς, με χρυσές φούντες που έπεφταν με χάρη. [...] Ο πατέρας δεν μπορούσε να πιστέψει στα μάτια του.»

Στα υπόλοιπα παραμύθια (στο παραμύθι των Μαορί καθώς και στο παραμύθι των αδερφών Γκριμ) συναντούμε κυρίως την κοινωνική καταξίωση μέσα από την υπέρβαση των δυσκολιών: «Ο ήλιος δέχτηκε τη συμφωνία. Από τότε διασχίζει τον ουρανό αργά, στέλνοντας φως και ζέστη σε όλους τους Μαορί», « Έτσι ο γάμος έγινε με μεγαλοπρέπεια και ο ήρωας μας έγινε από ραφτάκος βασιλιάς» .

Δεδομένου ότι η ανθεκτικότητα εξαρτάται όχι μόνο από εσωτερικούς αλλά και από εξωτερικούς παράγοντες , είναι σημαντικό να παρατηρήσουμε τις ομοιότητες και τις διαφορές στο ρόλο του «μέντορα» και πως αυτός/ αυτή παρουσιάζεται στα κείμενα που μελετάμε: στο κινέζικο(παραμύθι Γ) υπάρχουν προσωποποιημένα τρόφιμα, αντικείμενα και ζώα (μπιζέλια, αυγό, κάβουρας δοκάρι, βάτραχος, ανέμη, σφυρί) που σώζουν τη γριά/αντιήρωα από το θάνατο. Η μεταμόρφωση αυτή λειτουργεί καταλυτικά για την ανθεκτικότητα της πρωταγωνίστριας που θα αναγκαστεί να παλέψει με πολύ ένα άγριο ζώο (τίγρη). Στο αφρικάνικο παραμύθι,(παραμύθι Δ) ο φίλος του αγρότη βοηθάει τον αετό να βρει τη φύση του και να επιστρέψει στο περιβάλλον που ανήκει «Αλλά ο φίλος συνέχισε να μιλάει, λέγοντας στο πουλί για τον ήλιο, για το πώς δίνει ζωή στον κόσμο και πώς βασιλεύει στους ουρανούς, φωτίζοντας κάθε νέα μέρα. «Κοίτα τον ήλιο, αετέ. Κι όταν ανατείλει, ανέβα κι εσύ μαζί του. Ανήκεις στον ουρανό, όχι στο έδαφος». Η παρότρυνση σε αυτά τα κείμενα είναι από ιδιωτική πρωτοβουλία ενώ στα παραμύθια των Μαορί και των Ινδιάνων είναι συλλογική καθώς η φυλή/ ομάδα αποτελεί την κινητήρια δύναμη.

Τέλος, σχεδόν σε όλα τα κείμενα που μελετήσαμε είναι σημαντική **η αποδοχή από τους «σημαντικούς άλλους» (peer acceptance)** είτε πρόκειται για τη φυλή (Μαορί),την οικογένεια (Ινδιάνοι), την κοινωνία (ραφτάκος),ή το ζωικό βασίλειο (αετός).

4) Άτομο

Η ατομική ανθεκτικότητα έχει αναμφίβολα περισσότερες διεργασίες για να επιτευχθεί και είναι συνδυασμός διαφόρων παραγόντων όπως η αποφασιστικότητα στη λήψη αποφάσεων, η αυτογνωσία, η γνώση της κοινωνικής υποστήριξης καθώς και η ύπαρξη σκοπών και στόχων: η επιθυμία για την επίτευξη τους θέτει το άτομο σε διεργασία ανεξαρτησίας και επιθυμίας να ξεπεραστεί κάθε πιθανό εμπόδιο. (Ungar στο International Resilience Project, 2005).

Και τα πέντε κείμενα της έρευνας μας παρουσιάζουν χαρακτήρες που έχουν να αντιμετωπίσουν αντιξοότητες: ο Μάουι (παραμύθι Α) πρέπει να καταφέρει μακροβιότερη παραμονή του ήλιου στη γη, η γριά (παραμύθι Γ) πρέπει να αντιμετωπίσει την τίγρη, ο Βούντς (παραμύθι Β) να βοηθήσει το λαό του, ο ραφτάκος (παραμύθι Ε) να αντιμετωπίσει τις δοκιμασίες του βασιλιά και ο αετός (παραμύθι Δ) να μάθει να πετάει. Η αποτελεσματικότητά τους σχετίζεται με **στοιχεία του χαρακτήρα τους** :

- ο Μάουι είναι ατρόμητος : «*Ο Μάουι δίχως να φοβηθεί, τον χτύπησε με το σαγόνι του αλόγου. Ο ήλιος δεν άντεξε το δυνατό πόνο που του προκάλεσε εκείνο το μυτερό κόκαλο και υποχώρησε*»,
- η γριά αποφασιστική : «*Ύστερα από μια ώρα όμως σταμάτησε ξαφνικά το κλάμα, σφούγγισε τα δάκρυά της και βρήκε το δρεπάνι. Έπειτα πήρε την ακονόπετρα και βάλθηκε ν' ακονίζει το δρεπάνι.*»
- ο Βούντς υπομονετικός : «*Πέρασε έτσι μια ολόκληρη εβδομάδα με περισυλλογή και απόλυτη νηστεία. Ένιωθε αδύναμος και εξαντλημένος και αισθανόταν ότι το μυαλό του δε δούλευε καθαρά.*»
- ο ραφτάκος πονηρός: «*Ο ραφτάκος που απλώς προσποιούταν ότι είχε κοιμηθεί άρχισε να φωνάζει δυνατά: «Μικρέ κοίτα να μου φτιάξεις το γιλέκο και να μου μπαλώσεις το παντελόνι, μη σε πιάσω στα χέρια μου και σε σπάσω σαν το χταπόδι. Εγώ που πέτυχα επτά με ένα χτύπημα, σκότωσα δύο γίγαντες, απήγαγα έναν μονόκερο και έπιασα ένα αγριογούρουνο, πιστεύεις ότι θα μπορούσα να φοβηθώ αυτούς που στέκονται έξω από το δωμάτιο μου»; Οι υπηρέτες όταν άκουσαν τον ράφτη να λέει αυτά τα λόγια, κυριεύτηκαν από φόβο, το έβαλαν στα πόδια σαν να τους κυνηγούσε ολόκληρο το σύμπαν και δεν τόλμησαν να*

πλησιάσουν τον βασιλιά. Έτσι ο ραφτάκος παρέμεινε βασιλιάς μέχρι το τέλος της ζωής του»

- και ο αετός μεγαλειώδης : *«Το μεγαλειώδες πουλί ξεδίπλωσε τις φτερούγες του να υποδεχτεί τον ήλιο και να νιώσει τη ζεστασιά στα φτερά του.»*

Η ατομική ανθεκτικότητα είναι φανερή αφού δίνει τη δυνατότητα στους ήρωες να αναπτύξουν **μηχανισμούς προστασίας από εμπειρίες που θα μπορούσαν να είναι συντριπτικές**. Επίσης τους βοηθά στην προστασία από τις δυσκολίες εφοδιάζοντας το άτομο με εμπιστοσύνη, αυταπάρνηση, αισιοδοξία, θετική ενέργεια ή με οποιοδήποτε άλλο χαρακτηριστικό είναι απαραίτητο στην αντίστοιχη περίπτωση. Από τα παραμύθια διαφαίνεται ότι η ανθεκτικότητα είναι αυτό που βοηθά τους ήρωες να ανακάμψουν από κάθε δυσχέρεια.

6ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της παρούσας έρευνας αναφορικά με την χρήση των παραμυθιών για την προώθηση της ψυχικής ανθεκτικότητας. Τα συμπεράσματα αυτά βασίζονται στα αποτελέσματα που προέκυψαν από ποιοτική ανάλυση του δείγματος με τη χρήση αντίστοιχων εργαλείων που εξασφαλίζουν την εγκυρότητα και την αξιοπιστία τους. Πιο συγκεκριμένα, σε σχέση με τα ερευνητικά μας ερωτήματα θα θέλαμε να επισημάνουμε τα εξής:

Πρώτο Ερευνητικό Ερώτημα: Πώς διαφαίνεται η ανθεκτικότητα στις πράξεις των πρωταγωνιστών μέσα από ένα δείγμα πέντε πολύ- πολιτισμικών παραμυθιών προερχόμενων από τις πέντε ηπείρους α) ως προς την τυπολογία των επτά τάσεων του Ungar (2008) (πρόσβαση σε υλικούς πόρους, σχέσεις, ταυτότητα, ισχύς και έλεγχος, πολιτιστική εμπλοκή, κοινωνική δικαιοσύνη, συνοχή) και β) ως προς τους παράγοντες της ανθεκτικότητας (παράγοντες προστατευτικότητας και κινδύνου).

Αναμφίβολα η ανθεκτικότητα είναι μία διαδικασία μεταξύ ατόμων και συστημάτων. Κάθε σύστημα έχει δυναμική και συνδέεται με τα υπόλοιπα συστήματα στο χώρο και στο χρόνο. Η τυπολογία των επτά τάσεων του Ungar (2008) (πρόσβαση σε υλικούς πόρους, σχέσεις, ταυτότητα, ισχύς και έλεγχος, πολιτιστική εμπλοκή, κοινωνική δικαιοσύνη, συνοχή) αποδεικνύει ότι *«οι αρχές αυτές αντιπροσωπεύουν την ανθεκτικότητα ως αλληλουχία συστημικών αλληλεξαρτώμενων αλληλεπιδράσεων μέσω των οποίων οι φορείς (είτε πρόκειται για πρόσωπα, οργανισμούς ή οικοσυστήματα) και εξασφαλίζουν τους πόρους που απαιτούνται για τη βιωσιμότητα σε περιβάλλοντα με άγχος»*.(Ungar 2018:1) Ειδικότερα στην έρευνα, μας οι επτά τάσεις αποτελούν ένα χάρτη κοινών χαρακτηριστικών που παρατηρούνται στους πρωταγωνιστές κάθε παραμυθιού και καθιστούν στο σύνολο τους ήρωες/ηρωίδες ανθεκτικούς. Με αυτό το δεδομένο, μπορούν να αποτελέσουν ένα εργαλείο μέτρησης της ανθεκτικότητας, καθώς περιέχει κοινές αρχές που μας επιτρέπει να ερμηνεύσουμε τα ευρήματα μας. Ο

προσδιορισμός κοινών σημείων και αρχών της διαδικασίας της ανθεκτικότητας στα παραμύθια διευκολύνει τη θεσμοθέτηση και την απόδειξη της, έτσι ώστε τα παραμύθια να αποτελέσουν εργαλείο προώθησης ανθεκτικών ατόμων και συστημάτων. Πιο συγκεκριμένα, παρέχουν αποδείξεις για την υπέρβαση των δυσχερειών και συντελούν στην προώθηση της ανθεκτικότητας μέσα από την προσαρμογή. Ειδικότερα για ομάδες ή κοινότητες που παρουσιάζουν ευπάθεια όπως αυτές προβάλλονται μέσα από τα κείμενα, οι επτά αρχές ενθαρρύνουν τη συμμετοχή, προωθούν τη συναίνεση και την κοινωνική δικαιοσύνη και γενικά αποτελούν ένα σχέδιο που αποδεικνύει τις αλλαγές που χρειάζονται να γίνουν για να είναι μία κοινωνία βιώσιμη και ανθεκτική. Ασφαλώς όμως δεν πρόκειται για έναν εξαντλητικό κατάλογο προσέγγισης των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι και τα συστήματα. Όσο οι έρευνες για την ανθεκτικότητα προχωρούν, η επανεξέταση κάθε θεωρίας είναι επιτακτική.

Έχοντας υπ’ όψιν το σχετικά περιορισμένο δείγμα παραμυθιών, για να ελέγξουμε με το καλύτερο δυνατό τρόπο τα αποτελέσματα εφαρμόσαμε και δεύτερο ερευνητικό εργαλείο ποιοτικής ανάλυσης, τον πίνακα των 5 διαστάσεων (περιβάλλον, δυσλειτουργίες, προστατευτικοί παράγοντες, παράγοντες κινδύνου και επιπτώσεις), μία σχάρα που σχεδιάστηκε για τον σκοπό της παρούσας εργασίας. **Το περιβάλλον** ή αλλιώς τα περιβαλλοντικά ερεθίσματα, όπως αναφέρει και ο Lee (2010), είναι σε συνδυασμό με τις ανθρώπινες διαθέσεις και συστήματα, **ο πυρήνας της ανθρώπινης λειτουργίας**. Για τον λόγο αυτό η εξέταση αυτής της διάστασης προσφέρει πληροφορίες για την λειτουργία των ηρώων μας και με ποιον τρόπο αυτή επηρεάστηκε από το περιβάλλον τους. Μία άλλη διάσταση, που διαδραματίζει ιδιαίτερο ρόλο στην ανάπτυξης της ανθεκτικότητας, είναι και οι **δυσμενείς καταστάσεις** και οι δυσκολίες (δυσλειτουργίες), που προκύπτουν σε κάθε άνθρωπο. Όπως διαπιστώνεται και σε μία έρευνα της Theron (2020), τα επίπεδα ανθεκτικότητας ήταν διαφορετικά σε άτομα μετανάστες και σε άτομα που δεν ήταν μετανάστες, με την πρώτη ομάδα να τα καταφέρνει καλύτερα σε ύστερες προκλήσεις. Μελετώντας λοιπόν, τις δυσκολίες που κάθε ήρωας είχε να αντιμετωπίσει, διακρίνουμε και το επίπεδο της ανθεκτικότητάς του.

Ωστόσο, **οι τρεις επόμενες διαστάσεις του πίνακα (προστατευτικοί παράγοντες, παράγοντες κινδύνου και τέλος οι επιπτώσεις)** ήταν οι πλέον καθοριστικές για την μέτρηση της ανθεκτικότητας του κάθε ήρωα. Οι δύο

πρώτες διαστάσεις, θα λέγαμε ότι συνδέονται και με την διάσταση των δυσλειτουργιών, καθώς η ύπαρξη ή η απουσία προστατευτικών παραγόντων μπορούν να μειώσουν ή να αυξήσουν, αντίστοιχα, τις δυσλειτουργίες. Στην αντίθετη ακριβώς πλευρά κατατάσσονται οι παράγοντες κινδύνου, καθώς η ύπαρξή τους ευνοεί τις ήδη υπάρχουσες δυσλειτουργίες. Η καταγραφή και η μέτρηση λοιπόν αυτών των στοιχείων σε συνδυασμό με την έκβαση και τις γενικότερες επιπτώσεις του κάθε παραμυθιού, μας έδινε σημαντικές πληροφορίες για την ανθεκτικότητα των εκάστοτε ήρωα. **Η αφήγηση και η ανάγνωση παραμυθιών, οδηγεί τα παιδιά στο να καταλάβουν ότι αποτελούν μέρος ενός συστήματος που όσο μεγαλώνουν διευρύνεται ανάλογα με την προσωπικότητα μας: η οικογένεια αποτελεί μέρος μίας πολιτιστικής κοινότητας και αυτή με τη σειρά της ανήκει σε μία παγκοσμιοποιημένη κοινωνία.** Η ανθεκτικότητα συνδέεται συχνά με την ιδέα της βελτίωσης και όχι μόνο της επιβίωσης ακριβώς όπως τα παραμύθια: ο ήρωας περνάει τις αντιξοότητες και καταφέρνει να ζήσει με έναν ενάρετο τρόπο. Ασφαλώς, πρέπει πρώτα να υπάρξει η κατανόηση των παραγόντων που συντελούν στην «επαναφορά» και στην ενσωμάτωση, όπως αυτοί είναι αποδεκτοί από κάθε κοινωνία. Επίσης, είναι σημαντικό να τεθούν τα **όρια** διότι έτσι καθορίζονται οι επιλογές κάθε ατόμου όπως και κάθε πρωταγωνιστή μίας ιστορίας. Ωστόσο, υπάρχει και ο αντίλογος φωνών που αναφέρουν ότι, η ταύτιση γυναικών με ηρωίδες όπως η Σταχτοπούτα ή η Χιονάτη, ενισχύει την αναζήτηση μη ρεαλιστικών συντρόφων με χαρακτηριστικά ιπότη ή πρίγκιπα και μπορεί να οδηγήσει σε καταστροφικές σχέσεις. Παρ’ όλα αυτά, τα παραμύθια υπήρξαν όπλο κάθε πολιτισμού -από αρχαιοτάτων χρόνων- για την απόκτηση ταυτότητας, ιστορικής συνείδησης, ηθικών φραγμών και ενσυναίσθησης.

Δεύτερο Ερευνητικό Ερώτημα: Ποιες οι ομοιότητες και διαφορές μεταξύ των χωρών και των πολιτισμών που εκπροσωπούν;

Κάθε παραμύθι αποτελεί μία ιστορία που εμπεριέχει τις αξίες, τις πεποιθήσεις και τις παραδόσεις ενός λαού χρησιμοποιώντας μεταφορές και αλληγορίες για να μεταφέρει οικουμενικά μηνύματα. Οι ομοιότητες και οι διαφορές εξαρτώνται από το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον καθώς και τη χρονική στιγμή της δημιουργίας του. Μέσα σε αυτά αντανακλάται η ιστορία του τόπου καθώς μεταβιβάζουν αξίες από γενιά σε γενιά. Συνεπώς αναδεικνύουν το χαρακτήρα του

κάθε λαού και προβάλλουν την πολιτιστική ανθεκτικότητα, προωθούν δηλαδή την ανάγκη για συναίνεση και υπέρβαση των εμποδίων όχι μόνο για τα άτομα αλλά για ολόκληρες τις κοινωνίες. Επομένως, μπορούν να ενθαρρύνουν τους ανθρώπους «να αγκαλιάσουν την αβεβαιότητα και να απορροφήσουν τις αντιξοότητες σε περιόδους αλλαγής, αυξάνοντας έτσι την πολιτιστική τους ανθεκτικότητα». (Holtorf, 2018 : 2)

Ένα ευρύτερο δείγμα παραμυθιών θα προσέφερε πληρέστερη εικόνα για το πόσο διαδεδομένη είναι η εμφάνιση ανθεκτικών προτύπων στα παραμύθια. Επιπλέον, τα εργαλεία που χρησιμοποιήσαμε θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σε μία έρευνα μεγαλύτερης κλίμακας που θα περιλαμβάνει πολυπολιτισμικές ανθολογίες παραμυθιών και συνεπώς θα υπάρχει έδαφος για ένα πλούσιο πεδίο σπουδών.

Τρίτο Ερευνητικό Ερώτημα: Με ποιο τρόπο μπορεί ο Κοινωνικός Λειτουργός να κάνει χρήση των παραμυθιών για την προώθηση της ανθεκτικότητας;

Σύμφωνα με την Liebenberg (2019), η αξία κάθε μεθόδου ή εργαλείου που χρησιμοποιείται για να **διευκολύνει τον βαθύτερο προβληματισμό σχετικά με τη ζωντανή εμπειρία** και συνδέεται με τη διευκόλυνση της άρθρωσης και της ανταλλαγής αυτής της εμπειρίας και τονίζει ότι «*«η εγγενής φύση της ποιοτικής έρευνας για την υποστήριξη πλούσιων εξερευνηήσεων των απόψεων και των εμπειριών των συμμετεχόντων και δεν μπορεί να θυσιαστεί για την επιδίωξη της εύκολης σκοπιμότητας που μπορούν να προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες»* (Liebenberg 2019:1). Η χρήση των παραμυθιών για την προώθηση της ανθεκτικότητας όπως φυσικά και άλλων εργαλείων (κόμιξ, ζωγραφική, φωτογραφία, δημιουργία μάσκας κ.α.) διευρύνει τους ορίζοντες, αλλάζει την οπτική, διευκολύνει την «κριτική αντανάκλαστικότητα» και ενθαρρύνει την ελεύθερη αφήγηση των συμμετεχόντων μέσα από τον αυθόρμητο σχολιασμό.

Αναμφίβολα υπάρχει πληθώρα από αρχέτυπα κείμενα, παραδοσιακά λαϊκά παραμύθια με ήρωες άτομα που ξεπέρασαν τις δυσκολίες στη ζωή και κατάφεραν να ανταπεξέλθουν είτε με βάση τις εσωτερικές τους δυνάμεις είτε με τη βοήθεια τρίτων. **Η χρήση των παραμυθιών από τον Κοινωνικό Λειτουργό, για την προώθηση της ανθεκτικότητας, μπορεί να αποτελέσει μία δραστική παρέμβαση για την αντιμετώπιση τραυματικών καταστάσεων για παιδιά, εφήβους και ενήλικες σε ατομικό, οικογενειακό και συλλογικό επίπεδο.**

Ωστόσο, η έρευνα μας δείχνει τη θετική επίδραση των παραμυθιών που προωθούν ανθεκτικούς ήρωες και θα μπορούσε στο μέλλον να χρησιμοποιηθεί όχι μόνο σε ατομικές ή ομαδικές παρεμβάσεις αλλά και για την προώθηση της ευημερίας και της ανάπτυξης μίας κοινότητας αφού προβάλλουν τη διαδικασία και τους μηχανισμούς για την επίτευξη της.

Κάνοντας μία **συνολική αποτίμηση, είναι γεγονός ότι η ανθεκτικότητα παίρνει αντίστοιχη απόχρωση ανάλογα με τη επιστήμη που την πραγματεύεται**: κάθε επίδραση περιγράφεται ως διαφορετική και κάθε τραύμα αμβλύνεται ή επιδεινώνεται ανάλογα με τις συνθήκες στις οποίες προκλήθηκε και συντηρήθηκε. Ωστόσο, κάθε σύστημα είναι διαφορετικό και κάθε δράση δεν επιφέρει την ίδια αντίδραση σε διαφορετικά συστήματα. Για αυτό το χτίσιμο των σχέσεων μέσα στην οικογένεια, στο σχολείο, στην εργασία, στη γειτονιά, στην κοινότητα είναι πολύ σημαντικό. Η αλληλεξάρτηση της ανθεκτικότητας από το περιβάλλον στο οποίο ζούμε είναι σημαντική διαπίστωση των μεταγενεστέρων ερευνητών του όρου, όπως ο Ungar, που μιλάει για κοινωνική και πολιτισμική ανθεκτικότητα και δίνει έμφαση στους δεσμούς μεταξύ των ανθρώπων. Είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι το τέταρτο κύμα ερευνών, στο οποίο ανήκουν τώρα οι μελέτες, επικεντρώνεται σε πολλές δυναμικές προσεγγίσεις και εμπλέκει πολλές επιστήμες και μεθόδους και λαμβάνει υπόψη ακόμα και γενετικά χαρακτηριστικά. Κάθε επιρροή είναι σημαντική και μπορεί να βοηθήσει το παιδί σε μία ομαλή και ανθεκτική αναπτυξιακή διαδικασία. Τα μικρά παιδιά ειδικότερα, ταυτίζονται με τα πρότυπα που τους παρουσιάζονται μέσω της μίμησης. Συνεπώς, μπορούν να ταυτιστούν με θετικά πρότυπα και να αποκτήσουν απαραίτητες δεξιότητες όμοιες με εκείνες ενός ψυχικά ανθεκτικού ήρωα.

Οποιαδήποτε έρευνα στο μέλλον επιβεβαιώσει την επικράτηση των θεμάτων ανθεκτικότητας σε παραμύθια διαφόρων πολιτισμών και κοινωνιών, το κίνητρο για τη χρήση τους παραμένει ο ακρογωνιαίος λίθος της: η κοινωνική αλλαγή σχετίζεται με την παιδεία της νέας γενιάς και πρέπει να λαμβάνει χώρα όχι μόνο σε μικροκοσμικό, αλλά σε μακροκοσμικό επίπεδο. **Κάθε εκπαιδευτική πολιτική πρέπει να έχει προοπτική που δεν στιγματίζει όσους έχουν περάσει τραυματικές εμπειρίες, αλλά τους βοηθάει να συνεχίσουν.**

Συμβολή της εργασίας

Στη σύγχρονη κοινωνία, με τους ιλιγγιώδεις ρυθμούς που επιβάλλονται από την τεχνολογία και την επιστήμη, δεν πιστεύουν όλοι, ότι τα παραμύθια είναι

απαραίτητα: η εύκολη κατανάλωση προϊόντων όπως ταίνιες, κόμιξ, μάνγκα έχουν επιβληθεί από τις Δυτικές Κοινωνίες και οι υπερ-ήρωες αποτελούν τα σύγχρονα πρότυπα των παιδιών. Για τους λόγους αυτούς η εργασία μας επιθυμεί να συμβάλλει στον προβληματισμό της ακαδημαϊκής κοινότητας αλλά και της κοινωνίας γενικότερα αναφορικά με την προβολή ανθεκτικών ηρώων και ηρωίδων μέσα από πολυ- πολιτισμικά παραμύθια, των οποίων οι συγγραφείς καθιστούν τους άγρυπνους παρατηρητές μίας κοινωνίας που διαρκώς αλλάζει και έχει ανάγκη από τη διαιώνιση οικουμενικών αξιών μέσα από τη διαφορετικότητα. Επίσης, τα αποτελέσματα της έρευνας μας δύνανται να συνισφέρουν στην προώθηση της δι-επιστημονικότητας αλλά και της χρήσης ερευνητικών εργαλείων από Κοινωνικούς Λειτουργούς για την καταγραφή κοινωνικών συμπεριφορών και την πρόληψη προβλημάτων μέσα από την ενεργή συμμετοχή των εμπλεκομένων σε ατομικό, οικογενειακό, σχολικό ή συλλογικό πλαίσιο. Μέσα από αυτή την **οπτική, ο Κοινωνικός Λειτουργός μπορεί να δράσει και ως Κοινωνικός Παιδαγωγός** στοχεύοντας στην ολόπλευρη εξέλιξη κάθε ατόμου μέσα στην κοινωνία χωρίς διακρίσεις και αποκλεισμούς. Άλλωστε η διαλεκτική μεταξύ θεωρίας και πράξης, καθώς επίσης και η συνεργασία είναι απαραίτητη για τη βελτίωση κάθε κλάδου επιστημονικού ή άλλου είδους. Τέλος, η ορθή και λεπτομερής οργάνωση, μεθοδολογία και διεξαγωγή της έρευνας μας με τη χρήση έγκυρων και αξιόπιστων εργαλείων μας παρείχε αξιόπιστα και ενδιαφέροντα αποτελέσματα για χρήση από την ακαδημαϊκή και επιστημονική κοινότητα.

Επίλογος

Ανακεφαλαιώνοντας, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι κατά τη διάρκεια των δεκαετιών έρευνας και μελέτης, η προσέγγιση του όρου έχει μεταβληθεί, παρέχοντας όχι μόνο εννοιολογικές πληροφορίες και κατανόηση των ατόμων αλλά και συνόλων που αντιμετωπίζουν διαφορετικές δυσκολίες, αλλά επιτρέπει επίσης και την πληρέστερη προσαρμογή των παρεμβάσεων λαμβάνοντας υπόψη την πολυπαραγοντικότητα των δυσχερειών μίας κατάστασης. Η ανθεκτικότητα ενός ατόμου, μιας ομάδα ή μιας κοινότητας, σχετίζεται με το περιβάλλον και τις σχέσεις των ατόμων και η επιτυχής αναπτυξιακή προσαρμογή ενός ατόμου επεκτείνεται και στην κοινωνία στην οποία ζει εξασφαλίζοντας έτσι μία αρμονική συμβίωση. Αναμφισβήτητα η ανθεκτικότητα ως έννοια θα μας απασχολεί για αρκετές δεκαετίες ακόμα καθώς μας προσφέρει κατανόηση για πολλούς τομείς διαχείρισης της ζωής μας, και αυτή η γνώση είναι πολύτιμη.

Αυτή η έρευνα έχει σαν στόχο να εξετάσει την αποτύπωση της ανθεκτικότητας στα παραμύθια μέσα από τις ενέργειες των ηρώων τους καθώς και αν εντοπίσει τους παράγοντες που την πυροδοτούν. Συνεπώς, αυτές οι αφηγήσεις μπορούν να αποτελέσουν ένα χρήσιμο εργαλείο για παιδαγωγούς και επαγγελματίες ψυχικής υγείας για να προσφέρουν στα παιδιά -αλλά και στους ενήλικες μερικές φορές- αξίες και γνώσεις ώστε να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες και τα εμπόδια της ζωής. Στη σημερινή εποχή, τα παιδιά, από πολύ μικρή ηλικία, αντιμετωπίζουν διάφορες προκλήσεις, ενεργούν μέσα σε συγκεκριμένα «θεσμικά καθεστώτα», και είναι *«δρώντα υποκείμενα που συμμετέχουν ενεργά στην κοινωνία»*(Πεχτελίδης, 2015:68). Τα ερεθίσματα που λαμβάνουν παίζουν καταλυτικό ρόλο στην αναπτυξιακή διαδικασία και στη διαμόρφωση της προσωπικότητας τους. Τα παραμύθια μπορούν να διδάξουν λήψη αποφάσεων, ηθική και να βοηθήσουν στο διαχωρισμό του σωστού από το λάθος πιο άμεσα και πιο ευχάριστα. Παραφράζοντας τον Albert Einstein²³, θα μπορούσαμε να πούμε: *«Αν θέλετε το παιδί σας να γίνει ανθεκτικό, διαβάστε του παραμύθια. Αν θέλετε να γίνει πιο ανθεκτικό, διαβάστε του περισσότερα παραμύθια».*

²³<https://www.politeianet.gr/kata-t-alla/albert-einstein-an-thelete-to-paidi-sas-na-ginei-exupno-189>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

1. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Anaut, M. (2005). Le concept de résilience et ses applications cliniques. *Recherche en soins infirmiers*, 3(3), 4-11. <https://doi.org/10.3917/rsi.082.0004>.

Antonovsky, A. (1998). The sense of coherence: An historical and future perspective. In H. I. McCubbin, E. A. Thompson, A. I. Thompson, & J. E. Fromer (Eds.), *Stress, coping, and health in families: Sense of coherence and resiliency* (pp. 3–20). Sage Publications, Inc.

Asiri, A., Monomani, M. (2017). The effectiveness of using SQ3R to teach reading skills *Asian Journal of Educational Research* Vol. 5 No 1 ISSN 2311-6080.

Bettelheim, B. (1989). *The uses of enchantment: the meaning and importance of fairy tales*. Vintage Books.

Bey, J. (2011). Les contes de fées, un tremplin pour les enfants victimes de sévices. *Thérapie Familiale*, 4(4), 437-455. <https://doi.org/10.3917/tf.114.0437>.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.

Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human Development: Research perspectives. *Developmental Psychology* vol. 22, no 6, 723-742.

Bronfenbrenner, U., Evans, G. (2002). Developmental Science in the 21st Century: Emerging Questions, Theoretical Models, Research Designs and Empirical Findings. *Social Development*, 9(1), 115–125 <https://doi.org/10.1111/1467-9507.00114>.

Bronfenbrenner, U., Evans, G. W. (2000). Developmental science in the 21st century: Emerging questions, theoretical models, research designs and empirical findings. *Social Development*, 9(1), 115–125. <https://doi.org/10.1111/1467-9507.00114>.

Bowlby, J. (1984). Violence in the family as a disorder of the attachment and caregiving systems. *The American Journal of Psychoanalysis*, 44(1), 9–27. <https://doi.org/10.1007/BF01255416>.

- Bouchard, J. M. (1998). Le partenariat entre les parents et les intervenants: de quoi s'agit-il. *Fréquences*, vol. 10, p. 16-22
- Buhs, E. S., Rudassil, K. M. (2016). Review of Ordinary Magic: Resilience in Development by Ann S. Masten, *Journal of Applied Developmental Psychology* 46, pp 84-85. <https://digitalcommons.unl.edu/edpsychpapers/220/>.
- Campbell, J. (1988). *The power of myth*. Doubleday.
- Curtis, W. J., Cicchetti, D. (2007). Emotion and resilience: a multilevel investigation of hemispheric electroencephalogram asymmetry and emotion regulation in maltreated and normaltreated children. *Dev Psychopathol.* Summer;19(3):811-40. <https://doi.org/10.1017/S0954579407000405>
- Doll, B., Lyon, M. A. (1998). Risk and resilience: Implications for the delivery of educational and mental health services in schools. *School Psychology Review*, 27(3), 348–363.
- Fleming, J., Ledogar, R. J. (2008). Resilience, an Evolving Concept: A Review of Literature Relevant to Aboriginal Research. *Pimatisiwin.* 6(2):7-23. PMID: 20963184; PMCID: PMC2956753.
- Foy, D., Drescher, K., & Watson, P. (2011). *Resilience and Mental Health: Religious and spiritual factors in resilience*. Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511994791.008>.
- Garmezy, N. (1987). Stress, competence, and development: Continuities in the study of schizophrenic adults, children vulnerable to psychopathology, and the search for stress-resistant children. *American Journal of Orthopsychiatry.* 57, 159-174
- Garmezy, N. (1991). Resilience in children's adaptation to negative life events and stressed environments. *Pediatric Annals*, 20, 459-460, 463-466 <https://doi.org/10.3928/0090-4481-19910901-05>.
- Garmezy, N. (1993). Vulnerability and resilience. In D. C. Funder, R. D. Parke, C. Tomlinson-Keasey, & K. Widaman (Eds.), *Studying lives through time: Personality and development* (pp. 377–398). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10127-032>.

Greenwald, R. (2009). Treating problem behaviors: A trauma-informed approach. Routledge.

Haibin, Li., Andrew, J., Martin Wei-Jun Jean Yeung (2017). Academic risk and resilience for children and young people. *Educational Psychology*, 37:8, 921-929, <https://doi.org/10.1080/01443410.2017.1331973>

Hill, Y., Den Hartigh, R. J. R., Meijer, R. R., De Jonge, P., Van Yperen, N. W. (2018). Resilience in sports from a dynamical perspective. *Sport, Exercise, and Performance Psychology*, 7(4), 333–341. <https://doi.org/10.1037/spy0000118>.

Holling, C.S. (1973) Resilience and Stability of Ecological Systems. *Annual Review of Ecology, Evolution and Systematics*, 4, 1-23. <http://dx.doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245>

Hilton, M. F., Scuffham, P. A., Sheridan, J., Cleary, C.M., Whiteford, H. A. (2008) Mental ill-health and the differential effect of employee type on absenteeism and presenteeism. *J Occup Environ Med*. Nov; 50(11):1228-43 <https://doi.org/10.1097/JOM.0b013e31818c30a8>

Holtorf, C. (2018). Embracing change: how cultural resilience is increased through cultural heritage. *World Archaeology*, 50:4, 639-650, <https://doi.org/10.1080/00438243.2018.1510340>.

Karademas, E. C., Kalantzi-Azizi, A. (2004). The stress process, self-efficacy expectations, and psychological health. *Personality and Individual Differences*, 37(5), 1033–1043. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2003.11.012>.

Lee, K., Talwar, V., McCarthy, A., Ross, I., Evans, A., Arruda, C. (2014). Can classic moral stories promote honesty in children? *Psychol Sci*. (8):1630-6. <https://doi.org/10.1177/0956797614536401>. PMID: 24928424.

Lerner, R. M. (2006). Resilience as an attribute of the developmental system: comments on the papers of Professors Masten & Wachs. *Ann N Y Acad Sci*. <https://doi.org/10.1196/annals.1376.005>

Liebenberg, L. (2016). Writing to Learn: Why We Should Write, Rewrite, and Rewrite Again. *International Journal of Qualitative Methods*.

<https://doi.org/10.1177%2F1609406916676150>

Liebenberg, L.(2017). As Our Journey Continues: The Next Phase of IJQM. *International Journal of Qualitative Methods*.

<https://doi.org/10.1177/1609406917734085>.

Liebenberg, L.(2017). Editor’s Introduction: Special Issue: Understanding Meaningful Engagement of Youth in Research and Dissemination of Findings. *International Journal of Qualitative Methods* <https://doi.org/10.1177/1609406917721531>

Liebenberg, L. (2019). Continuing the Conversation: A Second Take on Innovative Elicitation Methods. *International Journal of Qualitative Methods*. <https://doi.org/10.1177/1609406919835991>.

Liu, H., Zhang, C., Ji, Y., Yang, L. (2018). Biological and Psychological Perspectives of Resilience: Is It Possible to Improve Stress Resistance? *Front Hum Neurosci.* ; 12:326. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2018.00326>. PMID: 30186127; PMCID: PMC6110926.

Luthar, S. S., Brown, P. (2007). Maximizing Resilience through Diverse Levels of Inquiry: Prevailing Paradigms, Possibilities, and Priorities for the Future. *Development and Psychopathology*, 19, 931-955. <https://doi.org/10.1017/S0954579407000454>.

Luthar, S. S., Cicchetti, D., Becker, B.(2000). The construct of resilience: a critical evaluation and guidelines for future work. *Child Dev.* (3):543-62. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00164>. PMID: 10953923; PMCID: PMC1885202.

Masten, A. S., Garmezy, N., Tellegen, A., Pellegrini, D.S., Larkin, K., Larsen, A. (1988). Competence and stress in school children: the moderating effects of individual and family qualities. *J. Child Psychol. Psychiatry* 29, 745–764. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1988.tb00751.x>

- Masten, A. S. (1994). Resilience in individual development: Successful adaptation despite risk and adversity: Challenges and prospects. In M. Wang, & E. Gordon (Eds.), (pp. 3-25). Lawrence Erlbaum.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227–238. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.227>.
- Masten A. S. (2014). Global perspectives on resilience in children and youth. *Child Dev.* 85(1):6-20. <https://doi.org/10.1111/cdev.12205>.
- Masten, A., Barnes, A. (2018). Resilience in Children: Developmental Perspectives, *Children*, 5(7), 98. <https://doi.org/10.3390/children5070098>.
- Masten, A., Obradović, J. (2006). Competence and Resilience in Development. *New York Academy of Sciences*, 13-27 <https://doi.org/10.1196/annals.1376.003>.
- Masten, A. S. (2011). Resilience in children threatened by extreme adversity: Frameworks for research, practice, and translational synergy. *Development and Psychopathology*, 23(2), 493-506. <https://doi.org/10.1017/S0954579411000198>.
- Masten, A. S. (2014a). Global perspectives on resilience in children and youth. *Child Development*, 85(1), 6-20. <https://doi.org/10.1111/cdev.12205>.
- Masten, A. S. (2016). Resilience in the Context of Ambiguous Loss: A Commentary. *J Fam Theory Rev*, 8: 287-293. <https://doi.org/10.1111/jftr.12154>.
- Masten, A. S. (2018). Schools Nurture Resilience of Children and Societies Originally published on the Green Schools National Network. Republished with permission <https://naturalpod.com/schools-nurture-resilience-of-children-and-societies>.
- Masten, A. S. (2018). Resilience Theory and Research on Children and Families: Past, Present, and Promise. *J Fam Theory Rev*, 10: 12-31. <https://doi.org/10.1111/jftr.12255>.
- Masten, A. S. (2011). Resilience in children threatened by extreme adversity: frameworks for research, practice, and translational synergy. *Dev Psychopathol* 23:493–506. [10.1017/S0954579411000198](https://doi.org/10.1017/S0954579411000198).

Masten, A S., Gewirtz, A.H. (2006). Resilience in development: The importance of early childhood. Centre of Excellence for Early Childhood Development. Retrieved from the University of Minnesota Digital Conservancy.

<https://hdl.handle.net/11299/53904>.

McGeary, D. D. (2011). Making sense of resilience. *Mil Med.* 6(6):603-4. <https://doi.org/10.7205/milmed-d-10-00480> PMID: 21702373.

McFarlane, A. C., Van Hooff, M. (2009). "Impact of childhood exposure to a natural disaster on adult mental health: 20-year longitudinal follow-up study": Correction. *The British Journal of Psychiatry*, 195(4), 371.

Meletinsky, Eleazar, S., Nekludov, E., Novik, Segal, D. (1974). "Problem of the Structural Analysis of Fairytales." In *Soviet Structural Folkloristics*, edited by Pierre Maranda, 1:73–139. The Hague: Mouton & Co. N.V., Publishers.

Michallet, B. (2009). Résilience : perspective historique, défis théoriques et enjeux cliniques. *Frontières*, 22(1-2), 10–18. <https://doi.org/10.7202/045021ar>.

Nugent, N. R., Jennifer, A., Sumner, J., Amstadter, A.B. (2014). Resilience after trauma: from surviving to thriving, *European Journal of Psychotraumatology*, 5:1, <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.25339>.

Rosen, S. (1991). *My voice will go with you: The teaching tales of Milton H. Erickson*. Norton & Company.

Rutter, M. (1986). Child psychiatry: The interface between clinical and developmental research. *Psychological Medicine*, 16, 151–169.

Rutter, M. (1999). Social context: Meanings, measures and mechanisms. *European Review*, 7, 139–14.

Rutter, M. (2006). Implications of resilience concepts for scientific understanding. *Ann N Y Acad Sci.*; 1094:1-12 <https://doi.org/10.1196/annals.1376.002>.

Rutter, M. (2012). Resilience as a dynamic concept *Dev. Psychopathol.* (2):335-44. doi: <https://doi.org/10.1017/s0954579412000028> PMID: 22559117.

Southwick, S. M., Bonanno, G.A., Masten, A.S., Panter-Brick, C., Yehuda, R. (2014). Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinary perspectives. *European journal of psychotraumatology*, 5, 10.3402/ejpt.v5.25338. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.25338>.

Theron, L. (2020), Adolescent versus Adult Explanations of Resilience Enablers: A South African Study. *Youth & Society*. ;52(1):78-98. <https://doi.org/10.1177/0044118X17731032>.

Theron, L., Cockcroft, K., Wood, L.(2017). The resilience-enabling value of African folktales: The read-me-to-resilience intervention. *School Psychology International*. ;38(5):491-506. <https://doi.org/10.1177/0143034317719941>

Theron, L. C. (2016). The everyday ways that school ecologies facilitate resilience: Implications for school psychologists. *School Psychology International*, 37(2), 87–103. • <https://doi.org/10.1177/0143034315615937>.

Thoma, K., Scharte, B., Hiller, D. et al. (2016). Resilience Engineering as Part of Security Research: Definitions, Concepts and Science Approaches. *Eur J Secur Res* 1, 3–19. <https://doi.org/10.1007/s41125-016-0002-4>.

Thorne-Thomsen, G. (1903). The Educational value of fairy stories and myths. *The elementary School Teacher* Vol.4 <https://doi.org/10.1086/453303>.

Trivedi, K. S., Kim, D. S., Ghosh, R. (2009). Resilience in computer systems and networks, *IEEE/ACM International Conference on Computer-Aided Design - Digest of Technical Papers*, 2009, pp. 74-77, doi:<https://doi.org/10.1145/1687399.1687415>.

Ungar, M. (2014). Review: Diagnosing childhood resilience--a systemic approach to the diagnosis of adaptation in adverse social and physical ecologies. *J Child Psychol Psychiatry*. 2015 Jan;56(1):4-17. doi: 10.1111/jcpp.12306. Epub 2014 Aug 1. PMID: 25130046.

Ungar, M. (2008). Resilience across Cultures, *The British Journal of Social Work*, Volume 38, Issue 2, pages 218–235 <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcl343>.

Ungar, M. (2011). The social ecology of resilience: addressing contextual and cultural ambiguity of a nascent construct. *Am. J. Orthopsychiatry*. 81(1):1-17 <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.2010.01067.x>.

Ungar, M., Connelly, G., Liebenberg, L., Theron, L., (2019). How Schools Enhance the Development of Young People’s Resilience," *Social Indicators Research: An International and Interdisciplinary Journal for Quality-of-Life Measurement*, Springer, vol. 145(2), pages 615-627, September.

Ungar, M., Ghazinour, M., Richter, J. (2013). Annual Research Review: What is resilience within the social ecology of human development? *Children Psychol Psychiatry*. 2013 Apr;54(4):348-66. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12025>

Ungar, M., Liebenberg, L., Boothroyd, R., ManKwong, W., Lee, T.J., Leblanc, J., Duque, L., Makhnach, A. (2008). The Study of Youth Resilience Across Cultures: Lessons from a Pilot Study of Measurement Development. *Research in Human Development*, 5:3, 166-180. <https://doi.org/10.1080/15427600802274019>

Vic,H. (2015). Current theories relating to resilience and young people: a literature review. Victorian Health Promotion Foundation, Melbourne.

VisikoKnox-Johnson, L. (2016). The Positive Impacts of Fairy Tales for Children. University of Hawai‘i at Hilo HOHONU 2016 Vol. 14 <https://pdf4pro.com/view/the-positive-impacts-of-fairy-tales-for-children-4c040a.html>.

Vom, O. H. (2013) Children need fairy tales Bruno Bettelheim’s The uses of enchantment *Television- Information* https://www.br-online.de/jugend/izi/english/publication/television/26-2013-E/vomOrde_bettelheim_engl.pdf.

Wang, Y., Xu, W., Luo, F. (2016). Emotional Resilience Mediates the Relationship Between Mindfulness and Emotion. *Psychological Reports*. 118(3):725-736. <https://doi.org/10.1177/0033294116649707>.

Werner, E. E., Johnson, J.L. (1999). Can we apply resilience? In: Glantz M, Johnson JL, editors. *Resilience and development: Positive life adaptations*. Plenum Press; 1999. pp. 259–268.

Yates, T. M., Tyrell, F. A., Masten, A.S. (2015). Resilience Theory and the Practice of Positive Psychology from Individuals to Societies. In Positive Psychology in Practice: Promoting Human Flourishing in Work, Health, Education, and Everyday Life: Second Edition (pp. 773-788). Wiley.

<https://doi.org/10.1002/9781118996874.ch44>.

Zautra, A. J., Hall, J. S., Murray, K. E. (2010). Resilience: A new definition of health for people and communities. In J. W. Reich, A. J. Zautra, & J. S. Hall (Eds.), Handbook of adult resilience (p. 3–29). The Guilford Press. http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4614-0586-3_26.

Zehetner, A.(2013). Why fairy tales are still relevant to today’s children The Author. Journal of Paediatrics and Child Health Paediatrics and Child Health Division (Royal Australasian College of Physicians) <https://doi.org/10.1111/jpc.12080>.

2.ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΗΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Babbie, E. (2018). Εισαγωγή στην Κοινωνική έρευνα, (επιμέλεια Ιωάννης Κατερέλος, Σεβαστή Χατζηφωτίου), Εκδόσεις Κριτική.

Bryman, A. (2017). Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας. Εκδόσεις. Gutenberg.

Creswell, J. (2016). Η Έρευνα στην Εκπαίδευση Σχεδιασμός, Διεξαγωγή, και Αξιολόγηση της Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας, Επιστημονική Επιμέλεια Χαράλαμπος Τσορμπατσούδης Εκδόσεις Ίων.

Jose, M. (2017). Ο γύρος του Κόσμου σε 80 παραμύθια. Εκδόσεις Susaseta.

Δημοπούλου-Λαγωνίκα, Μ. και συν. (2011). Μεθοδολογία κοινωνικής εργασίας: Μοντέλα παρέμβασης. Εκδόσεις Τόπος.

Ίσαρη, Φ., Πουρκός, Μ. (2015). Εισαγωγή στην Ποιοτική Έρευνα. [Κεφάλαιο Συγγράμματος]. Στο Ίσαρη, Φ., Πουρκός, Μ. 2015. *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. κεφ 1.

Κανδυλάκη, Α. (2008). Η Συμβουλευτική στην Κοινωνική Εργασία. Εκδ. Τόπος.

Κατσορίδου-Παπαδοπούλου Χρ. (2009). Κοινωνική Εργασία με Ομάδες- Μία μορφή Προσέγγισης για συνεργασία και δράση. Εκδόσεις Έλλην.

Ματσόπουλος, Α. (2011). Από την ευαλωτότητα στην ψυχική ανθεκτικότητα: εφαρμογές στο σχολικό πλαίσιο και στην οικογένεια, Εκδόσεις Παπαζήση.

Μπαμπινιώτης, Γ. (2002). Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας Δεύτερη Έκδοση Κέντρο Λεξικολογίας.

Ουζούνη, Χ., Νακάκης, Κ.. (2011). Η Αξιοπιστία και Εγκυρότητα των εργαλείων μέτρησης σε ποσοτικές μελέτες - Τμήμα Νοσηλευτικής, Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Λαμίας Νοσηλευτική 50 (2) : 231-239.

Παπαδιώτη-Αθανασίου, Β., Σοφτά-Nall, Λ. (2018). Σχολές Οικογενειακής-Συστημικής θεραπείας, Τόπος Μοτίβο Εκδοτική.

Πεχτελίδης, Ι. (2015). Κοινωνιολογία της Παιδικής ηλικίας. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

Robson, C. (2010). Η έρευνα του πραγματικού κόσμου. (Β. Νταλάκου, & Κ. Βασιλικού, Μεταφρ.) Gutenberg.

Συλλογικό έργο (2011). Παραμύθια από την Κίνα. Εκδόσεις απόπειρα.

Τζάνη, Μ., Κεχαγιάς, Χ. (2005). Μεθοδολογία Έρευνας Κοινωνικών Επιστημών. Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Τζιαφέρη, Σ. (2014). Τριγωνοποίηση – Ποιοτική σε συνδυασμό με ποσοτική έρευνα. Σημειώσεις σεμιναρίου ΥΠΕΠΘ Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση.

Χασσάνδρα, Μ., Γούδας, Μ. (2003). Κριτήρια εγκυρότητας και αξιοπιστίας στην ποιοτική ερμηνευτική έρευνα. Επιστημονική Επετηρίδα της Ψυχολογικής Εταιρείας Βορείου Ελλάδος, τόμος 2, 31-48.

3. ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

paramythades.org

<https://paramithakia.blogspot.com>

<http://dim-kaimakli3-kb-lef.schools.ac>.

http://www.agra.gr/books/0100_0199/book169.html

<https://www.childtrauma.com/blog/fairy-tale>

<https://www.etymonline.com/word/resilience>

<https://www.merriam-webster.com/dictionary/resilience>

<https://www.politeianet.gr/kata-t-alla/albert-einstein-an-thelete-to-paidi-sas-na-ginei-exupno-189>

<https://viterbigradadmission.usc.edu/2017/07/heros-journey-joseph-campbell/>

http://www.agra.gr/books/0100_0199/book169.html

<https://historiaarxizei.blogspot.com/2014/11/blog-post.html?m=0>

<https://gr.dreamstime.com/photos>

<https://pixabay.com/fr/>

<https://www.gettyimages.com/photos>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1.ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ	Σελ. 116
<hr/>	
2.ΠΙΝΑΚΕΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ	Σελ. 133
<hr/>	
2.1.ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ 7 ΤΑΣΕΩΝ ΤΟΥ UNGAR(2008)	Σελ. 133
<hr/>	
2.2.ΠΙΝΑΚΕΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ 5 ΔΙΑΣΤΑΣΕΩΝ	Σελ. 150
<hr/>	

1.ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ²⁴

*Κόκκινη κλωστή δεμένη, στην ανέμη τυλιγμένη,
δώσ' της κλώτσο να γυρίσει, παραμύθι ν' αρχινίσει*

²⁴ Οι φωτογραφίες που περιλαμβάνονται δεν αποτελούν αντικείμενο πνευματικής ιδιοκτησίας και ανακτήθηκαν από τους ιστότοπους: <https://pixabay.com/users/free-photos-242387/> (αετός), [https://historiaarxizei.blogspot.com/2014/11/blog-post.html?m=0\(γίγαντας](https://historiaarxizei.blogspot.com/2014/11/blog-post.html?m=0(γίγαντας) και ραφτάκος), <https://gr.dreamstime.com/photos> (καλαμπόκι), <https://www.gettyimages.com/photos/chinese-tiger> (τίγρη). Η πρώτη φωτογραφία αποτελεί ιδιωτική επεξεργασμένη φωτογραφία, που περιλαμβάνεται στην πηγή- συλλογή παραμυθιών «Ο γύρος του κόσμου σε 80 παραμύθια»

Ωκεανία, Νέα Ζηλανδία — Όταν ο ήλιος βιαζόταν

Πριν από χιλιάδες χρόνια, μια φυλή Μαορί παρατήρησε ότι ο ήλιος διάσχιζε τον ουρανό πολύ γρήγορα, με αποτέλεσμα οι μέρες να κρατούν πολύ λίγο κι οι ίδιοι να ξεπαριάζουν. Κάποτε ο Μάουι, ο αρχηγός, αποφάσισε να αναλάβει το θέμα προσωπικά. Συγκέντρωσε τη φυλή και τους ανακοίνωσε:

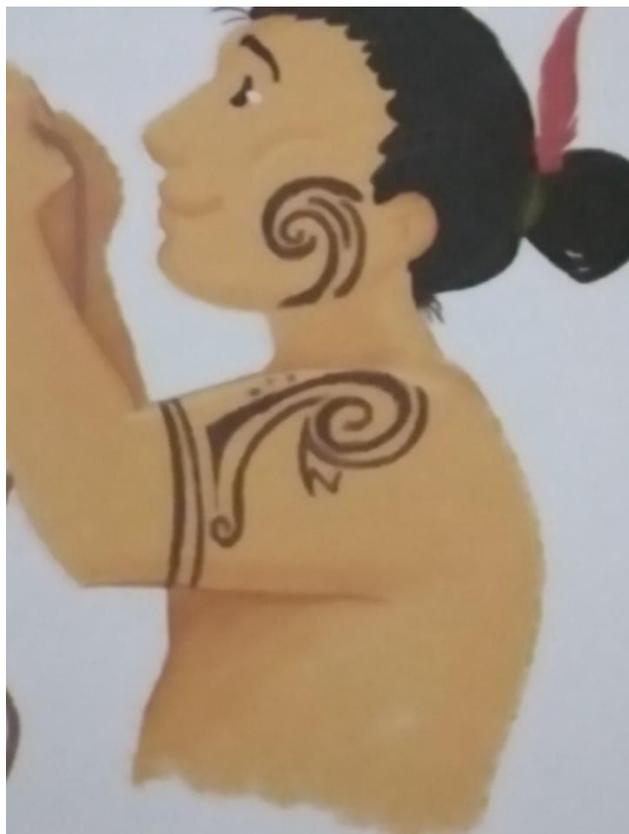
— Έχω ένα σχέδιο. Θα πιάσω τον ήλιο με ένα δίχτυ και μια θηλιά και θα τον αναγκάσω να πηγαίνει πιο αργά.

— Και πώς θα πλησιάσεις τον ήλιο; Θα καείς, απάντησαν οι Μαορί.

— Θα τον νικήσω με αυτό το σαγόνι αλόγου, είπε εκείνος αποφασισμένος.

Έτσι λοιπόν, αν και οι άνθρωποι της φυλής του δεν είχαν πειστεί απόλυτα, άρχισαν να πλέκουν σχοινιά τα οποία θα χρησίμευαν για να πιάσουν τον ήλιο. Μόλις τα ετοιμάσαν όλα, ξεκίνησαν για τα βουνά. Περπάτησαν προς την Ανατολή, ώσπου έφτασαν στο μέρος όπου γεννιέται ο ήλιος κάθε πρωί. Άπλωσαν τα σχοινιά και το τεράστιο δίχτυ τους με τη θηλιά ανάμεσα σε επτά βουνά και περίμεναν βγει το άστρο. Ο ήλιος δεν το κατάλαβε και πιάστηκε εύκολα στο δίχτυ.

Τότε ο Μάουι έδωσε εντολή να τραβήξουν τα σχοινιά.

Ο ήλιος προσπάθησε να ξεφύγει, αλλά ήταν πια αργά.
Όσο περισσότερο πάλευε, τόσο πιο σφιχτά έκλεινε η θηλιά.

Φώναζε τότε γεμάτος οργή:

— Αφήστε με, αλλιώς θα εκδικηθώ!

Ο Μάουι δίχως να φοβηθεί, τον χτύπησε με το σαγόνι του αλόγου. Ο ήλιος δεν άντεξε το δυνατό πόνο που του προκάλεσε εκείνο το μυτερό κόκαλο και υποχώρησε.

— Τι θέλετε από μένα; Θα κάνω ό,τι μου ζητήσετε, αφήστε με όμως! Φώναζε.

*—Βιάζεσαι, τρέχεις σαν τρελός στον ουρανό, είπε ο Μάουι. Έτσι η μέρα διαρκεί πολύ λίγο και οι άνθρωποι δεν προλαβαίνουν να ζεσταθούν, μόνο ξεπαγιάζουν. Αν υποσχεθείς ότι από σήμερα θα διαβαίνεις το στερέωμα χωρίς βιασύνη θα σε αφήσουμε.
Ο ήλιος δέχτηκε τη συμφωνία. Από τότε διασχίζει τον ουρανό αργά, στέλνοντας φως και ζέστη σε όλους τους Μαορί.*

Αμερική, Ινδιάνοι — Πώς ήρθε στον κόσμο το καλαμπόκι

Πριν πολλά χρόνια, πριν ακόμη ο Κολόμβος ανακαλύψει την Αμερική, ζούσε ένας νεαρός Ινδιάνος, ο Βούντς, στις απέραντες πολιτείες της Δύσης. Ο Βούντς ήθελε να κάνει κάτι καλό για το λαό του, μα ήταν πολύ νέος και δεν ήξερε τι ακριβώς.

Όταν έφτασε ο καιρός που θα γινόταν άντρας και έπρεπε να περάσει από μια δοκιμασία, όπως κάθε αγόρι της φυλής του, ο πατέρας του έφτιαξε μια μικρή καλαμμένα καλύβα μέσα στο δάσος, όπου ο Βούντς θα περνούσε ένα μήνα ολομόναχος, νηστεύοντας και μη μιλώντας σε ανθρώπινη ψυχή. Το αγόρι, ήθελε πολύ να το κάνει γιατί πίστευε ότι έτσι θα του φανερωνόταν το Μεγάλο Πνεύμα και θα του έδειχνε το δρόμο που έπρεπε να ακολουθήσει.

Χαιρέτησε τους δικούς του και αποτραβήχτηκε στην μοναχική καλύβα, αρχίζοντας τη νηστεία και την περισυλλογή. Την πρώτη μέρα την πέρασε περπατώντας ολομόναχος στο δάσος παρατηρώντας τα λουλούδια και τα φυτά που έβρισκε στο δρόμο του. Μελέτησε πώς μεγάλωναν τα φύλλα και τα άγρια μούρα, έμαθε ποια τρώγονται και ποια είναι φαρμακερά, ποια γιατρέυουν τις πληγές και τις αρρώστιες. Έπειτα γύρισε στην καλύβα του για να μελετήσει αυτό το θαύμα της φύσης. Για να είναι πιο καθαρό το μυαλό του και να σκεφτεί καλύτερα δεν έβαλε καμιά τροφή στο στόμα του. Ευχαρίστησε το Μεγάλο Πνεύμα, το Δημιουργό της Ζωής και μελέτησε βαθιά το μυστήριο της ζωής και του θανάτου και τον αγώνα που κάνουν όλα τα ζωντανά πλάσματα, τα ζώα καθώς και ο άνθρωπος.

Πέρασε έτσι μια ολόκληρη εβδομάδα με περισυλλογή και απόλυτη νηστεία. Ένιωθε αδύναμος και εξαντλημένος και αισθανόταν ότι το μυαλό του δε δούλευε καθαρά. Ένα βράδυ εκεί που ξάπλωνε είδε μπροστά του ένα όμορφο παλικάρι που έμοιαζε σα να κατέβαινε σιγά σιγά από τον ουρανό στην καλύβα του. Ήταν ντυμένο με πλούσια ρούχα που είχαν το τρυφερό πράσινο και κιτρινωπό χρώμα που έχουν την Άνοιξη όλα τα πρωτόβγαλα βλαστάρια.

Ο ξένος από τον ουρανό του είπε:

Το Μεγάλο Πνεύμα μ' έστειλε σε σένα γιατί είδε την καλοσύνη σου και την μεγάλη σου επιθυμία να κάνεις κάτι καλό για το λαό σου. Μ' έστειλε για να σου δείξω πώς θα τον βοηθήσεις.

Ο Βούντς χάρηκε τόσο πολύ, μα δεν είχε δύναμη να σηκωθεί από το στρώμα του. Το Μεγάλο Πνεύμα είναι ευχαριστημένο που δεν σπαταλάς τη δύναμη σου στον πόλεμο και δε ζηλεύεις τους πολεμιστές αλλά ψαρεύεις και κυνηγάς για να θρέψεις το λαό σου. Υπάρχει όμως ένας καλύτερος τρόπος για να τον βοηθήσεις αλλά είναι λίγο πιο αργός. Άκουσε προσεκτικά αυτά που θα σου πω και το μυστικό για να θρέψεις τα πεινασμένα αδέρφια σου, θα γίνει δικό σου.

Ο Βούντς με δυσκολία παρακολουθούσε τα λόγια του ξένου. Η καρδιά του όμως πλημμύρισε με ελπίδα και ένιωθε το αίμα του να κυλάει γεμάτο δύναμη στις φλέβες του.

Άκουσε λοιπόν: το κορμί μου αυτό που νομίζεις ότι βλέπεις μπροστά σου είναι μια οπτασία! Η φωνή αυτή που νομίζεις ότι ακούς, δεν είναι παρά ένα όνειρο. Αυτά θα σβήσουν, θα χαθούν και θα ξαναπάνε στον ουρανό. Τα μεταξωτά πράσινα και κίτρινα ρούχα όμως που φοράω είναι αληθινά και χειροπιαστά. Είναι από ρίζες και από σπόρους. Από ζωντανό χυμό και φύλλα που το Μεγάλο Πνεύμα έχει φουσκώσει μέσα τους το μυστικό της ζωής. Μόλις χαθώ, πάρε όλα τα πράσινα και τα κίτρινα κομμάτια και θάψε τα ευλαβικά στο χώμα.

Προσοχή όμως! Πρώτα να καθαρίσεις τις πέτρες, τα ξερόκλαδα και κάθε σκουπίδι, έτσι

ώστε η γη να είναι καθαρή και να τη βλέπει ελεύθερα ο ήλιος και να την ποτίζει η βροχή. Αφού τα σκεπάσεις, να έρχεσαι συχνά σ' αυτό τον τάφο όπου θα έχεις θάψει τα ρούχα μου. Περίμενε υπομονετικά ώσπου θα δεις να ζωντανεύουν. Μην αφήσεις να φυτρώσουν αγριάδες και τσουκνίδες και με τον καιρό θα ανακαλύψεις αυτό που τόσο γύρευες. Κάτι που θα σε βοηθήσει να σώσεις το λαό σου από την πείνα.

Μ' αυτά τα λόγια ο ξένος εξαφανίστηκε στον ουρανό. Είχε απομείνει όμως ο σωρός από πράσινες και κίτρινες μεταζωτές κλωστές.

Ο Βουντς σηκώθηκε με καινούρια δύναμη από το στρώμα όσο πιο γρήγορα μπορούσε. Άγγιξε τα ρούχα του ξένου και του φάνηκε σα να έκαιγαν. Με σεβασμό άνοιξε ένα λάκκο. Με πίστη και ελπίδα καθάρισε την ανοιζιάτικη γη από κάθε ρίζα, κάθε πετραδάκι και ξερόκλαδο και σπόρο κι ύστερα τρυφερά όπως μια μητέρα βάζει το μωρό της στην κούνια του, άπλωσε μέσα στον λάκκο τις κίτρινες και πράσινες κλωστές και τις σκέπασε με προσοχή. Επέστρεψε στο σπίτι του πατέρα του και για πολύ καιρό δεν έλεγε τίποτε για την παράξενη οπτασία. Κάθε μέρα πήγαινε στον τάφο και τον περιποιόταν. Χαιρόταν που ο ήλιος και η βροχή κρατούσαν τη γη μαλακή, υγρή και γόνιμη.

Μετά από καιρό, μια καλοκαιρινή μέρα, είδε να ξεπροβάλλουν μέσα από το χώμα καταπράσινα βλασταράκια. Ήταν τόσο τρυφερά που έμοιαζαν με φτερό. Γεμάτος ανυπομονησία περίμενε την επόμενη μέρα να ξαναπάει για να δει πόσο θα μεγάλωναν. Στο τέλος του καλοκαιριού, παρακάλεσε μια μέρα τον πατέρα του να πάει μαζί του. Πήγε το γέρο στο λιβάδι όπου είχε σκάψει τον τάφο κι είχε θάψει τα ρούχα του ουράνιου ξένου. Το λιβάδι ήταν γεμάτο από σειρές ολόκληρες ψηλά, καταπράσινα φυτά, μ' ολόισιους ψηλούς κορμούς, με χρυσές φούντες που έπεφταν με χάρη. Κάθε φυτό ήταν στολισμένο με μακρουλά πράσινα φύλλα και μέσα από τα φύλλα ξεχώριζαν σφιχτά τσαμπιά από πορτοκαλί καλαμπόκι και κάθε κόκκος τους ήταν γεμάτος με γλυκό και νόστιμο χυμό.

-Αυτό είναι το δώρο του φίλου μου! Το Μεγάλο Πνεύμα μου φανέρωσε το μυστικό, πώς να θρέψω το λαό μου δίχως να σκοτώνω! Από δω και πέρα το μόνο που πρέπει να κάνουμε είναι να φροντίζουμε το χώμα, που θα μας χαρίζει τους καρπούς του κάθε χρόνο.

Ο πατέρας δεν μπορούσε να πιστέψει στα μάτια του! Έπεσε στα γόνατα με το γιο του και ευχαρίστησαν και οι δύο το Μεγάλο Πνεύμα που είχε στείλει αυτήν την ανταμοιβή για την πίστη και την αφοσίωση του νεαρού αγοριού και την ακλόνητη επιθυμία του να βοηθήσει το λαό του. Κι έτσι λέει η παλιά ινδιάνικη παράδοση ότι ήρθε στον κόσμο το καλαμπόκι!

Ασία, Κίνα — Η Γριά και η Τίγρη

Μια γριά βρήκε μια μέρα εκεί που σάρωνε την κάμαρη της ένα χάλκινο νόμισμα. Κοίταζε το νόμισμα με χαρά και το έριξε σ' ένα πήλινο κιούπι μισόγεμο ρύζι.

Την άλλη μέρα έβγαλε ρύζι απ' το κιούπι για το πρωινό αφήνοντας περίσσευμα ίσα ίσα μια χουφτίτσα.

Το μεσημέρι πήγε να πάρει το ρύζι που είχε περισσέψει για να φτιάξει το μεσημεριανό φαγητό. Γεμάτη έκπληξη είδε ότι το κιούπι ήταν πάλι γεμάτο ως τη μέση. Μήπως δεν είχε δει καλά το πρωί; Το απόβραδο το κιούπι ήταν πάλι μισόγεμο κι ας μην είχε αφήσει το μεσημέρι παρά μόνο μια χουφτίτσα σπόρια. Έτσι με θαυμασμό και μεγάλη χαρά κατάλαβε ότι το χάλκινο νόμισμα ήταν μαγικό.

Η τίγρη του βουνού άκουσε για το μαγικό νόμισμα και η ζήλια της τσίγκλησε την καρδιά. Έτρεξε στη γριά και της είπε: «Δώσε μου το χάλκινο νόμισμα, γρήγορα!» Όταν η γριά αρνήθηκε να της δώσει το θαυμαστό νόμισμα η τίγρη τη φοβέρισε: «Μη θαρρείς, εγώ θα σ' το πάρω. Θα ρθω τη νύχτα μες στο σκοτάδι και θα σε φάω ολόκληρη!»

Έπειτα απ' αυτή τη φοβέρα έφυγε γρυλίζοντας.

Η γριά πήρε μεγάλη τρομάρα κι άρχισε να κλαίει. Ύστερα από μια ώρα όμως σταμάτησε ξαφνικά το κλάμα, σφουγγίσει τα δάκρμά της και βρήκε το δρεπάνι. Έπειτα πήρε την ακονόπετρα και βάλθηκε ν' ακονίζει το δρεπάνι. Χρουτς... χρουτς... χρουτς..., τριβόταν η πέτρα πάνω στο δρεπάνι απ' τη μια πλευρά κι έπειτα απ' την άλλη. Τα μικρά μπιζέλια στη γυάλα άκουσαν το θόρυβο και ρώτησαν: «Γιαγιάκα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι σου;»

«Μπιζέλια, μπιζελάκια μου» αποκρίθηκε η γριά «η τίγρη θέλει να μου πάρει το μαγικό μου νόμισμα. Εγώ δεν της το δίνω, δικό μου είναι δα. Σαν σκοτεινιάσει, θα ρθει να με φάει.

Γι' αυτό ακονίζω το δρεπάνι μου».

«Γιαγιούλα» είπαν τα μικρά μπιζέλια «θα σε βοηθήσουμε εμείς!»

«Τι μπορείτε να κάνετε εσείς, μπιζελάκια μου;»

«Θα σου δείξουμε αμέσως, γιαγιούλα. Θα στρωθούμε όλα μαζί μπροστά στην

πόρτα!»

Τα μικρά μπιζέλια τινάχτηκαν όλα μαζί στο πάτωμα, και με μικρά χοροπηδητά έφτασαν και στάθηκαν εμπρός στην πόρτα. Η γριά συνέχισε να ακονίζει το δρεπάνι της. Χρουτς... χρουτς... χρουτς..., τριβόταν η πέτρα πάνω στο δρεπάνι απ' τη μια πλευρά κι έπειτα απ' την άλλη.

Ένα αυγό σ' ένα καλάθι το άκουσε και ρώτησε: « Γιαγιάκα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι σου;»

«Αυγό μου, αυγουλάκι μου» αποκρίθηκε η γριά « η τίγρη θέλει να μου πάρει το μαγικό μου νόμισμα. Εγώ δεν της το δίνω, δικό μου είναι δα. Σαν σκοτεινιάσει, θα' ρθει να με φάει.

Γι' αυτό ακονίζω το δρεπάνι μου».

«Γιαγιάκα» είπε το αυγό «θα σε βοηθήσω εγώ»

«Τι μπορείς να κάνεις εσύ αυγουλάκι μου;»

«Θα σου δείξω αμέσως, γιαγιάκα. Θα κρυφτώ στο φούρνο.»

Το αυγό κύλησε απ' το καλάθι και κρύφτηκε στο φούρνο.

Η γριά ξανάπιασε την ακονόπετρά της. Χρουτς... χρουτς... χρουτς..., τριβόταν η πέτρα πάνω στο δρεπάνι απ' τη μια πλευρά κι έπειτα απ' την άλλη.

Ένας κάβουρας σε μια τρύπα του τοίχου το άκουσε και ρώτησε: «Γιαγιάκα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι σου;»

«Καβούρι, καβουράκι μου» αποκρίθηκε η γριά « η τίγρη θέλει να μου πάρει το μαγικό μου νόμισμα. Εγώ δεν της το δίνω, δικό μου είναι δα. Σαν σκοτεινιάσει, θα' ρθει να με φάει.

Γι' αυτό ακονίζω το δρεπάνι μου».

«Γιαγιάκα» είπε ο κάβουρας «θα σε βοηθήσω εγώ»

«Καβουράκι μου, τι μπορείς να κάμεις εσύ;»

«Θα σου δείξω αμέσως, γιαγιούλα. Θα κρυφτώ στο σταμνί.»

Το καβούρι βγήκε απ' την τρύπα του και χώθηκε στο σταμνί.

Η γριά ξανάπιασε την ακονόπετρά της. Χρουτς... χρουτς... χρουτς..., τριβόταν η πέτρα πάνω στο δρεπάνι απ' τη μια πλευρά κι έπειτα απ' την άλλη.

Το μεγάλο δοκάρι στην εξώθυρα το άκουσε και ρώτησε:

«Γιαγιάκα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι σου;»

«Καλό μου δοκάρι» αποκρίθηκε η γριά «η τίγρη θέλει να μου πάρει το μαγικό μου νόμισμα. Εγώ δεν της το δίνω, δικό μου είναι δα. Σαν σκοτεινιάσει, θα' ρθει να με φάει. Γι' αυτό ακονίζω το δρεπάνι μου».

«Γιαγιάκα» είπε το μεγάλο δοκάρι «θα σε βοηθήσω εγώ»

«Και τι μπορείς να κάμεις εσύ, δοκάρι μου;»

«Θα σου δείξω αμέσως, γιαγιάκα. Θα πλαγιάσω στην άκρη του κρεβατιού».

Το μεγάλο δοκάρι της πόρτας κύλησε μέσα, ανέβηκε στο κρεβάτι κι έμεινε στην άκρη ξαπλωτό. Η γριά άρχισε πάλι το ακόνισμα. Χρουτς... χρουτς... χρουτς..., τριβόταν η πέτρα πάνω στο δρεπάνι απ' τη μια πλευρά κι έπειτα απ' την άλλη.

Ένας πράσινος βάτραχος στο ποταμάκι μπροστά στο σπίτι το άκουσε και ρώτησε:

«Γιαγιούλα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι σου;»

«Βατράχι, βατραχάκι μου» αποκρίθηκε η γριά «η τίγρη θέλει να μου πάρει το μαγικό μου νόμισμα. Εγώ δεν της το δίνω, δικό μου είναι δα. Σαν σκοτεινιάσει, θα' ρθει να με φάει.

Γι' αυτό ακονίζω το δρεπάνι μου».

«Γιαγιάκα» είπε ο βάτραχος «θα σε βοηθήσω εγώ!»

«Βατραχάκι μου, τι μπορείς να κάμεις εσύ;»

«Θα σου δείξω αμέσως, γιαγιάκα. Θα κάτσω στο κεφάλι του κρεβατιού».

Το βατράχι βγήκε απ' το ποταμάκι, πήδησε στο κεφάλι του κρεβατιού και στρώθηκε εκεί. Η γριά πήρε πάλι στα χέρια την ακονόπετρά της. Χρουτς... χρουτς... χρουτς..., τριβόταν η πέτρα πάνω στο δρεπάνι απ' τη μια πλευρά κι έπειτα απ' την άλλη.

Η ανέμη στη γωνιά το άκουσε και ρώτησε: «Γιαγιάκα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι

σου;»

«Ακριβή μου ανέμη» αποκρίθηκε η γριά «η τίγρη θέλει να μου πάρει το μαγικό μου νόμισμα. Εγώ δεν της το δίνω, δικό μου είναι δα. Σαν σκοτεινιάσει, θα ρθει να με φάει. Γι' αυτό ακονίζω το δρεπάνι μου».

«Γιαγιούλα» είπε η ανέμη «θα σε βοηθήσω εγώ!»

«Και τι μπορείς να κάμεις εσύ, καλή μου ανέμη;»

«Θα σου δείξω αμέσως, γιαγιάκα. Θα πάω να σταθώ στη γωνιά της κάμαρης».

Η ανέμη πήγε στη γωνιά της κάμαρης. Η γριά συνέχισε το ακόνισμα. Χρουτς... χρουτς... χρουτς..., τριβόταν η πέτρα πάνω στο δρεπάνι απ' τη μια πλευρά κι έπειτα απ' την άλλη.

Το σφυρί στο κασέλι το άκουσε και ρώτησε: «Γιαγιάκα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι σου;»

«Σφυρί μου, σφυράκι μου» αποκρίθηκε η γριά «η τίγρη θέλει να μου πάρει το μαγικό μου νόμισμα. Εγώ δεν της το δίνω, δικό μου είναι δα. Σαν σκοτεινιάσει, θα ρθει να με φάει.

Γι' αυτό ακονίζω το δρεπάνι μου».

«Γιαγιούλα» είπε το σφυρί «θα σε βοηθήσω εγώ!»

«Και τι μπορείς να κάμεις εσύ, σφυράκι μου;»

«Θα σου δείξω αμέσως, γιαγιάκα, θα κρυφτώ στο περβάζι πάνω απ' την πόρτα!» Το σφυρί πήδησε απ' το κασέλι και κούρνιασε στο περβάζι της πόρτας.

Σε λίγο σουρούπωσε. Η γριά πήγε στο κρεβάτι παίρνοντας μαζί το δρεπάνι της, Όταν απλώθηκε το σκοτάδι, ήρθε η τίγρη. Σιωπή μεγάλη και μαύρο σκοτάδι βασίλευε σ' όλο το σπίτι. Η τίγρη διάβηκε το κατώφλι. Την ίδια στιγμή τα μικρά στρογγυλά μπιζέλια άρχισαν να κυλούν πέρα δώθε, η τίγρη τα πάτησε, γλίστρησε και σωριάστηκε κατάχαμα.

Γρήγορα σηκώθηκε και βρήκε το δρόμο στα σκοτεινά για την κουζίνα, ήθελε ν' ανάψει φωτιά στην πυροστιά. Έχωσε προσεκτικά το κεφάλι στο άνοιγμα του φούρνου και φύσησε μερικές φορές. Τότε, το αυγό, που είχε κρυφτεί εκεί, έσπασε μ' ένα κτύπημα και πιτσίλισε την τίγρη κατάμουτρα. Το νερούλο κροκάδι μαζί με τις στάχτες πασάλειψε και τύφλωσε τελείως την τίγρη. Πήγε παραπατώντας στο σταμνί για να ξεπλύνει τα μάτια της, αλλά κρατς κρουτς ο κάβουρας πετάχτηκε απ' το σταμνί και πάτησε μια δαγκωνιά στο πόδι της τίγρης τόσο δυνατή που την έκανε ν' αφήσει μια κραυγή. Με το λαβωμένο ποδάρι να αιμορραγεί και γεμάτο θυμό το αγρίμι κοίταζε τριγύρω για να βρει τη γριά. Μόλις ζύγωσε το κρεβάτι, το μεγάλο δοκάρι βρόντηξε με δύναμη πάνω στην τίγρη, που είδε τον ουρανό σφοντύλι και σωριάστηκε στο πάτωμα χωρίς να καταλάβει τι γινόταν. Την ίδια στιγμή απ' το κεφάλι του κρεβατιού άρχισε να φωνάζει μ' όλη του τη δύναμη ο βάτραχος: «Βάρα, βάρα, μεγάλο δοκάρι, βάρα τη του σκοτωμού!»

Συνάμα ακούστηκε απ' τη γωνιά η ανέμη: «Βάστα τη! Βάστα τη! Βάστα τη γερά!» Η τίγρη τα χε χάσει για τα καλά κι έψαχνε έναν τρόπο να ξεφύγει. Η γριά που τόση ώρα περίμενε στο κρεβάτι, τινάχτηκε επάνω και όρμησε στην τίγρη. Μόλις αυτή είδε το αστραφτερό μέταλλο του δρεπανιού, έδωσε ένα μεγάλο σάλτο προς την πόρτα για να γλιτώσει από εκείνη την τρύπα του διαβόλου. Τότε τα μικρά στρογγυλά μπιζέλια άρχισαν πάλι να κυλούν πέρα δώθε στο πάτωμα κάνοντας την τίγρη να σωριαστεί κάτω απ' το περβάζι της πόρτας. Είχε φτάσει η ώρα του σφυριού. Πήρε φόρα μ' ένα σφύριγμα του αέρα και έσκασε πάνω στο κεφάλι της τίγρης. Το θεριό τρέκλισε. Η γριά πλησίασε και μ' ένα καλοζυγισμένο χτύπημα του κοφτερού δρεπανιού έδωσε τέλος στη ζωή του αιμοβόρου πλάσματος.

Αφρική - Πέτα, αετέ, πέτα

Μια μέρα, ένας αγρότης βγήκε έξω, για να βρει ένα μοσχάρι που χάθηκε. Το προηγούμενο βράδυ, οι βοσκοί είχαν επιστρέψει χωρίς εκείνο. Κι εκείνη τη νύχτα υπήρξε μια τρομερή καταιγίδα. Πήγε στην κοιλάδα κι έφαξε κοντά στην κοίτη του ποταμού, ανάμεσα στις καλάμιές, πίσω από τους βράχους και στα ορμητικά νερά. Σκαρφάλωσε τις πλαγιές του ψηλού βουνού με τους βραχώδεις γκρεμούς. Κοίταξε πίσω από έναν βράχο μπας και το μοσχάρι μαζεύτηκε εκεί, για να γλιτώσει από την καταιγίδα. Και τότε σταμάτησε. Εκεί, σε μια προεξοχή του βράχου, υπήρχε ένα ασυνήθιστο θέαμα. Ένας νεοσσός αετός είχε βγει από το αυγό του μία ή δύο μέρες νωρίτερα και η τρομερή καταιγίδα το παρέσυρε μακριά από τη φωλιά του. Άπλωσε τα χέρια και έπιασε προστατευτικά τον νεοσσό μέσα στις δύο του παλάμες. Θα τον πήγαινε σπίτι και θα τον φρόντιζε. Είχε σχεδόν φτάσει στο σπίτι, όταν τα παιδιά έτρεξαν να τον προϋπαντήσουν.

«Το μοσχάρι γύρισε μόνο του!» φώναζαν.

Ο αγρότης ήταν πολύ ικανοποιημένος. Έδειξε τον νεοσσό αετό στην οικογένειά του και μετά τον έβαλε προσεχτικά στο κοτέτσι, ανάμεσα στις κότες και τα κοτοπουλάκια.

«Ο αετός είναι ο βασιλιάς των πουλιών» είπε, «αλλά θα τον εκπαιδεύσουμε να γίνει κότα».

Κι έτσι, ο αετός ζούσε με τα κοτόπουλα, μαθαίνοντας τις συνήθειες τους. Μεγαλώνοντας, άρχισε να φαίνεται διαφορετικός από όσα κοτόπουλα είχαν δει ποτέ.

Μια μέρα, ήρθε ένας φίλος για επίσκεψη. Ο φίλος είδε το πουλί ανάμεσα στα κοτόπουλα.

«Ει! Αυτό δεν είναι κότα. Είναι αετός!»

Ο αγρότης τού χαμογέλασε και είπε:

«Και βέβαια είναι κότα. Κοίτα - περπατάει σαν κότα, τρώει σαν κότα. Σκέφτεται σαν κότα. Και βέβαια είναι κότα».

Μα ο φίλος δεν πείστηκε.

«Θα σου δείξω ότι είναι αετός» είπε.

Τα παιδιά του αγρότη βοήθησαν τον φίλο του να πιάσει το πουλί. Ήταν αρκετά βαρύ, αλλά ο φίλος του αγρότη το σήκωσε πάνω από το κεφάλι του και είπε

«Δεν είσαι κότα, αλλά αετός. Δεν ανήκεις στο έδαφος, αλλά στον ουρανό. Πέτα, αετέ, πέτα!»

Το πουλί άπλωσε τα φτερά του, κοίταξε τριγύρω, είδε τις κότες να τρώνε και κατέβηκε κάτω να σκαλίσει μαζί τους για φαγητό.

«Σ το είπα ότι ήταν κότα» είπε ο αγρότης και γέλασε δυνατά.

Πολύ νωρίς το επόμενο πρωί, τα σκυλιά του αγρότη άρχισαν να γαβγίζουν. Κάποιος ακουγόταν να φωνάζει έξω στα σκοτεινά. Ο αγρότης έτρεξε στην πόρτα. Ήταν και πάλι ο φίλος του.

«Δώσε μου άλλη μια ευκαιρία με το πουλί» τον ικέτευε.

«Ξέρεις τι ώρα είναι; Δεν έχει ξημερώσει καν».

«Έλα μαζί μου. Φέρε το πουλί».

Απρόθυμα, ο αγρότης έφερε το πουλί, το οποίο κοιμήθηκε αμέσως ανάμεσα στις κότες. Οι δυο άντρες κίνησαν κι εξαφανίστηκαν στο σκοτάδι.

«Πού πάμε;» ρώτησε νυσταγμένα ο αγρότης.

«Στα βουνά όπου βρήκες το πουλί».

«Και γιατί πάμε μες στα άγρια μεσάνυχτα;»

«Για να μπορέσει ο αετός να δει τον ήλιο να ανατέλλει πάνω από το βουνό και να τον ακολουθήσει στον ουρανό όπου ανήκει».

Μπήκαν στην κοιλάδα και διέσχισαν τον ποταμό με τον φίλο να δείχνει τον δρόμο.

«Βιάσου» είπε, «ο ήλιος θα ανατείλει πριν φτάσουμε».

Το πρώτο φως γλίστρησε από τον ουρανό καθώς ξεκίνησαν να σκαρφαλώνουν το βουνό. Τα απαλά ροζ σύννεφα στον ουρανό άρχισαν σε λίγο να αποκτούν μια λάμψη χρυσή. Κάποτε το μονοπάτι τους γινόταν επικίνδυνο, καθώς περνούσε από την άκρη του βουνού, διασχίζοντας στενές βραχώδεις πλάκες και τους οδηγούσε σε σκοτεινές ρωγμές και έβγαζε ξανά έξω.

Τέλος, είπε «Εδώ καλά είναι».

Κοίταζε κάτω από τον γκρεμό και είδε το έδαφος εκατοντάδες μέτρα πιο κάτω. Βρίσκονταν πολύ κοντά στην κορυφή. Με προσοχή, ο φίλος μετέφερε το πουλί σε μια προεξοχή. Το άφησε κάτω ώστε να κοιτάζει προς την ανατολή και άρχισε να του μιλάει.

Ο αγρότης χαμογέλασε.

«Μιλάει μόνο τη γλώσσα που μιλούν οι κόττες».

Αλλά ο φίλος συνέχισε να μιλάει, λέγοντας στο πουλί για τον ήλιο, για το πώς δίνει ζωή στον κόσμο και πώς βασιλεύει στους ουραμούς, φωτίζοντας κάθε νέα μέρα.

«Κοίτα τον ήλιο, αετέ. Κι όταν ανατείλει, ανέβα κι εσύ μαζί του. Ανήκεις στον ουρανό, όχι στο έδαφος».

Εκείνη τη στιγμή οι πρώτες αχτίδες του ήλιου ξεπρόβαλαν πάνω από το βουνό και ξαφνικά ο κόσμος πλημμύρισε με φως.

Ο ήλιος ξεπρόβαλε μεγαλοπρεπώς. Το μεγαλειώδες πουλί ξεδίπλωσε τις φτερούγες του να υποδεχτεί τον ήλιο και να νιώσει τη ζεστασιά στα φτερά του. Ο αγρότης ήταν σιωπηλός. Ο φίλος είπε «Δεν ανήκεις στο έδαφος, αλλά στον ουρανό. Πέτα, αετέ, πέτα!» Σκαρφάλωσε πίσω στον αγρότη. Όλα ήταν ήσυχα. Το κεφάλι τού αετού τεντώθηκε, οι φτερούγες του ξεδιπλώθηκαν και τα πόδια του έγειραν προς τα εμπρός, καθώς τα νύχια του γαντζώθηκαν στον βράχο. Τότε, χωρίς να κινηθεί πραγματικά, νιώθοντας το ανοδικό ρεύμα ενός αέρα ισχυρότερου από οποιοδήποτε άνθρωπο ή πουλί, ο μεγαλειώδης αετός έγειρε προς τα εμπρός και ανεβαίνοντας ολόενα και πιο ψηλά, χάθηκε στη λάμψη του ανατέλλοντος ηλίου και δεν θα ζούσε ποτέ ξανά ανάμεσα στις κόττες.

Ευρώπη, Γερμανία - Ο γενναίος ραφτάκος (αδερφοί Γκριμ)

Ήταν μία ηλιόλουστη ημέρα. Ένας ραφτάκος καθόταν πλάι στο παράθυρο και έραβε ορεξάτος όταν είδε να περνάει μια χωριάτισσα που πουλούσε μαρμελάδες.

Η χωριάτισσα φώναζε όσο πιο δυνατά μπορούσε: «Εδώ η καλή η μαρμελάδα, εδώ η καλή η μαρμελάδα».

Ο ραφτάκος λιγουρεύτηκε τη μαρμελάδα και έβγαλε το κεφάλι του από το παράθυρο: «Εδώ καλή μου κυρία, εδώ θα απαλλαγείτε από την πρμαμία σας. Ελάτε ανεβείτε στο φτωχικό μου» φώναζε.

Η χωριάτισσα ανέβηκε τα τρία σκαλοπατάκια προς την πόρτα του ράφτη λαχανιασμένη. Ο ραφτάκος ζήτησε να δει το σύνολο της πρμαμίας και άνοιξε τα καπάκια από όλες τις κατσαρόλες που κουβαλούσε η γυναίκα. Έλεγε μία προς μία της κατσαρόλες, τις σήκωσε ως την μύτη του, τις μύρισε ώσπου κατέληξε:

«Η μαρμελάδα σας μου φαίνεται καλή, βάλτε μου 80 γραμμάρια. Ακόμα και ένα δέκατο του κιλού να μου βάλετε δεν θα με πειράζει καθόλου!»

Η αγρότισσα είχε ελπίσει ότι θα έκανε μια καλή μπάζα. Έτσι έδωσε στον ραφτάκο την μαρμελάδα που ζήτησε, δεν έκρυψε όμως την δυσφορία της και έφυγε μουρμουρίζοντας.

«Αυτή η μαρμελάδα θα πρέπει να είναι ευλογημένη από τον Θεό» φώναζε περίχαρος ο ραφτάκος «θα μου δώσει δύναμη και υγεία». Πετάχτηκε στο ντουλάπι, έβγαλε το ψωμί, έκοψε μια μεγάλη φέτα την οποία και επάλειψε με την μαρμελάδα την οποία είχε μόλις αγοράσει. «Δεν θα είναι κακή» μονολόγησε «αλλά πρώτα θα τελειώσω το γιλέκο που ράβω πριν ρίξω την πρώτη δαγκωνιά».

Έβαλε το ψωμί δίπλα του και από την χαρά του έκανε όλο και μεγαλύτερες βελονιές.

Ωστόσο η γλυκιά μυρωδιά της μαρμελάδας ανέβαινε προς την οροφή όπου πετούσε ένα σμήνος μύγες. Οι μύγες εφορμούσαν κατά κύματα προς τη μαρμελάδα.

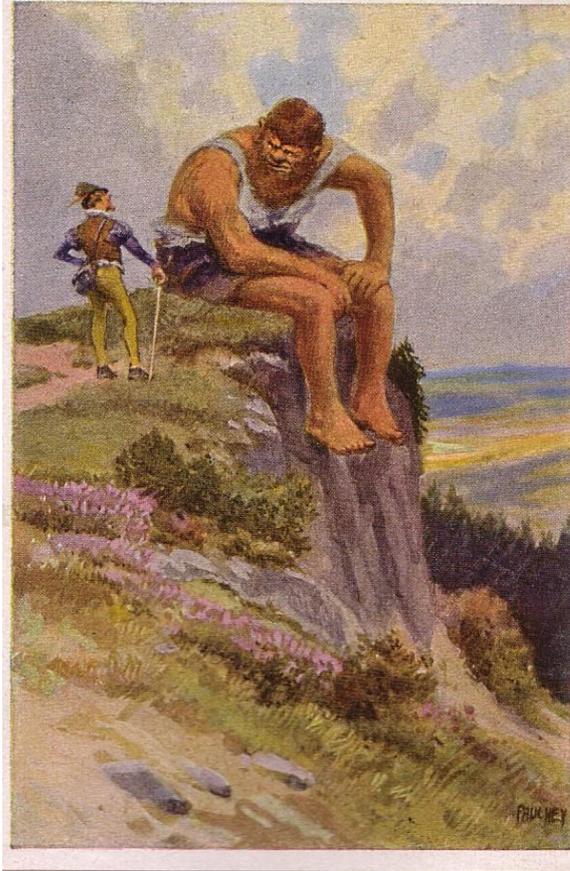
«εί ποιος σας κάλεσε εσάς;» φώναζε ο ραφτάκος και έδιωχνε τις μύγες. Οι μύγες όμως δεν καταλάβαιναν κουβέντα από όσα τους έλεγε ο ραφτάκος και επέστρεφαν αμέσως μετά με όλο και μεγαλύτερη παρέα». Τελικά ο ραφτάκος εξοργίστηκε τόσο πολύ που βγήκε εκτός εαυτού. Έβγαλε ένα μαντίλι από την τσέπη του και άρχισε να κυνηγάει τις μύγες με μανία. Φλάπ χτυπάει με το μαντίλι του και όταν το σήκωσε μέτρησε -ούτε λίγο, ούτε πολύ- 7 πτώματα.

«Πω πω τι φοβερός που είμαι» είπε με αυτοθουασμό «όλη η πόλη θα πρέπει να το μάθει». Το είπε και το έκανε. Γρήγορα, γρήγορα έκοψε μία ζώνη και έραψε πάνω της με τεράστια γράμματα: «ΕΠΤΑ ΜΕ ΕΝΑ ΧΤΥΠΗΜΑ».

«Ποια πόλη, όλη η χώρα πρέπει να το μάθει» συνέχισε να μονολογεί ενθουσιασμένος και η καρδιά του χτυπούσε γεμάτη ενθουασμό. Ήταν βέβαιο πως αυτό το ταπεινό εργαστήριο δεν ήταν ικανό να στεγάσει τέτοιον ηρωισμό.

Ο ραφτάκος έδεσε την ζώνη γύρω από την μέση του, κοντοστάθηκε στην πόρτα και κοίταζε γύρω του. Ήθελε να πάρει μαζί του ότι θα του ήταν χρήσιμο για να εξορμήσει στον κόσμο. Ωστόσο δεν βρήκε τίποτε περισσότερο από ένα κομμάτι τυρί το οποίο και έβαλε στην τσάντα του. Μπροστά στην πόρτα είδε ένα πουλάκι το οποίο είχε μπλεχτεί στους θάμνους. Το πήρε και το έβαλε και αυτό στην τσάντα μαζί με το τυρί.

Έτσι πήρε δρόμο και άφησε δρόμο, και καθώς ήταν ευκίνητος και εργατικός δεν αισθάνθηκε καμία κούραση. Ο δρόμος τον οδήγησε σε ένα βουνό. Αφού λοιπόν έφτασε στην ψηλότερη κορυφή του, είδε να κάθεται ένας γίγαντας, ο οποίος κοιτούσε υπερήφανα τι γίνεται τριγύρω. Ο ραφτάκος τον πλησίασε εγκάρδια και του λέει: «Καλημέρα σύντροφε, σε βλέπω ότι κάθεται και παρατηρείς τον κόσμο άσκοπα. Εγώ αντιθέτως ξεκίνησα για να γνωρίσω τον κόσμο από κοντά και αν θέλεις μπορείς να έρθεις μαζί μου και να με συντροφιάσεις».

Ο γίγαντας έριξε μια περιφρονητική ματιά στον ραφτάκο και του ανταποκρίνεται:
«απατεώνα, παλιοχαρακτήρα»

«Αυτό ήταν» απαντά ο ραφτάκος, λύνει την ζώνη του και την κραδαίνει με τα δύο του χέρια: «να εδώ μπορείς να διαβάσεις τι τρομερός άντρας που είμαι!».

Ο γίγαντας διάβασε «ΕΠΤΑ ΜΕ ΕΝΑ ΧΤΥΠΗΜΑ» και πίστεψε ότι ο ραφτάκος είχε αποτελειώσει εφτά ανθρώπους με τη μία. Έτσι αισθάνθηκε κάποιον δέος για τον πιτσιρικό, θεώρησε όμως σκόπιμο να τον δοκιμάσει για καλό και για κακό. Έτσι πήρε μία πέτρα στο χέρι του και την ζούληξε με τόση δύναμη ώστε η πέτρα έβγαλε νερό.

«Αν μπορείς κάνε και εσύ το ίδιο αφού είσαι τόσο δυνατός» είπε ο γίγαντας.

«Μόνο αυτό;» απάντησε ο ραφτάκος. «Κάτι τέτοια είναι παιχνιδάκια για μένα.» είπε και έβαλε το χέρι του στην τσάντα πιάνοντας το τυρί. Ζούληξε το τυρί το οποίο και αμέσως έτρεξαν τα ζουμιά του. «Τα βλέπεις» λέει στο γίγαντα «νομίζω ότι τα κατάφερα καλύτερα από σένα!».

Ο γίγαντας έχασε τα λόγια του και δεν μπορούσε να πιστέψει ότι αυτός ο μικρούλης τα είχε καταφέρει τόσο καλά. Τότε πήρε μια πέτρα και την πέταξε τόσο ψιλά ως που να μη φαίνεται πια με το μάτι.

«Λοιπόν ανθρωπάκο κάνε και εσύ το ίδιο αν μπορείς»

«Καλά την πέταξες» απαντάει ο ραφτάκος «ωστόσο η πέτρα σου τελικά έπεσε και πάλι στο έδαφος». Εγώ θα ρίξω μια πέτρα η οποία δεν θα ξαναπέσει κάτω. Έπιασε στην τσάντα του, πήρε το πουλάκι και το πέταξε στον αέρα.

Το πουλί γεμάτο χαρά με την απρόσμενη ελευθερία του πέταξε ψιλά και δεν ξαναγύρισε. «Πως σου φάνηκε αυτό σύντροφε;» ρώτησε ο ραφτάκος.

«Από ότι φαίνεται ξέρεις να ρίχνεις αντικείμενα μακριά» ανταπάντησε ο γίγαντας «αλλά για να δούμε αν μπορείς και να σηκώνεις βάρη».

Οδήγησε τον ραφτάκο σε μία τεράστια βελανιδιά η οποία βρισκόταν κομμένη στο έδαφος. «Αν είσαι τόσο δυνατός τότε βοήθησε με να κουβαλήσω αυτό το δέντρο και να το

βγάλω έξω από το δάσος».

«Ευχαρίστως» απάντησε ο μικρούλης «μόνο κουβάλα εσύ τον κορμό στις πλάτες σου, και εγώ θα κουβαλάω τα κλαδιά τα οποία είναι και τα βαρύτερα». Ο γίγαντας πήρε τον κορμό στον ώμο του, ο ραφτάκος όμως κάθισε πάνω σε ένα κλαδί. Έτσι ο γίγαντας δεν κουβαλούσε μόνο το δέντρο αλλά και τον νεαρό που είχε ζαπλώσει στα κλαδιά.

Η όλη κατάσταση προκαλούσε μεγάλη ευφορία στον ραφτάκο ο οποίος όπως ήταν ζαπλωμένος σφύριζε τον ρυθμό του τραγουδιού: «τρεις ράφτες ίππευαν, και βγήκαν απ’ την πόλη» και προσποιούταν ότι το κουβάλημα του δέντρου ήταν παιχνιδάκι.

Ο γίγαντας αφού κουβάλησε το δέντρο για αρκετό δρόμο κουράστηκε και φώναζε: «Κοίτα, θα πρέπει να ακουμπήσω το δέντρο στο έδαφος».

Αμέσως ο ραφτάκος δίνει μια δρασκελιά στο έδαφος και αγκαλιάζει τα κλαδιά με τα δυο του χέρια σαν να κουβαλούσε το δέντρο.

«Μα να είσαι τόσο μεγάλος και να μην καταφέρνεις να κουβαλήσεις ένα δέντρο» έκρινε τελικά τον γίγαντα.

Συνέχισαν να περπατάνε μαζί μέχρι που φτάσανε σε μια κερασιά. Ο γίγαντας τράβηξε με δύναμη την κορυφή του δέντρου όπου και ήταν τα ωριμότερα φρούτα και την κατέβασε ώστε να πάρει μερικά. Αμέσως έδωσε τα κλαδιά και στον ραφτάκο για να πάρει και αυτός. Ο ραφτάκος όμως ήταν πολύ αδύναμος ώστε να κρατήσει το δέντρο και ο κορμός πετάχτηκε αμέσως σε όρθια θέση συμπαρασύροντας μαζί και τον ραφτάκο. Ο ραφτάκος πετάχτηκε πάνω από το δέντρο έκανε μια τούμπα στο αέρα και έπεσε με τα δύο του πόδια στο έδαφος χωρίς να πάθει τίποτε.

«Τι γίνεται δεν έχεις τόση δύναμη ώστε να λυγίσεις αυτό το κλαδάκι;» ρώτησε υποτιμητικά ο γίγαντας.

«Δεν μου λείπει η δύναμη» απαντάει ο μικρός «πιστεύεις ότι αυτό θα ήταν πρόβλημα για κάποιον ο οποίος κατάφερε επτά με ένα χτύπημα; Απλώς πήδηξα πάνω από το δέντρο γιατί άκουσα τους κυνηγούς να πυροβολούν και ήθελα να δω τι γίνεται. Αν σου κοτάει πήδα και εσύ τόσο ψηλά!».

Ο γίγαντας αμέσως πήδηξε και αυτός χωρίς όμως να κατορθώσει να υπερπηδήσει το δέντρο και σφάλωσε στα κλαδιά του. Έτσι και σε αυτή τη δοκιμασία ο μικρός φάνηκε να υπερέχει του γίγαντα.

«Αν είσαι τόσο γενναίος όσο λες, τότε γιατί δεν έρχεσαι να κοιμηθείς το βράδυ στην σπηλιά μας;»

Ο ραφτάκος δεν φοβήθηκε καθόλου και ακολούθησε τον γίγαντα στο κατάλυμα του. Όταν έφτασαν στη σπηλιά, βρήκαν και άλλους γίγαντες που καθόταν γύρω από την φωτιά. Κάθε γίγαντας είχε ένα ψητό αρνί στο χέρι και έτρωγε με βουλιμία. Εδώ έχει περισσότερο κόσμο και από το εργαστήριο μου σκέφτηκε ο μικρός.

Ο γίγαντας έδειξε ένα κρεβάτι στον ραφτάκο και του πρότεινε να πέσει και να κοιμηθεί. Καθώς το κρεβάτι ήταν πολύ μεγάλο για τον ραφτάκο αυτός δεν ζάπλωσε καθόλου και πήγε να κοιμηθεί σε μία γωνία της σπηλιάς. Τα μεσάνυχτα όταν ο γίγαντας θεώρησε ότι ο ναός θα είχε πια αποκοιμηθεί για τα καλά, σηκώθηκε από το κρεβάτι του, πήρε μια μεγάλη σιδερένια βέργα και άρχισε να χτυπάει το κρεβάτι μέχρι που πίστεψε ότι είχε αποτελειώσει τον ραφτάκο.

Το ξημέρωμα οι γίγαντες πήγαν στο δάσος και είχαν πια ξεχάσει τελείως τον ραφτάκο όταν τον είδαν να έρχεται ευδιάθετο προς το μέρος τους. Τρομαγμένοι άρχισαν να τρέχουν άτακτα προς όλες τις κατευθύνσεις φοβούμενοι ότι ο ραφτάκος ερχόταν να τους εκδικηθεί και να τους σκοτώσει.

Ο ραφτάκος συνέχισε την πορεία του. Αφού περπάτησε και περπάτησε έφτασε τελικά στην αυλή του παλατιού. Εκεί νιώθοντας μεγάλη κούραση ζάπλωσε στο χόρτο και αποκοιμήθηκε. Όσο καθόταν ζαπλωμένος μαζεύτηκαν διάφοροι περαστικοί οι οποίοι και παρατηρούσαν από

όλες τις πλευρές την ζώνη του που έγραφε: «ΕΠΤΑ ΜΕ ΕΝΑ ΧΤΥΠΗΜΑ».

«Πω πω» μονολογούσαν, «τι ζητάει άραγε ένα ήρωας του πολέμου καταμεσής της ειρήνης. Θα πρέπει να είναι πολύ σπουδαίος κύριος». Έτσι οι πιστοί υπήκοοι πήγαν και ανέφεραν στον βασιλιά ότι ένας ήρωας είχε αφιχθεί και τον συμβούλευαν να μην τον αφήσει να αποχωρήσει ποτέ από το βασίλειο. Θεωρούσαν ότι θα ήταν εξαιρετικά χρήσιμος αν ξεσπούσε κάποια στιγμή πόλεμος. Στον βασιλιά άρεσε η ιδέα και έστειλε έναν αυλικό να προτείνει στον νεαρό να μπει υπό τις προσταγές του.

Ο απεσταλμένος κάθισε πλάι στον κοιμισμένο ήρωα, περίμενε έως ότου ξυπνήσει για να αποδώσει το κάλεσμα του βασιλιά.

«Ακριβώς για αυτό ήρθα» απάντησε ο ραφτάκος «είμαι έτοιμος να προσφέρω τις υπηρεσίες μου στον βασιλιά».

Έτσι υποδέχτηκαν τον ήρωα μας με όλες τις τιμές και του προσέφεραν ένα ιδιαίτερο διαμέρισμα στο παλάτι. Ωστόσο οι στρατηγοί του βασιλιά φοβήθηκαν ότι ο ραφτάκος θα μπορούσε να απειλήσει τη θέση τους και του ευχόταν να τσακιστεί στο πυρ το εξώτερο.

«Τι θα απογίνουμε» αναρωτιόταν «αν τσακωθούμε μαζί του και αυτός αρχίσει να βαράει, με κάθε του γροθιά θα ξεκάνει επτά. Κανείς μας δεν πρόκειται να γλιτώσει».

Έτσι αποφάσισαν και πήγαν όλοι μαζί στο βασιλιά και τον παρακάλεσαν να δεχτεί την παραίτησή τους:

«Δεν είμαστε ικανοί να σταθούμε πλάι σε ένα άνθρωπο ο οποίος μπορεί να ξεκάνει επτά με ένα χτύπημα».

Ο βασιλιάς στεναχωρήθηκε καθώς για τη χάρη του ενός θα έπρεπε να χάσει όλους τους πιστούς του στρατιωτικούς και εύχονταν να μην τον είχε συναντήσει ποτέ και θα έκανε το παν για να τον ξεφορτωθεί. Ωστόσο δεν τολμούσε να τον ξαποστείλει καθώς φοβόταν όταν θα ζέκανε όλους τους υπηκόους του για να του κλέψει τελικά τον θρόνο. Το σκέφτηκε, το ξανασκέφτηκε ο βασιλιάς στο τέλος βρήκε την λύση. Έστειλε ένα αυλικό στον ραφτάκο και του παρήγγειλε μια και ήταν ένας ήρωας πολέμου να του κάνει μια εξυπηρέτηση. Σε ένα από τα δάση του βασιλείου του ζούσαν δύο γίγαντες οι οποίοι προκαλούσαν τεράστιες ζημιές στους υπηκόους του. Φονικά, κλοπές και εμπρησμοί ήταν η καθημερινότητα τους ώστε κανείς δεν μπορούσε να πλησιάσει με ασφάλεια την περιοχή τους. Αν κατόρθωνε να εξοντώσει αυτούς τους δύο γίγαντες θα του έδινε τη μοναχοκόρη του για σύζυγο και το μισό του βασίλειο για προίκα. Επίσης θα του έδινε εκατό ιππότες για να τον συνοδεύσουν στην.

Αυτό ήταν μια αποστολή για ένα άνδρα του βεληνεκούς του σκέφτηκε ο ραφτάκος καθώς δεν θα του προσφερόταν κάθε μέρα μία πριγκίπισσα και το μισό βασίλειο.

«Ναι βέβαια» απάντησε «τους γίγαντες θα τους δαμάσω και του εκατό ιππότες δεν τους έχω ανάγκη. Όποιος μπορεί να πετύχει επτά με ένα χτύπημα δεν έχει να φοβηθεί από δύο».

Ο ραφτάκος έφυγε από το παλάτι και οι εκατό ιππότες τον ακολούθησαν. Μόλις έφτασε στις παρυφές του δάσους ζήτησε από τους συνοδούς του να τον περιμένουν «τους γίγαντες θα τους κανονίσω μόνος μου» τους ανακοίνωσε.

Μετά μπήκε στο δάσος και προσεκτικά κοιτούσε μια δεξιά και μία αριστερά καθώς προχωρούσε. Τελικά εντόπισε τους γίγαντες να κοιμούνται και να ροχαλίζουν κάτω από ένα δέντρο. Κοντοστάθηκε και τους παρατηρούσε. Τελικά γέμισε προσεκτικά τις τσέπες του με πέτρες και ανέβηκε στο δέντρο πάνω από τους γίγαντες. Τελικά ανέβηκε μέχρι τη μέση του δέντρου και κάθισε ακριβώς πάνω από του γίγαντες. Αμέσως άρχισε να αφήνει τις πέτρες του να πέφτουν στο στήθος του ενός γίγαντα. Αρχικά ο γίγαντας δεν έδειξε να ενοχλείτε τελικά όμως ζύπνησε και άρχισε να σπρώχνει τον σύντροφο του: «Τι θέλεις και με χτυπάς;» τον ρώτησε τσαντισμένος.

«Ονειρεύεσαι» απαντά ο άλλος «δεν σε χτυπάω».

Έπεσαν και πάλι να κοιμηθούνε όταν ο ραφτής έριξε μια πέτρα στον δεύτερο γίγαντα.

«Τι θέλεις» φωνάζει στον πρώτο «γιατί μου πετάς πέτρες;»

«Δεν σου πετάω τίποτα» απάντησε εξοργισμένος ο πρώτος.

Τσακώθηκαν για λίγη ώρα, αλλά καθώς ήταν και οι δύο αρκετά κουρασμένοι έδωσαν τόπο στην οργή και έπεσαν να ζανακοιμηθούν. Ο ραφτάκος ωστόσο δεν είχε τελειώσει με το παιχνίδι του. Διάλεξε την μεγαλύτερη πέτρα και την έριξε με όλη του τη δύναμη στο στήθος του πρώτου γίγαντα.

«Αυτό πάει πολύ» φώναζε και άρχισε να χοροπηδάει σαν τρελός και κοπανούσε τον σύντροφό του με τόση δύναμη που το δέντρο που βρισκόταν ο ραφτάκος έτρεμε ολόκληρο. Ο άλλος γίγαντας ξεπλήρωσε τα χτυπήματα με τον ίδιο τρόπο. Τόσο μεγάλη ήταν η οργή τους ώστε ξερίζωναν δέντρα και χτυπούσε ο ένας τον άλλο. Τόση ήταν η μανία τους που τελικά έπεσαν ταυτόχρονα και οι δύο νεκροί. Τότε ο ραφτάκος κατέβηκε από την κρυψώνα του.

«Τελικά είμαι πολύ τυχερός που δεν ξερίζωσαν και το δικό μου δέντρο» μονολογούσε «αλλιώς θα έπρεπε να πηδήζω σαν τη νυφίτσα σε ένα άλλο δέντρο». Τράβηξε το σπαθί του και το έμπηξε με δύναμη μια στον ένα γίγαντα και μια στον άλλο. Τελικά βγήκε από το δάσος και απευθύνθηκε στους ιππότες του. «Έγινε η δουλειά, τους ξέκανα και τους δύο. Τελικά δυσκολεύτηκα κάπως καθώς ξερίζωσαν μέχρι και δέντρα για να αμυνθούν. Ωστόσο και αυτό δεν θα μπορούσε να τους βοηθήσει απέναντι σε κάποιον που πετυχαίνει επτά με ένα χτύπημα».

«Μα εσείς δεν έχετε καν τραυματιστεί» παρατήρησαν δύσπιστοι οι ιππότες
«Φυσικά και δεν έχω τραυματιστεί» απάντησε «ούτε τρίχα από την κεφαλή μου δεν ακούμπησαν».

Οι ιππότες δεν πίστεψαν κουβέντα από όσα τους είπε ο ραφτάκος, καβάλησαν τα άλογα τους και μπήκαν στο δάσος. Εκεί βρήκαν τους γίγαντες σε μία λίμνη αίματος ο καθένας και γύρω τους ήταν τα ξεριζωμένα δέντρα

Ο ραφτάκος ζήτησε από βασιλιά την ανταμοιβή που του είχε υποσχεθεί. Ο βασιλιάς όμως μετάνιωσε για την υπόσχεση του και έκανε νέες σκέψεις για το πώς θα μπορούσε να ξεφορτωθεί τον ήρωα.

«Πριν σου δώσω το μισό μου βασίλειο και την κόρη μου για σύζυγο, θα πρέπει να αποδείξεις τον ηρωισμό σου για ία ακόμη φορά» απάντησε ο βασιλιάς «Στο δάσος κυκλοφορεί ένας μονόκερος ίππος ο οποίος προκαλεί τεράστιες ζημιές. Αυτόν το μονόκερο πρέπει να πιάσεις ζωντανό!»

«Αυτόν τον μονόκερο τον φοβάμαι ακόμη λιγότερο και από ότι τους δύο γίγαντες. Μη ξεχνάτε ότι εγώ είμαι αυτός που κατάφερε επτά με ένα χτύπημα».

Πήρε λοιπόν ένα σχοινί και ένα τσεκούρι, έφτασε στο δάσος και ζήτησε τους ιππότες που τον συνόδευαν να τον περιμένουν. Δεν χρειάστηκε να ψάξει για πολύ, ο μονόκερος τον εντόπισε και όρμισε προς τα πάνω του για να τον τρυπήσει με το κέρατο του.

«Για δεξ, για δεξ» μονολόγησε ο ραφτάκος «τόσο γρήγορα δεν θα μπορέσεις να με ξεκάνεις». Έτσι ο ραφτάκος στάθηκε ακίνητος απέναντι από το ζώο μέχρι που το ζώο τον πλησίασε σε απόσταση αναπνοής. Αμέσως ο ραφτάκος έδωσε μια δρασκελιά και κρύφτηκε πίσω από ένα δέντρο. Ο μονόκερος έπεσε με όλη του τη δύναμη πάνω στο δέντρο με αποτέλεσμα το κέρατο του να σφηνώσει στον κορμό του δέντρου. Τόσο δυνατή ήταν η πρόσκρουση που ο μονόκερος δεν είχε αρκετή δύναμη ώστε να τραβήξει το κέρατο από το δέντρο και να απελευθερωθεί.

«Το πιάσαμε το πουλάκι» είπε ο ραφτάκος καθώς ξεπρόβαλε πίσω από το δέντρο. Αμέσως έφτιαξε μια θηλιά με το σχοινί που είχε πάρει μαζί του και την πέρασε από τον λαιμό του μονόκερου. Μετά απελευθέρωσε με το τσεκούρι το κέρατο του ζώου και οδήγησε το ζώο στον βασιλιά.

Ο βασιλιάς ζήτησε και μία τρίτη δοκιμασία πριν εκπληρώσει την υπόσχεσή του.

Ζήτησε από τον ραφτάκο να πάει στο δάσος και να πιάσει ένα αγριογούρουνο που προκαλούσε μεγάλες ζημιές. Μάλιστα έστειλε μαζί του κυνηγούς για να τον βοηθήσουν. «Ευχαρίστως» απάντησε ο ραφτάκος «αυτό είναι παιχνιδάκι».

Τους κυνηγούς τους άφησε στις παρυφές του δάσους. Από ότι φάνηκε οι κυνηγοί ήταν ικανοποιημένοι με αυτή την εξέλιξη καθώς ήδη αρκετές φορές είχαν συναντήσει το ζώο στο δάσος και δεν ήθελαν να το ξαναβρούν μπροστά τους.

Μόλις το αγριογούρουνο είδε τον ράφτη όρμισε κατά πάνω του. Από το στόμα του έτρεχαν αφροί και κράδαινε τα δόντια του προσπαθώντας να τον ρίξει καταγής. Ο ήρωας μας όμως πήδηξε γρήγορα-γρήγορα και μπήκε σε ένα εκκλησάκι που ήταν εκεί κοντά και αμέσως με ένα πήδημα πήδηξε έξω από το παράθυρο. Το γουρούνι τον είχε ακολουθήσει και μπήκε και αυτό στο εκκλησάκι. Ο ράφτης που ήταν ήδη έξω πήγε από πίσω και έκλεισε την πόρτα. Το ζώο ήταν πολύ βαρύ για να μπορέσει να πηδήξει και να βγει από το παράθυρο. Τότε ο ραφτάκος πήγε και φώναξε τους κυνηγούς για να δουν με τα ίδια τους τα μάτια το φυλακισμένο ζώο.

Ο ίδιος ο ράφτης πήγε στον βασιλιά και αυτός ήθελε δεν ήθελε έπρεπε πλέον να τηρήσει την υπόσχεση του και έδωσε την κόρη του και το μισό βασίλειο στο ραφτάκο. Αν ήξερε ότι μπροστά του στεκόταν ένας ράφτης και όχι ένας ήρωας πολέμου τότε ο βασιλιάς θα στεναχωριόταν ακόμη περισσότερο

. Έτσι ο γάμος έγινε με μεγαλοπρέπεια και ο ήρωας μας έγινε από ραφτάκος βασιλιάς. Ο βασιλιάς και η κόρη του ωστόσο δεν ήταν καθόλου ευχαριστημένοι με αυτή την εξέλιξη.

Αφού πέρασε λίγος καιρός η νέα βασίλισσα άκουσε τον σύζυγό της να παραμιλάει στον ύπνο του: «Μικρέ κοίτα να μου φτιάξεις το γιλέκο και να μου μπαλώσεις το παντελόνι, μη σε πιάσω στα χέρια μου και σε σπάσω σαν το χταπόδι».

Εκεί συνειδητοποίησε από πού κρατούσε η σκούφια του νέου βασιλιά. Την άλλη μέρα πήγε με παράπονο στον πατέρα της να του αφηγηθεί τον καημό της και του ζήτησε να την απαλλάξει από τον σύζυγο της.

«Ο άντρας που μου έδωσες όχι μόνο δεν είναι γαλαζοαίματος» του είπε «αλλά ένας ταπεινός ράφτης».

Ο βασιλιάς την παρηγόρησε και απάντησε: «Άσε την πόρτα της κρεβατοκάμαρας ανοιχτή σήμερα το βράδυ και οι υπηρέτες μου θα τον πιάσουν, θα τον δέσουν και θα τον στείλουν με ένα πλοίο στην άλλη άκρη του κόσμου»!

Η βασίλισσα δέχτηκε τα λόγια του πατέρα της με χαρά, αλλά ο υπασπιστής του βασιλιά που τα είχε ακούσει όλα, έτρεξε στον νέο βασιλιά και του μαρτύρησε τα πάντα.

Το βράδυ ο ραφτάκος έπεσε να κοιμηθεί την συνηθισμένη ώρα μαζί με τη γυναίκα του. Όταν η βασίλισσα πίστεψε ότι κοιμόταν, σηκώθηκε να ανοίξει την πόρτα και ξάπλωσε ξανά.

Ο ραφτάκος που απλώς προσποιούταν ότι είχε κοιμηθεί άρχισε να φωνάζει δυνατά: «Μικρέ κοίτα να μου φτιάξεις το γιλέκο και να μου μπαλώσεις το παντελόνι, μη σε πιάσω στα χέρια μου και σε σπάσω σαν το χταπόδι. Εγώ που πέτυχα επτά με ένα χτύπημα, σκότωσα δύο γίγαντες, απήγαγα έναν μονόκερο και έπιασα ένα αγριογούρουνο, πιστεύεις ότι θα μπορούσα να φοβηθώ αυτούς που στέκονται έξω από το δωμάτιο μου»;

Οι υπηρέτες όταν άκουσαν τον ράφτη να λέει αυτά τα λόγια, κυριεύτηκαν από φόβο, το έβαλαν στα πόδια σαν να τους κυνηγούσε ολόκληρο το σύμπαν και δεν τόλμησαν να πλησιάσουν τον βασιλιά.

Έτσι ο ραφτάκος παρέμεινε βασιλιάς μέχρι το τέλος της ζωής του.

2. ΠΙΝΑΚΕΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

2.1. ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ 7 ΤΑΣΕΩΝ ΤΟΥ UNGAR (2008)

Δοκιμαστική Ανάλυση, Πίνακας Ungar: Εργαλείο: ΟΙ ΕΠΤΑ ΤΑΣΕΙΣ (TENSIONS) (Ungar 2008, 231-232)

Α. Ωκεανία, Νέα Ζηλανδία–Όταν ο ήλιος βιαζόταν

<p>1. Πρόσβαση σε υλικούς πόρους</p>	<p>Διαθεσιμότητα οικονομικής, εκπαιδευτικής, ιατρικής και εργασιακής βοήθειας ευκαιρίες, καθώς και πρόσβαση σε τρόφιμα, ρούχα και στέγαση</p>	<p>Έλλειψη ηλιακής ενέργειας/ θερμότητας απαραίτητης για την επιβίωση, Η γρήγορη επέλαση του ήλιου είναι απειλή για το οικοσύστημα, Ανάγκη για κάλυψη βασικών παροχών όπως τροφή και ζέστη για όλα τα έμβια όντα καθώς για βασικές διεργασίες της φύσης όπως ο υδρολογικός κύκλος ή η φωτοσύνθεση</p>	<p>«ο ήλιος διέσχιζε τον ουρανό πολύ γρήγορα με αποτέλεσμα οι μέρες να κρατούν πολύ λίγο και οι ίδιοι να ξεπαγιάζουν» «βιάζεσαι τρέχεις σαν τρελός .... Η μέρα διαρκεί πολύ λίγο και οι άνθρωποι δεν προλαβαίνουν να ζεσταθούν»</p>
<p>2. Σχέσεις</p>	<p>Σχέσεις με σημαντικούς άλλους, συνομηλίκους και ενήλικες εντός της οικογένειάς του και στην κοινότητα</p>	<p>Ηγετική σχέση με τη φυλή, απόδοση τιμών και σεβασμού υπευθυνότητα για τη ζωή και την πορεία της φυλής,</p>	<p>«αποφάσισε να αναλάβει το θέμα προσωπικά»- «Συγκέντρωσε τη φυλή και τους ανακοίνωσε»</p>

<p>3. Ταυτότητα</p>	<p>Προσωπική και συλλογική αίσθηση του σκοπού, αυτό εκτίμηση των αδυναμιών, φιλοδοξίες, πεποιθήσεις και αξίες, πνευματικές και θρησκευτικές ταυτότητες</p>	<p>Φυλετική και ανθρωπολογική ταυτότητα <u>Ηρώας</u>: Μάουι αρχηγός της φυλής των Μαορί στη Νέα Ζηλανδία, - αίσθηση ανδρείας που προκύπτει από τη θέση του στη φυλή και την ιστορία/παράδοσ η τους</p>	<p>« μια φυλή Μαορί» «αποφασισμένος,» «δίχως να φοβηθεί», «ο ήλιος δεν άντεξε τον πόνο»</p>
<p>4. Ισχύς και έλεγχος</p>	<p>Εμπειρίες φροντίδας για τον εαυτό του και τους άλλους/ την ικανότητα να επηρεάσει και να αλλάξει το κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον, προκειμένου να έχει πρόσβαση σε δομές υγείας</p>	<p>Κατά μέτωπο επίθεση σε ένα προσωποποιημέν ο και επικίνδυνο στοιχείο της φύσης, έλλειψη φόβου και συνεπειών, σύλληψη σχεδίου- εκτέλεση</p>	<p>«θα καείς» «τον χτύπησε με το σαγόνι του αλόγου» «έδωσε εντολή να τραβήξουν τα σχοινιά» «όσο περισσότερο πάλευε τόσο πιο πολύ έκλεινε η θηλιά» «αν υποσχεθείς ... θα σε αφήσουμε» - «γεμάτος οργή» «αφήστε με αλλιώς θα εκδικηθώ»</p>
<p>5. Πολιτιστική εμπλοκή</p>	<p>Τήρηση των τοπικών ή/και παγκόσμιων πολιτιστικών πρακτικών, αξιών και πεποιθήσεων</p>	<p>Φυλετική συνύπαρξη, συγκατοίκηση/ συμβίωση και τήρηση αρχών αξιών και παραδόσεων της φυλής που διαιώνίζονται στο χρόνο και εξασφαλίζουν τη συνοχή</p>	<p>«πριν από χιλιάδες χρόνια», «θα σε αφήσουμε»</p>
<p>6. Κοινωνική δικαιοσύνη</p>	<p>Εμπειρίες που σχετίζονται με την εξεύρεση ενός σημαντικού ρόλου στην κοινότητα και την κοινωνική ισότητα</p>	<p>Αποκατάσταση της ομαλότητας στη φύση – εξασφάλιση ουσιαστικών αναγκών για τη φυλή και την ανθρωπότητα</p>	<p>«ο ήλιος δέχτηκε τη συμφωνία. Από τότε διασχίζει τον ουρανό αργά, στέλνοντας φως και ζέστη σε όλους τους Μαορί»</p>
<p>7. Συνοχή</p>	<p>Εξισορρόπηση των προσωπικών συμφερόντων με</p>	<p>Θεσμικός ρόλος του αρχηγού- ουσιαστικής</p>	<p>«παρόλο που δεν είχαν πειστεί..... τα ετοίμασαν όλα.... Περπάτησαν προς την ανατολή.... Άπλωσαν τα</p>

	το αίσθημα ευθύνης για το γενικό καλό/ το να αισθάνεται μέρος σε κάτι μεγαλύτερο από τον εαυτό του κοινωνικά και πνευματικά	σημασίας για τη λήψη αποφάσεων και το μέλλον της φυλής- Συνεργασία όλης της φυλής και υπακοή με στόχο το γενικό καλό και εξάλειψη αμφιβολιών	<i>σχοινιά ...τράβηξαν απαλά» - «έδωσε εντολή»</i>
--	---	--	--

Β. Αμερική, Ινδιάνοι - Πώς ήρθε στον κόσμο το καλαμπόκι

<p>1.Πρόσβαση σε υλικούς πόρους</p>	<p>Διαθεσιμότητα οικονομικής, εκπαιδευτικής, ιατρικής και εργασιακής βοήθειας ευκαιρίες, καθώς και πρόσβαση σε τρόφιμα, ρούχα και στέγαση</p>	<p>Ο πατέρας του ήρωα φροντίζει, ώστε ο γιος του να έχει πρόσβαση σε στέγαση.</p> <p>Παρατηρώντας την ίδια τη φύση ο Βούντς, προσφέρει στον ίδιο μια ευκαιρία για να διευρύνει τις γνώσεις του, έτσι έχει πρόσβαση στην εκπαίδευση.</p> <p>Το μεγάλο πνεύμα επιθυμεί να του διδάξει την καλλιέργεια του καλαμποκιού, επομένως παρέχεται στον ήρωα επιπλέον εκπαίδευση.</p>	<p><i>«ο πατέρας του έφτιαξε μια μικρή καλαμμένα καλύβα μέσα στο δάσος»</i></p> <p><i>«Μελέτησε πώς μεγάλωναν τα φύλλα και τα άγρια μούρα, έμαθε ποια τρώγονται και ποια είναι φαρμακερά, ποια γιατρεύουν τις πληγές και τις αρρώστιες. Έπειτα γύρισε στην καλύβα του για να μελετήσει αυτό το θαύμα της φύσης...μελέτησε βαθιά το μυστήριο της ζωής και του θανάτου και τον αγώνα που κάνουν όλα τα ζωντανά πλάσματα, τα ζώα καθώς και ο άνθρωπος»</i></p> <p><i>«Άκουσε λοιπόν: ... από την πείνα»</i></p>
<p>2.Σχέσεις</p>	<p>Σχέσεις με σημαντικούς άλλους, συνομηλίκους και ενήλικες εντός της οικογένειάς του και στην κοινότητα</p>	<p>Φαίνεται ό,τι ο λαός για αυτόν έχει σημαντική θέση στους στόχους του.</p> <p>Στοργικός πατέρα που ενδιαφέρεται για την στέγαση του γιού του.</p> <p>Ο ήρωας θέλει να του φανερωθεί το Μεγάλο πνεύμα και να τον συμβουλέψει, σέβεται και επιθυμεί την βοήθειά του.</p>	<p><i>Ο Βούντς ήθελε να κάνει κάτι καλό για το λαό του</i></p> <p><i>ο πατέρας του έφτιαξε μια μικρή καλαμμένα καλύβα μέσα στο δάσος</i></p> <p><i>έτσι θα του φανερωνόταν το Μεγάλο Πνεύμα και θα του έδειχνε το δρόμο που έπρεπε να ακολουθήσει.</i></p>

		<p>Αλληλεπίδραση με τα κοντινά του πρόσωπα, πριν κάνει ένα σημαντικό για τη ζωή του βήμα.</p> <p>Μέσω ενός ονείρου φανερώνεται το Μεγάλο Πνεύμα, η πίστη για το νεαρό αγόρι είναι αυτή που θα του δώσει την λύση που ψάχνει.</p> <p>Αφού το μεγάλο πνεύμα τους πρόσφερε αυτό το μυστικό, οι δύο άνδρες του δείχνουν την ευγνωμοσύνη τους.</p>	<p><i>Χαιρέτησε τους δικούς του Ευχαρίστησε το Μεγάλο Πνεύμα, το Δημιουργό της Ζωής</i></p> <p><i>Ένα βράδυ εκεί... θα τον βοηθήσεις</i></p> <p><i>Έπεσε στα γόνατα με το γιο του και ευχαρίστησαν και οι δύο το Μεγάλο Πνεύμα</i></p>
3. Ταυτότητα	<p>Προσωπική και συλλογική αίσθηση του σκοπού, αυτό εκτίμηση των αδυναμιών, φιλοδοξίες, πεποιθήσεις και αξίες, πνευματικές και θρησκευτικές ταυτότητες</p>	<p>Σκοπός του ήρωα δεν είναι να δημιουργήσει ένα καλό μέλλον για τον ίδιο αλλά για τον λαό του.</p> <p>Έχει σκοπό να επικοινωνήσει με το μεγάλο πνεύμα και για αυτό θέλει να κάνει κάτι δραστικό.</p>	<p><i>Ο Βούντς ήθελε να κάνει κάτι καλό για το λαό του</i></p> <p><i>Το αγόρι, ήθελε πολύ να το κάνει γιατί πίστευε ότι έτσι θα του φανερωνόταν το Μεγάλο Πνεύμα και θα του έδειχνε το δρόμο που έπρεπε να ακολουθήσει.</i></p>
4. Ισχύς και έλεγχος	<p>Εμπειρίες φροντίδας για τον εαυτό του και τους άλλους/ την ικανότητα να επηρεάσει και να αλλάξει το κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον, προκειμένου να έχει πρόσβαση σε δομές υγείας</p>	<p>Φαίνεται ότι ο Βούντς θέλει να επηρεάσει και να αλλάξει του περιβάλλον του ως προς το καλύτερο και χωρίς βία.</p>	<p><i>«Το Μεγάλο Πνεύμα είναι ευχαριστημένο που δεν σπαταλάς τη δύναμη σου στον πόλεμο και δε ζηλεύεις τους πολεμιστές αλλά ψαρεύεις και κυνηγάς για να θρέψεις το λαό σου».</i></p>

<p>5.Πολιτιστική εμπλοκή</p>	<p>Τήρηση των τοπικών ή/και παγκόσμιων πολιτιστικών πρακτικών, αξιών και πεποιθήσεων</p>	<p>Κλασική αρχή ενός παραμυθιού.</p> <p>Ο Βούντς τηρεί τις παραδόσεις της φθλής.</p> <p>Γενική παραδοχή ότι το κάθε ζωντανό πλάσμα κάνει αγώνα για επιβίωση.</p> <p>Παραδοχή ότι το Μεγάλο Πνεύμα έχει το μυστικό της ζωής.</p> <p>Ένα σημείο το οποίο δείχνει το τελετουργικό μια προσευχής τους.</p> <p>Τήρηση μια συγκεκριμένης άποψης για την δημιουργία του καλαμποκιού.</p>	<p><i>«Πριν πολλά πολλά χρόνια»</i></p> <p><i>«όπως κάθε αγόρι της φυλής του»</i></p> <p><i>«Τον αγώνα που κάνουν όλα τα ζωντανά πλάσματα, τα ζώα καθώς και ο άνθρωπος»</i></p> <p><i>«το Μεγάλο Πνεύμα έχει φυσήξει μέσα τους το μυστικό της ζωής»</i></p> <p><i>«Έπεσε στα γόνατα με το γιο του και ευχαρίστησαν και οι δύο το Μεγάλο Πνεύμα»</i></p> <p><i>«Κι έτσι λέει η παλιά ινδιάνικη παράδοση ότι ήρθε στον κόσμο το καλαμπόκι!»</i></p>
<p>6.Κοινωνική δικαιοσύνη</p>	<p>Εμπειρίες που σχετίζονται με την εξεύρεση ενός σημαντικού ρόλου στην κοινότητα και την κοινωνική ισότητα</p>	<p>Φανερώνεται ότι το αγόρι επιθυμεί να βρει κάτι καλό για το λαό του χωρίς να χρειαστεί να πολεμήσει.</p>	<p><i>«Το Μεγάλο Πνεύμα μ’ έστειλε σε σένα γιατί είδε την καλοσύνη σου και την μεγάλη σου επιθυμία να κάνεις κάτι καλό για το λαό σου»</i></p>
<p>7.Συνοχή</p>	<p>Εξισορρόπηση των προσωπικών συμφερόντων με το αίσθημα ευθύνης για το γενικό καλό/ το να αισθάνεται μέρος σε κάτι μεγαλύτερο από τον εαυτό του κοινωνικά και πνευματικά</p>	<p>Το αγόρι πρέπει να περάσει μια δοκιμασία, ώστε να καταφέρει να γίνει αποδεκτός από την φυλή του αφού, έτσι έχουν δράσει και οι υπόλοιποι.</p>	<p><i>«Όταν έφτασε ο καιρός που θα γινόταν άντρας και έπρεπε να περάσει από μια δοκιμασία, όπως κάθε αγόρι της φυλής του»</i></p>

		Τα λόγια αυτά δείχνουν ότι ο Βούντς έχει αφοσιωθεί σε κάνει με απώτερο σκοπό να προσφέρει κάτι σημαντικό στο λαό του.	<i>«ευχαρίστησαν και οι δύο το Μεγάλο Πνεύμα που είχε στείλει αυτήν την ανταμοιβή για την πίστη και την αφοσίωση του νεαρού αγοριού και την ακλόνητη επιθυμία του να βοηθήσει το λαό του»</i>
--	--	---	---

Γ. Ασία, Κίνα - Η γριά και η τίγρη

<p>1.Πρόσβαση σε υλικούς πόρους</p>	<p>Διαθεσιμότητα οικονομικής, εκπαιδευτικής, ιατρικής και εργασιακής βοήθειας ευκαιρίες, καθώς και πρόσβαση σε τρόφιμα, ρούχα και στέγαση</p>	<p>Αυτό το νόμισμα της προσφέρει μια μικρή οικονομική βοήθεια.</p> <p>Το νόμισμα της προσφέρει πρόσβαση σε τρόφιμα.</p>	<p>«Μια γριά βρήκε μια μέρα εκεί που σάρωνε την κάμαρη της ένα χάλκινο νόμισμα»</p> <p>«Το απόβραδο το κιούπι ήταν πάλι μισόγεμο κι ας μην είχε αφήσει το μεσημέρι παρά μόνο μια χουφτίτσα σπόρια»</p>
<p>2.Σχέσεις</p>	<p>Σχέσεις με σημαντικούς άλλους, συνομηλικούς και ενήλικες εντός της οικογένειάς του και στην κοινότητα</p>	<p>Μέσα από αυτά τα αποσπάσματα φαίνεται ότι η γρια έχει πολύ καλή σχέση με τα ζώα και τα αντικείμενα που έχει στο σπίτι της και μάλιστα αυτά αγωνιούν και αναλαμβάνουν σημαντικό ρόλο στην διάσωσή της.</p>	<p>Τα μικρά μπιζέλια στη γυάλα άκουσαν το θόρυβο και ρώτησαν: «Γιαγιάκα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι σου;» Ένα αυγό σ’ ένα καλάθι το άκουσε και ρώτησε: «Γιαγιάκα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι σου;» Ένας κάβουρας σε μια τρύπα του τοίχου το άκουσε και ρώτησε: «Γιαγιάκα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι σου;» Το μεγάλο δοκάρι στην εξώθυρα το άκουσε και ρώτησε: «Γιαγιάκα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι σου;» Ένας πράσινος βάτραχος στο ποταμάκι μπροστά στο σπίτι το άκουσε και ρώτησε: «Γιαγιούλα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι σου;» Η ανέμη στη γωνιά το άκουσε και ρώτησε: «Γιαγιάκα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι σου;» Το σφυρί στο κασέλι το άκουσε και ρώτησε: «Γιαγιάκα, γιατί ακονίζεις το δρεπάνι σου;»</p>

<p>3. Ταυτότητα</p>	<p>Προσωπική και συλλογική αίσθηση του σκοπού, αυτό εκτίμηση των αδυναμιών, φιλοδοξίες, πεποιθήσεις και αξίες, πνευματικές και θρησκευτικές ταυτότητες</p>	<p>Με τρόπο στην ψυχή της έχει βάλει σκοπό να προστατέψει τον εαυτό της από την τίγρη με ο,τι όπλο έχει.</p>	<p>«<i>Η γριά πήρε μεγάλη τρομάρα κι άρχισε να κλαίει. Ύστερα από μια ώρα όμως σταμάτησε ξαφνικά το κλάμα, σφούγγισε τα δάκρυά της και βρήκε το δρεπάνι. Έπειτα πήρε την ακονόπετρα και βάλθηκε ν' ακονίζει το δρεπάν»</i></p>
<p>4. Ισχύς και έλεγχος</p>	<p>Εμπειρίες φροντίδας για τον εαυτό του και τους άλλους/ την ικανότητα να επηρεάσει και να αλλάξει το κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον, προκειμένου να έχει πρόσβαση σε δομές υγείας</p>	<p>Παρά το γεγονός ότι η γρια τρώμαξε αρκετά, αποφάσισε να κάνει κάτι ώστε να προστατέψει τον εαυτό της.</p>	<p>«<i>Η γριά πήρε μεγάλη τρομάρα κι άρχισε να κλαίει. Ύστερα από μια ώρα όμως σταμάτησε ξαφνικά το κλάμα, σφούγγισε τα δάκρυά της και βρήκε το δρεπάνι. Έπειτα πήρε την ακονόπετρα και βάλθηκε ν' ακονίζει το δρεπάνι»</i></p>
<p>5. Πολιτιστική εμπλοκή</p>	<p>Τήρηση των τοπικών ή/και παγκόσμιων πολιτιστικών πρακτικών, αξιών και πεποιθήσεων</p>	<p>Είναι μια τυπική κίνηση που έκαναν οι άνθρωποι και κάνει τώρα και η τίγρη για να ζεσταθεί. Χρησιμοποιεί ένα συγκεκριμένο σκεύος για να ζεσταθεί.</p>	<p>«<i>ήθελε ν' ανάψει φωτιά στην πυροστιά»</i> «<i>Πήγε παραπατώντας στο σταμνί για να ξεπλύνει τα μάτια της»</i></p>
<p>6. Κοινωνική δικαιοσύνη</p>	<p>Εμπειρίες που σχετίζονται με την εξεύρεση ενός σημαντικού ρόλου στην κοινότητα και την κοινωνική ισότητα</p>	<p>Επιβολή του ανθρώπου στο άγριο ζώο Υπεροχή της ανθρώπινης φύσης</p>	<p>«<i>Το θειρό τρέκλισε. Η γριά πλησίασε και μ' ένα καλοζυγισμένο χτύπημα του κοφτερού δρεπανιού έδωσε τέλος στη ζωή του αιμοβόρου πλάσματος»</i></p>
<p>7. Συνοχή</p>	<p>Εξισορρόπηση των προσωπικών συμφερόντων με το αίσθημα ευθύνης για το γενικό καλό/ το να αισθάνεται μέρος σε κάτι μεγαλύτερο από τον εαυτό του κοινωνικά και πνευματικά</p>	<p>Η προσφορά υπερφυσικής βοήθειας – μαγείας την κάνει να αισθάνεται σημαντική και σίγουρη ότι έχει έστω αόρατη βοήθεια</p>	<p>«<i>Το μεσημέρι πήγε να πάρει το ρύζι που είχε περισσέψει για να φτιάξει το μεσημεριανό φαγητό. Γεμάτη έκπληξη είδε ότι το κιούπι ήταν πάλι γεμάτο ως τη μέση. Μήπως δεν είχε δει καλά το πρωί; Το απόβραδο το κιούπι ήταν πάλι μισόγεμο κι</i></p>

			<i>ας μην είχε αφήσει το μεσημέρι παρά μόνο μια χουφτίτσα σπόρια. Έτσι με θαυμασμό και μεγάλη χαρά κατάλαβε ότι το χάλκινο νόμισμα ήταν μαγικό»</i>
--	--	--	---

Δ. Αφρική - Πέτα, αετέ πέτα

<p>1. Πρόσβαση σε υλικούς πόρους</p>	<p>Διαθεσιμότητα οικονομικής, εκπαιδευτικής, ιατρικής και εργασιακής βοήθειας ευκαιρίες, καθώς και πρόσβαση σε τρόφιμα, ρούχα και στέγαση</p>	<p>Ο αγρότης βρίσκει το ταλαιπωρημένο πουλί και του προσφέρει περίθαλψη και στέγη. Ο φίλος του αγρότη εκπαιδεύει τον αετό, ώστε να καταλάβει ότι μπορεί να πετάει.</p>	<p>«Θα τον πήγαινε σπίτι και θα τον φρόντιζε»</p> <p>«Ανήκεις στον ουρανό, όχι στο έδαφος»</p>
<p>2. Σχέσεις</p>	<p>Σχέσεις με σημαντικούς άλλους, συνομηλίκους και ενήλικες εντός της οικογένειάς του και στην κοινότητα</p>	<p>Σημαντικό δέσιμο της οικογένειας του αγρότη.</p> <p>Σχέση του αετού με την κοινότητα των κοτόπουλων.</p> <p>Σχέση των παιδιών με έναν ενήλικα εκτός του κοντινού οικογενειακού περιβάλλοντος</p> <p>Ο φίλος του αγρότη έχει δεθεί με τον αετό και επιμένει να τον βοηθήσει</p>	<p>«Έδειξε τον νεοσσό αετό στην οικογένειά του»</p> <p>«Κι έτσι, ο αετός ζούσε με τα κοτόπουλα, μαθαίνοντας τις συνήθειες τους»</p> <p>«Τα παιδιά του αγρότη βοήθησαν τον φίλο του να πιάσει το πουλί»</p> <p>«Δώσε μου άλλη μια ευκαιρία με το πουλί” τον ικέτευε.»</p>
<p>3. Ταυτότητα</p>	<p>Προσωπική και συλλογική αίσθηση του σκοπού, αυτό εκτίμηση των αδυναμιών, φιλοδοξίες, πεποιθήσεις και αξίες, πνευματικές και θρησκευτικές ταυτότητες</p>	<p>Ο αγρότης έχει την πεποίθηση ότι ο αετός μιλάει μόνο την γλώσσα των κοτόπουλων, παρουσιάζοντάς το ως μια αδυναμία του αετού</p>	<p>«Μιλάει μόνο τη γλώσσα που μιλούν οι κόττες»</p>

		Ο φίλος του αγρότη έχει την πεποίθηση ότι, ο αετός ανήκει στον ουρανό και επιμένει σε αυτήν του την άποψη	«Δεν είσαι κότα, αλλά αετός. Δεν ανήκεις στο έδαφος, αλλά στον ουρανό»
4. Ισχύς και έλεγχος	Εμπειρίες φροντίδας για τον εαυτό του και τους άλλους/ την ικανότητα να επηρεάσει και να αλλάξει το κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον, προκειμένου να έχει πρόσβαση σε δομές υγείας	<p>Ο φίλος θέλει να επηρεάσει θετικά τον αετό, ώστε να πετάξει.</p> <p>Ο φίλος θέλει να αλλάξει την πεποίθηση του αετού ότι ανήκει στο έδαφος.</p> <p>Επιμένει στην προσπάθειά του, μιλώντας στον για όλα αυτά τα όμορφα, που χάνει μένοντας στην γη.</p> <p>Ο φίλος φροντίζει τον αετό και τον εκπαιδεύει ώστε να μπορέσει να πετάξει.</p>	<p>«Θα σου δείξω ότι είναι αετός»</p> <p>«Δεν είσαι κότα, αλλά αετός. Δεν ανήκεις στο έδαφος, αλλά στον ουρανό. Πέτα, αετέ, πέτα!»</p> <p>«Αλλά ο φίλος συνέχισε να μιλάει, λέγοντας στο πουλί για τον ήλιο, για το πώς δίνει ζωή στον κόσμο και πώς βασιλεύει στους ουρανούς, φωτίζοντας κάθε νέα μέρα»</p> <p>«Κοίτα τον ήλιο, αετέ. Κι όταν ανατείλει, ανέβα κι εσύ μαζί του. Ανήκεις στον ουρανό, όχι στο έδαφος»</p>
5. Πολιτιστική ή εμπλοκή	Τήρηση των τοπικών ή/και παγκόσμιων πολιτιστικών πρακτικών, αξιών και πεποιθήσεων	<p>Συμβίωση σε ομάδες, καθορισμός συγκεκριμένων ατόμων για να προσέχουν τα ζώα.</p> <p>Συνήθεια τα παιδιά να τρέχουν και να λένε τα νέα του χωριού πρώτοι.</p> <p>Γενική αποδοχή για το βασιλιά των πτηνών</p>	<p>«οι βοσκοί είχαν επιστρέψει χωρίς εκείνο»</p> <p>«τα παιδιά έτρεξαν να τον προϋπαντήσουν»</p> <p>«Ο αετός είναι ο βασιλιάς των πουλιών»</p>

<p>6. Κοινωνική δικαιοσύνη</p>	<p>Εμπειρίες που σχετίζονται με την εξεύρεση ενός σημαντικού ρόλου στην κοινότητα και την κοινωνική ισότητα</p>	<p>Ο αγρότης θέλει να δώσει στον αετό τον ρόλο μίας κότας.</p> <p>Ο αγρότης επιμένει ότι ο αετός είναι μια κότα</p> <p>Εξασφάλιση νομοτέλειας της φύσης και ισορροπίας</p>	<p><i>«αλλά θα τον εκπαιδεύσουμε να γίνει κότα»</i></p> <p><i>«Και βέβαια είναι κότα. Κοίτα - περπατάει σαν κότα, τρώει σαν κότα. Σκέφτεται σαν κότα. Και βέβαια είναι κότα»</i></p> <p><i>«ο μεγαλειώδης αετός έγειρε προς τα εμπρός και ανεβαίνοντας ολοένα και πιο ψηλά, χάθηκε στη λάμψη του ανατέλλοντος ηλίου και δεν θα ζούσε ποτέ ξανά ανάμεσα στις κότες»</i></p>
<p>7. Συνοχή</p>	<p>Εξισορρόπηση των προσωπικών συμφερόντων με το αίσθημα ευθύνης για το γενικό καλό/ το να αισθάνεται μέρος σε κάτι μεγαλύτερο από τον εαυτό του κοινωνικά και πνευματικά</p>	<p>Ο αετός παρόλο που ήταν πιο δυνατός άρχισε να προσαρμόζεται στις συνήθειές τους, καθώς ήταν η μειοψηφία.</p> <p>Αν και του δόθηκε η ευκαιρία να αποδράσει, επέλεξε να παραμείνει με τις κότες καθώς του πρόσφεραν το αίσθημα του “ανήκειν”</p>	<p><i>«Κι έτσι, ο αετός ζούσε με τα κοτόπουλα, μαθαίνοντας τις συνήθειές τους.»</i></p> <p><i>«Το πουλί άπλωσε τα φτερά του, κοίταξε τριγύρω, είδε τις κότες να τρώνε και κατέβηκε κάτω να σκαλίσει μαζί τους για φαγητό»</i></p>

Ε. Ευρώπη, Γερμανία-Ο γενναίος ραφτάκος (αδερφοί Γκριμ)

<p>1.Πρόσβαση σε υλικούς πόρους</p>	<p>Διαθεσιμότητα οικονομικής, εκπαιδευτικής, ιατρικής και εργασιακής βοήθειας ευκαιρίες, καθώς και πρόσβαση σε τρόφιμα, ρούχα και στέγαση</p>	<p>Ο ραφτάκος αγοράζει λίγη μαρμελάδα και έτσι θα μπορεί να έχει λίγο φαγητό. Ο ήρωας έχει μια δική του δουλειά.</p> <p>Ο μεγάλος γίγαντας έχει με ευκοαί ό,τι φρούτο βρείχωρίς να κουραστεί ιδιαίτερα. Αφού θα έπαιρνε αυτά θα είχε και στέγη αλλά και μια γυναίκα.</p>	<p><i>«Η μαρμελάδα σας μου φαίνεται καλή, βάλτε μου 80 γραμμάρια. Ακόμα και ένα δέκατο του κιλού να μου βάλετε δεν θα με πειράζει καθόλου!»</i></p> <p><i>«Ένας ραφτάκος καθόταν πλάι στο παράθυρο και έραβε ορεζάτος»</i></p> <p><i>«Ο γίγαντας τράβηξε με δύναμη την κορυφή του δέντρου όπου και ήταν τα ωριμότερα φρούτα και την κατέβασε ώστε να πάρει μερικά»</i></p> <p><i>«Αν κατόρθωνε να εξοντώσει αυτούς τους δύο γίγαντες θα του έδινε τη μοναχοκόρη του για σύζυγο και το μισώ του βασιλείο για προίκα»</i></p>
<p>2.Σχέσεις</p>	<p>Σχέσεις με σημαντικούς άλλους, συνομηλίκους και ενήλικες εντός της οικογένειάς του και στην κοινότητα</p>	<p>Ο ραφτάκος προσπαθεί να χτίσει μια “γέφυρα” φιλίας με τον γίγαντα.</p> <p>Ο γίγαντας δεν φαίνεται να είναι το ίδιο πρόθυμος να δημιουργήσει φιλία με τον ήρωα.</p> <p>Οι στρατηγοί τον φοβούνται και επιλέγουν να φύγουν μακριά του,</p> <p>Κοινωνική αποδοχή και καταξίωση</p>	<p><i>«Καλημέρα Σύντροφε... να με συντροφέψεις»</i></p> <p><i>Ο γίγαντας έριξε μια περιφρονητική ματιά στον ραφτάκο και του ανταποκρίνεται: «απατεώνα, παλιοχαρακτήρα»</i></p> <p><i>«Ωστόσο οι στρατηγοί του βασιλιά φοβήθηκαν ότι ο ραφτάκος θα μπορούσε να απειλήσει τη θέση τους και του ευχόταν να τσακιστεί στο πυρ το εξώτερο»</i></p> <p><i>«Πω πω» μονολογούσαν, «τι ζητάει άραγε ένα ήρωας του πολέμου καταμεσής της ειρήνης. Θα πρέπει να είναι πολύ σπουδαίος κύριος». Έτσι οι πιστοί υπήκοοι πήγαν και ανέφεραν στον βασιλιά ότι ένας ήρωας είχε αφιχθεί και τον συμβούλευαν να μην τον αφήσει να αποχωρήσει ποτέ από το βασίλειο. Θεωρούσαν ότι θα ήταν</i></p>

		<p>Ούτε ο βασιλιάς τον εκτιμάει, αντίθετα τον θεωρεί υπεύθυνο για την απομάκρυνση των πιστών του.</p> <p>Ούτε η κόρη του βασιλιά, σύζυγός της δεν τον θέλει.</p>	<p><i>εξαιρετικά χρήσιμος αν ξεσπούσε κάποια στιγμή πόλεμος. Στον βασιλιά άρεσε η ιδέα και έστειλε έναν αυλικό να προτείνει στον νεαρό να μπει υπό τις προσταγές του»</i></p> <p><i>«Ο βασιλιάς στεναχωρήθηκε καθώς για τη χάρη του ενός θα έπρεπε να χάσει όλους τους πιστούς του στρατιωτικούς και εύχονταν να μην τον είχε συναντήσει ποτέ και θα έκανε το παν για να τον ξεφορτωθεί»</i></p> <p><i>«η κόρη του ωστόσο δεν ήταν καθόλου ευχαριστημένοι με αυτή την εξέλιξη»</i></p>
3. Ταυτότητα	<p>Προσωπική και συλλογική αίσθηση του σκοπού, αυτό εκτίμηση των αδυναμιών, φιλοδοξίες, πεποιθήσεις και αξίες, πνευματικές και θρησκευτικές ταυτότητες</p>	<p>Σκοπός του είναι να μαθευτεί παντού πόσο ατρόμητος είναι.</p> <p>Γνωρίζει όμως, κρύβει τις αδυναμίες του και έτσι κανείς δεν μπορεί να τις δει.</p> <p>Φιλοδοξεί ότι αξίζει πολλά περισσότερο από τον μικρό του εργαστήριο</p>	<p><i>«Ποια πόλη, όλη η χώρα πρέπει να το μάθει»</i></p> <p><i>«Δεν μου λείπει η δύναμη» απαντάει ο μικρός/Ακριβώς για αυτό ήρθα» απάντησε ο ραφτάκος «είμαι έτοιμος να προσφέρω τις υπηρεσίες μου στον βασιλιά/τους γίγαντες θα τους κανονίσω μόνος μου» τους ανακοίνωσε.</i></p> <p><i>«Ήταν βέβαιο πως αυτό το ταπεινό εργαστήριο δεν ήταν ικανό να στεγάσει τέτοιο ηρωισμό»</i></p>
4. Ισχύς και έλεγχος	<p>Εμπειρίες φροντίδας για τον εαυτό του και τους άλλους/ την ικανότητα να επηρεάσει και να αλλάξει το κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον, προκειμένου να έχει πρόσβαση σε δομές υγείας</p>	<p>Αγοράζει αυτή τη μαρμελάδα ώστε να του προσφέρει δύναμη και υγεία</p> <p>Άσκηση δύναμης σε μία μορφή ενόχλησης</p>	<p><i>«Αυτή η μαρμελάδα θα πρέπει να είναι ευλογημένη από τον Θεό» φώναζε περίχαρος ο ραφτάκος «θα μου δώσει δύναμη και υγεία».</i></p> <p><i>«Τελικά ο ραφτάκος εξοργίστηκε τόσο πολύ που βγήκε εκτός εαυτού. Έβγαλε ένα μαντίλι από την τσέπη του και άρχισε να κνηγάει τις μύγες με μανία. Φλόπ χτυπάει με το μαντίλι του και όταν το σήκωσε μέτρησε -ούτε λίγο, ούτε πολύ- 7 πτώματα..»</i></p>

<p>5.Πολιτιστική εμπλοκή</p>	<p>Τήρηση των τοπικών ή/και παγκόσμιων πολιτιστικών πρακτικών, αξιών και πεποιθήσεων</p>	<p>Μία κλασική εικόνα μίας γυναίκας να περιφέρεται στα χωρία και να πουλάει διάφορα αντικείμενα.</p> <p>Όπως συνηθίζει να συμβαίνει οι χωρικοί είναι αυτοί που ενημερώνουν για τα νέα τον βασιλιά.</p> <p>Η παράδοση του παραμυθιού φανερώνει τον πατέρα ως τον μοναδικό άνθρωπο που μπορεί να αποφασίζει για το μέλλον της κόρης του</p>	<p><i>«είδε να περνάει μια χωριάτισσα που πουλούσε μαρμελάδες»</i></p> <p><i>«Έτσι οι πιστοί υπήκοοι πήγαν και ανέφεραν στον βασιλιά ότι ένας ήρωας είχε αφιχθεί και τον συμβούλευαν να μην τον αφήσει να αποχωρήσει ποτέ από το βασίλειο»</i></p> <p><i>«Αν κατόρθωνε να εξοντώσει αυτούς τους δύο γίγαντες θα του έδινε τη μοναχοκόρη του για σύζυγο»</i></p>
<p>6.Κοινωνική δικαιοσύνη</p>	<p>Εμπειρίες που σχετίζονται με την εξεύρεση ενός σημαντικού ρόλου στην κοινότητα και την κοινωνική ισότητα</p>	<p>Ταξιδεύει σε μεγάλες αποστάσεις με σκοπό να φανερώσει σε όλη τη χώρα πόσο δυνατός είναι.</p> <p>Επιβολή δικαιοσύνης παρόλες τις αντιστάσεις</p>	<p><i>«Έτσι πήρε δρόμο και άφησε δρόμο»</i></p> <p><i>«Ο ίδιος ο ράφτης πήγε στον βασιλιά και αυτός ήθελε δεν ήθελε έπρεπε πλέον να τηρήσει την υπόσχεση του και έδωσε την κόρη του και το μισό βασίλειο στο ραφτάκο. Αν ήξερε ότι μπροστά του στεκόταν ένας ράφτης και όχι ένας ήρωας πολέμου τότε ο βασιλιάς θα στεναχωριόταν ακόμη περισσότερο. Έτσι ο γάμος έγινε με μεγαλοπρέπεια και ο ήρωας μας έγινε από ραφτάκος βασιλιάς. Ο βασιλιάς και η κόρη του ωστόσο δεν ήταν</i></p>

			<i>καθόλου ευχαριστημένοι με αυτή την εξέλιξη».</i>
7.Συνοχή	Εξισορρόπηση των προσωπικών συμφερόντων με το αίσθημα ευθύνης για το γενικό καλό/ το να αισθάνεται μέρος σε κάτι μεγαλύτερο από τον εαυτό του κοινωνικά και πνευματικά	Ακόμα και κάτω από αυτές τις συνθήκες, η συμβίωση με τους γίγαντες αποτελεί κοινωνική συνοχή. Κίνδυνος να χάσει τη ζωή του για να προστατεύσει το βασίλειο	<i>«Αν είσαι τόσο γενναίος όσο λες, τότε γιατί δεν έρχεσαι να κοιμηθείς το βράδυ στην σπηλιά μας;»</i> <i>«Ναι βέβαια» απάντησε «τους γίγαντες θα τους δαμάσω και του εκατό ιππότες δεν τους έχω ανάγκη. Όποιος μπορεί να πετύχει επτά με ένα χτύπημα δεν έχει να φοβηθεί από δύο».</i>

2.2. ΠΙΝΑΚΕΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΩΝ 5 ΔΙΑΣΤΑΣΕΩΝ ²⁵

Α. Ωκεανία, Νέα Ζηλανδία—Όταν ο ήλιος βιαζόταν

1. Περιβάλλον	2. Δυσλειτουργίες	3. Προστατευτικοί παράγοντες	4. Παράγοντες κινδύνου	5. Επιπτώσεις
1.1. Χωριό Μαορί	<p>2.1. Έλλειψη φωτός-διαρκές σκοτάδι</p> <p>Κρύο-έλλειψη θερμότητας</p> <p>Έλλειψη ενέργειας</p> <p>Αντίξοες περιβαλλοντικές συνθήκες</p>	<p>3.1. Ελευθερία απόψεων</p> <p>Σεβασμός στην ιεραρχία</p> <p>Υπομονή</p> <p>Υπευθυνότητα ανάληψη ευθύνης</p> <p>Συνεργασία</p> <p>Εμπιστοσύνη</p>	<p>4.1. Λιγότεροι οικονομικοί πόροι</p> <p>Αδυναμία εμπορίου\συναλλαγών</p>	<p>5.1. Παροχή φωτός και ενέργειας</p> <p>Παροχή θερμότητας και φωτοσύνθεση</p>
1.2. Πριν χιλιάδες χρόνια	<p>2.2. Αδυναμία καλλιέργειας</p> <p>Πείνα</p> <p>Δυσκολίες επιβίωσης αφού δεν μπορούν να συλλέξουν τροφή</p> <p>Κίνδυνοι λόγω σκότους</p>	<p>3.2. Όλα τα μέλη της φυλής χωρίς διακρίσεις</p>	<p>4.2. Ανεπάρκεια τροφής, ενέργειας και θερμότητας</p>	<p>5.2. Δυνατότητα καλλιέργειας, ψαρέματος και κυνηγιού</p> <p>Δυνατότητα εμπορικών συναλλαγών και οικονομική ευμάρεια</p>

²⁵ Το εργαλείο παρουσιάζεται αναλυτικά στο κεφάλαιο 4.4, Πίνακας 6 της παρούσας εργασίας

<p>1.3. Μάουι-αρχηγός φυλής Μαορί</p>	<p>2.3. Η βιασύνη του ήλιου μπορεί να οδηγήσει σε αφανισμό της φυλής και των ανθρώπων</p>	<p>3.3. Ικανότητα κατάστροφης και εκτέλεσης σχεδίου</p> <p>Λήψη αποφάσεων-επίλυση προβλημάτων</p> <p>Ηγεσία</p> <p>Ομαδικότητα</p> <p>Χειρωνακτική επιδεξιότητα</p> <p>Διαπραγμάτευση</p>	<p>4.3. Φόβος για επιβίωση</p> <p>Απόγνωση</p>	<p>5.3. Διατήρηση της κοινωνικής ομάδας\φυλής</p> <p>Σταθερότητα και κοινωνική συνοχή</p> <p>Ισορροπία του κοινωνικού συστήματος</p> <p>Κοινωνική προστασία</p> <p>Απομάκρυνση κινδύνου</p>
<p>1.4. Μέλη φυλής, Ήλιος</p>	<p>2.4. Ο ήλιος είναι καυτός και οι άνθρωποι δεν μπορούν να τον πλησιάσουν</p>	<p>3.4. Εξυπνάδα-πονηριά</p> <p>Θάρρος-γενναιότητα</p> <p>Αυταπάρνηση</p> <p>Ηρωισμός</p>	<p>4.4. -----</p>	<p>5.4. Διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας</p> <p>Πολιτισμική αναβάθμιση</p> <p>Διαιώνιση φυλής</p>
<p>1.5. Αρχέγονη φυλή που ζει σε απομακρυσμένο νησί στην ήπειρο της Ωκεανίας-αυτόχθονος λαός κυρίως κυνηγοί, ψαράδες και καλλιεργητές γης με έντονη πίστη και σεβασμό στο</p>	<p>2.5. Αμφιβολία και φόβος μπροστά στο ισχυρότερο σώμα του ηλιακού μας συστήματος</p>	<p>3.5. Σχέσεις</p>	<p>4.5. -----</p>	<p>5.5. Επιβεβαίωση αξίας του αρχηγού</p> <p>Επιτυχία σχεδίου</p> <p>Υποταγή του ήλιου</p> <p>Ικανοποίηση</p>
<p>1.6. Σύγκρουση της φυλής με τον ήλιο με σκοπό την αύξηση της χρονικής</p>	<p>2.6. Δυσκολίες προσέγγισης και φυλάκισης του ήλιου</p> <p>Μακριά πορεία</p>	<p>3.6. Επιβίωση φυλής και ανθρώπων</p> <p>Συμφωνία με τον</p>	<p>4.6. -----</p>	<p>5.6. Απόκτηση τεχνογνωσίας για την αντιμετώπιση του ήλιου</p> <p>Γνώσεις διαπραγμάτευσης</p>

<i>διάρκειας του φωτός στη γη</i>	<i>σε δυσπρόσιτα για τον άνθρωπο μέρη</i>	<i>ήλιο</i> <i>Επιμήκυνση του χρόνου παραμονής του ήλιου</i>		
-----------------------------------	---	---	--	--

B. ΑΜΕΡΙΚΟΙ ΙΝΔΙΑΝΟΙ—Πώς ήρθε στον κόσμο το καλαμπόκι

1.Περιβάλλον	2.Δυσλειτουργίες	3.Προστατευτικοί παράγοντες	4.Παράγοντες κινδύνου	5.Επιπτώσεις
1.1. Οι απέραντες πολιτείες της Δύσης	2.1 Διαβίωση σε δασώδη περιοχή. Κίνδυνος λόγω άγριων ζώων και δηλητηριωδών φυτών.	3.1 Σεβασμός στις αξίες και παραδόσεις της φυλής. Σεβασμός στην ιεραρχία. Αλληλεγγύη Υπευθυνότητα και υπακοή Πίστη στο θεϊκό σύστημα. Ανάληψη ευθυνών. Αυταπάρνηση.	4.1. Έλλειψη οικονομικής ευμάρειας Υλική στέρηση	5.1. Εμπλουτισμός της φύσης
1.2. Πριν από πολλά χρόνια, πριν ο Κολόμβος ανακαλύψει την Αμερική	2.2. Πρόχειρη στέγαση (καλύβια από καλάμια. Έλλειψη τροφής στη φυλή. Δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης.	3.2 Ο Πάτρας(γονεϊκό σύστημα) Το Μεγάλο Πνεύμα-σύστημα Πίστη Η φυλή	4.2. Έλλειψη τροφής Στέγαση σε πρόχειρα καταλύματα/καλύβες	5.2. Νέες εμπειρικές και οικονομικές δυνατότητες
1.3. Βούντς, νεαρός Ινδιάνος	2.3. Υποχρέωση να περάσει δοκιμασία φυλής για γίνει άνδρας. Επιβολή απομόνωσης και νηστείας.	3.3. Αντοχή Πειθαρχία και αυτοέλεγχος Ομαδικότητα Επίλυση προβλημάτων Υπακοή Συμμόρφωση σε οδηγίες Λήψη αποφάσεων	4.3. Φόβος για επιβίωσης Απειλή για τη ζωή του ήρωα και της φυλής Φόβος εγκατάλειψης από το Θεό και την κοινότητα	5.3 Εξασφάλιση φυλής Σταθερότητα Κοινωνική συνοχή Προστασίας κοινότητας Βελτίωση τροφής Εξασφάλιση υγείας
1.4. Πατέρας του Βουντς Το Μεγάλο Πνεύμα	2.4. Νεαρός σε ηλικία. Η στέρηση φαγητού προκαλεί σωματική κόπωση, μυϊκή αδυναμία, φτωχή κυκλοφορία του αίματος και εξάντληση Η έλλειψη του ύπνου προκαλεί	3.4. Θάρρος Ευγένεια Ικανότητα στέρησης φαγητού Θέληση για επιτυχία	4.4 Αποβολή από τη φυλή σε περίπτωση αποτυχίας	5.4. Διατήρηση πολιτισμικής ταυτότητας Αποδοχή από τη φυλή Φυλετική αναβάθμιση

	<i>παραισθήσεις.</i>			
<i>1.5. Εποχή πριν την αποίκηση της Αμερικάνικης Ηπείρου από Ευρωπαίους, όπου οι αυτόχθονες κατοικούσαν και επιβίωναν ειρηνικά.</i>	<i>2.5. Αμφιβολία και φόβος για τη σκληρή δοκιμασία. Αγωνία για την επιβίωση της φυλής.</i>	<i>2.5. Πολιτισμική συνοχή Στενή σχέση με την πατρική φυγή Εθνοτικό δέσιμο. Προστασία. Αλτρουισμός Πολιτισμική ταυτότητα</i>	<i>4.5. Σκληρή δοκιμασία στέρησης τροφής Σωματικές και πνευματικές αντιξοότητες</i>	<i>5.5. Ενηλικίωση Επιτυχία στη δοκιμασία Επιβολή στο σώμα και στο πνεύμα Επιβεβαίωση αξιών Ικανοποίηση</i>
<i>1.6. Ο Βούντς, ένας νεαρός Ινδιάνος ανακαλύπτει το καλαμπόκι μετά από βοήθεια του Μεγάλου Πνεύματος και βοηθάει τη φυλή του να επιβιώσει.</i>	<i>2.6 Υποταγή στους κανόνες και παραδόσεις της φυλής. Ανασταλτικοί παράγοντες, όπως η πείνα, οι κακουχίες, η δυσφορία και η έλλειψη ύπνου.</i>	<i>3.6. Επιβίωση φυλής Υπερνίκηση εμποδίων Επιτυχία στη δοκιμασία Ωριμότητα Αποδοχή από τη φυλή</i>	<i>4.6. Πολυήμερη νηστεία Αμφιβολία για αυτοέλεγχο</i>	<i>5.6. Τεχνογνωσία για νέα καλλιέργεια</i>

Γ. Ασία, Κίνα — Η γριά και η τίγρη

1. Περιβάλλον	2. Δυσλειτουργίες	3. Προστατευτικοί παράγοντες	4. Παράγοντες κινδύνου	5. Επιπτώσεις
<p>1.1. Σπίτι μιας γριάς κοντά στο βουνό</p>	<p>2.1. Απειλή από άγρια ζώα</p>	<p>3.1. Πίστη σε υπερφυσικούς παράγοντες/μαγεία</p> <p>Σεβασμός στις παραδόσεις της πατρίδας/έθνους της</p> <p>Υπομονή</p> <p>Συνεργασία και αποδοχή της ικανότητας όλων, άψυχων και έμψυχων</p> <p>Φιλία με όλα τα στοιχεία του περιβάλλοντος</p> <p>Ειλικρίνεια</p>	<p>4.1. Οικονομική ανέχεια</p>	<p>5.1. Εξασφάλιση τροφής λόγω της νίκης και της διατήρησης του νομίσματος</p>
<p>1.2. Μία μέρα</p>	<p>2.2. Διαβίωση σε απομονωμένο μέρος κοντά σε ορεινή και δύσβατη περιοχή</p> <p>Οικονομικές δυσκολίες</p> <p>Περιορισμένοι πόροι/έλλειψη φαγητού</p>	<p>3.2. Άψυχα αντικείμενα, μπιζέλια, αυγό, δοκάρι, ανέμη, σφυρί</p> <p>Έψυχα πλάσματα του νερού, βάτραχος και κάβουρας</p>	<p>4.2. Έλλειψη τροφής</p>	<p>5.2. Εξασφάλιση οικονομικής ευμάρειας</p>

<p>1.3. Μία γριά εθνότητας Χαν (σήμερα ζουν στην Κίνα\Ταϊβάν\Σιγκαπούρη\Μαλαισία)</p>	<p>2.3.Απειλή για τη ζωή της από άγριο ζώο(τίγρη)</p>	<p>3.3. Ομαδικότητα Αποδοχή της διαφορετικότητας</p>	<p>4.3. Απομόνωση κοντά σε βουνό Έλλειψη ασφάλειας και απειλή από άγρια θηρία</p>	<p>5.3. Εξασφάλιση υποστηρικτικού δικτύου</p>
<p>1.4. Τίγρη του βουνού Μπιζέλια Αυγό Κάβουρας Δοκάρι Βάτραχος Ανέμη Σφυρί</p>	<p>2.4. Ηλικιωμένη και ανύπαντρη Περιορισμένες φυσικές δυνατότητες λόγω ηλικίας</p>	<p>3.4. Θάρρος και γενναιότητα Αποφασιστικότητα Εξυπνάδα\ευστροφία Πείσμα και επιμονή</p>	<p>4.4. Κοινωνικός αποκλεισμός Απουσία οικογένειας και άλλης ανθρώπινης υποστήριξης</p>	<p>5.4. ----- -</p>
<p>1.5. Εποχή δυναστείας Χαν Οικονομικά βασισμένη στη γεωργία Πολιτισμός με δικά του χαρακτηριστικά που ξεκίνησε την ίδια περίοδο με τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία Κοινωνία με συνοχή και σεβασμό στα ήθη και τις παραδόσεις τους</p>	<p>2.5. Φόβος για την τίγρη Φόβος για τη ζωή της</p>	<p>3.5. Δεν υπάρχει άλλη ανθρώπινη παρουσία Υποστήριξη από καθημερινά αντικείμενα και πλάσματα της φύσης Εμπιστοσύνη στην προσφορά του κάθε ρόλου του μικροσυστήματος Αλληλο-υποστήριξη και αλληλοκατανόηση</p>	<p>4.5. Φόβος για θάνατο Αναστάτωση της ομαλότητας Αντιμετώπιση άγριου θηρίου</p>	<p>5.5. Απόκτηση υπεροχής και δύναμης απέναντι σε ένα άγριο ζώο</p>

<p>1.6. Μία κινέζα γριά προσπαθεί να αντισταθεί σε μία απειλητική τίγρη με τη βοήθεια διάφορων αντικειμένων και μικρών ζώων που βρίσκονται γύρω της.</p>	<p>2.6. Απομόνωση Μοναξιά Έλλειψη οικογένειας</p>	<p>3.6. Επιβίωση Επιθυμία για ζωή Πάλη και νίκη ενάντια σε ένα άγριο ζώο</p>	<p>4.6. Ηλικιωμένη\ανήμπορη Έλλειψη καλής φυσικής κατάστασης Έλλειψη ταχύτητας, ευλυγισίας, ρώμης Κακή σωματική κατάσταση λόγω ανέχειας και πείνας</p>	<p>5.6. Χρήση ακονιού Χρήση Ανέμης Χρήση δρεπανιού ως όπλο</p>
--	---	--	--	--

Δ. Αφρική - Πέτα αετέ, Πέτα

1. Περιβάλλον	2. Δυσλειτουργίες	3. Προστατευτικοί παράγοντες	4. Παράγοντες κινδύνου	5. Επιπτώσεις
1.1 Ένα χωριό της Αφρικής	2.1. Μικρό και απροστάτευτο στις κακοκαιρίες της φύσης και πληγωμένο	3.1. Προφορά βοήθειας σε ζώα\πτηνά που βρίσκονται σε κίνδυνο Στενή σχέση με συγχωριανούς και φίλους	4.1. Εξαρτάται από την οικονομική κατάσταση του αγρότη	5.1. Διαβίωση στο φυσικό του περιβάλλον Ελεύθερο στην φύση Εύρεση τροφής ειδική για αυτό
1.2. Μία μέρα	2.2. Δεν ζει στο φυσικό του περιβάλλον, αλλά στο κοτέτσι με τις κότες	3.2. Ο αγρότης Τα παιδιά του αγρότη Ο φίλος του αγρότη	4.2. Αδυναμία να καλύψει μόνο του τις βασικές για τροφή, νερό και στέγη	5.2. -----
1.3. Ένας αετός	2.3. Είναι “αιχμάλωτο” από τον αγρότη Υποχρεώνεται να μάθει τις συνήθειες που έχουν οι κότες για να του προσφέρει τροφή και προστασία	2.3. Προσαρμογή στις νέες συνθήκες Μίμηση συνηθειών άλλων ζώων	4.3. Απομόνωση από το είδος του Φόβος για το άγνωστο Φόβος αποτυχημένης προσαρμογής με της κότες	5.3. Παροχή προστασίας από τον αγρότη Δυνατότητα αλληλεπίδρασης με πτηνά του είδους του
1.4. Ο αγρότης Οι χωρικοί Τα παιδιά του αγρότη Οι κότες Το μοσχάρι Ένας φίλος του αγρότη	2.4. Μικρό και αδύναμο Ανήμπορο ακόμα να πετάει Χωρίς ανεπτυγμένες ικανότητες προστασίας	3.4. Μαθαίνει γρήγορα Έχει καλή μνήμη από τις συνήθειες που είχε στο παρελθόν	4.4. Κίνδυνος κοινωνικού αποκλεισμού Δεν διαθέτει την προστασία της δικής του οικογένειας και κοινωνικού περιβάλλοντος	5.4. Μετάβαση στο δικό του πολιτιστικό πλαίσιο Θα μπορεί να συνταξιδεύει με άλλους αετούς
1.5. Ένα χωριό της Αφρικής, το οποίο στηρίζεται οικονομικά στην κτηνοτροφία Οι κάτοικοί του είναι	2.5. φόβος για τη ζωή Νιώθει ανίκανο, αφού δεν μπορεί να κάνει όσα οι κότες κάνουν	3.5. Φροντιστής του είναι ο αγρότης Έχει ως πρότυπο συμπεριφοράς τις κότες Τα παιδιά του αγρότη το χαζεύουν Προσπάθεια του	4.5. Φόβος για θάνατο Φόβος για την αγριότητα των καιρικών φαινομένων Σοβαρός τραυματισμός Απότομη αλλαγή περιβάλλοντος	5.5. Απόκτηση ατομικής ελευθερίας και ανεξαρτησίας Δυνατότητα διαμόρφωσης της προσωπικότητας όπως το επιθυμεί

<p>στενά συνδεδεμένοι μεταξύ τους και αλληλοϋποστη ρίζονται Η οικογένεια είναι σημαντικοί όπως και οι φίλοι</p>		<p>φίλου να τον βοηθήσει να ελευθερωθεί</p>		
<p>1.6. Μία μέρα που ένας βοσκός στην κοιλιάδα βρήκε έναν αετό και αφού τον περιέθαλψε το πήγε σπίτι, στο κοτέτσι με τις κότες. Ένας φίλος του άνδρα όταν το είδε εκεί και προσπαθεί να τον ξανακάνει αετό.</p>	<p>2.6. Υποταγή στον άνθρωπο που του έσωσε τη ζωή Φόβος μην τον απογοητεύσει Μοναδικό πρότυπο τα όσα οι κότες κάνουν Μακριά από το φυσικό του περιβάλλον</p>	<p>3.6. Με φυσικό τρόπο αρχίζει την προετοιμασία ώστε να πετάξει και επιθυμεί να είναι ξανά ελεύθερο</p>	<p>4.6. Σοβαρά τραυματισμένο Αδυναμία να πετάξει Αδυναμία να εφαρμόζει τις προσωπικές του συνήθειες</p>	<p>5.6. Εκμάθηση τεχνικής του πετάγματος Δύναμη να αντισταθεί στο γνωστό και να τολμήσει το άγνωστο</p>

Ε. Ευρώπη, Γερμανία - Ο γενναίος ραφτάκος (αδερφοί Γκριμ)

1.Περιβάλλον	2.Δυσλειτουργίες	3.Προστατευτικοί παράγοντες	4.Παράγοντες κινδύνου	5. Επιπτώσεις
<p>1.1. Στο σπίτι ενός ραφτάκου Σε διάφορα μέρη ενός βασιλείου</p>	<p>2.1. Απειλή από τα επικίνδυνα ζώα που πρέπει να αντιμετωπίσει ύστερα από απαίτηση του βασιλιά</p>	<p>3.1. Τήρηση των υποσχέσεων ακόμα και από τον βασιλιά Φόρος τιμής στους ήρωες, ακόμα και άγνωστους Υπακοή στις βασιλικές εντολές</p>	<p>4.1 Οικονομικά προβλήματα</p>	<p>5.1. Εξασφάλιση καλύτερου περιβάλλοντος διαβίωσης, αφού απέκτησε το βασιλικό παλάτι</p>
<p>1.2. Μία ηλιόλουστη μέρα</p>	<p>2.2. Αρχικά διαβίωση σε ένα μικρό σπίτι, το οποίο ήταν και ο χώρος εργασίας του. Συμβίωση με γίγαντες που θέλουν το κακό του Συμβίωση με τη βασιλοπούλα που δεν τον αγαπάει και θέλει να τον σκοτώσει</p>	<p>3.2. -----</p>	<p>4.2. Δυσκολία απόκτησης τροφής Έλλειψη ξεχωριστού από το σπίτι χώρου εργασίας</p>	<p>5.2. Αποκαταστάθηκε οικονομικά, επειδή απέκτησε το μισό βασίλειο</p>
<p>1.3. Ένας ραφτάκος</p>	<p>2.3. Ο γίγαντας πιστεύει ότι ο ραφτάκος τον κοροϊδεύει και προσπαθεί να τον σκοτώσει Ο βασιλιάς του βάζει συνεχώς δύσκολες δοκιμασίες με σκοπό να πεθαίνει Η γυναίκα του θέλει το κακό του</p>	<p>2.3. Δυνατότητα να πείθει για τις αρετές και τις ικανότητές του Μπορεί να χρησιμοποιεί απλά πράγματα για να αποκτήσει υπεροχή απέναντι στους εχθρούς τους Δυνατότητα να μετατρέπει τις αδυναμίες του σε προτερήματα</p>	<p>4.3. Έλλειψη αγάπης από τους σημαντικούς άλλους όπως είναι η γυναίκα του Έλλειψη ασφάλειας και κίνδυνος από τους ανθρώπους που περιτριγυρίζουν</p>	<p>4.3. Αλλαγή του βασιλιά Αλλαγή στον τρόπο διαδοχής του στέμματος</p>

<p>1.4. Μία χωριάτισσα που πουλούσε μαρμελάδες Ένας γίγαντας και οι φίλοι του Διάφοροι χωρικοί Ένας βασιλιάς Ένας αυλικός Στρατηγοί 100 Ιππότες Ένας μονόκερος Ένα αγριογούρουνο Κυνηγοί Μία βασιλοπούλα Υπηρέτες</p>	<p>2.4 Μικρόσωμος και αδύνατος Αδύναμος Λιγότερη φυσική δύναμη από τους εχθρούς του</p>	<p>3.4. Εξυπνάδα και πονηριά Υπομονή και εγκράτεια Θάρρος και ανδρεία Πολυμήχανος Εργατικός</p>	<p>4.4. Αίσθηση επικριτικής διάθεσης από όλους Έλλειψη οικογένειας Έλλειψη φίλων</p>	<p>5.4. Κοινωνική αποδοχή από όλους ως νέου τους βασιλιά</p>
<p>1.5. Μία βασιλική χώρα στην οποία η ανδρεία και η αφοσίωση στον βασιλιά είχαν μεγάλη αξία. Ο έλεγχος της χώρας γινόταν από το βασιλιά και μόνο.</p>	<p>2.5. -----</p>	<p>3.5. Προκαλεί σε όσους τον γνωρίζουν θαυμασμό για τα επιτεύγματά του Τον φοβούνται όλοι για αυτό κανείς δεν του φέρνει αντίρρηση</p>	<p>4.5. Φόβος για τη ζωή του Φόβος να μην ανακαλυφθεί το μυστικό του Απογοήτευση από τη συμπεριφορά της γυναίκας του</p>	<p>5.5. Επίτευξη του προσωπικού στόχου Επιβεβαίωση ότι αξίζει και τα κατάφερε Προσωπική ικανοποίηση Υπεροχή στο βασίλειο</p>
<p>1.6. Ένας φτωχός ραφτάκος αφού αγοράσει μία μαρμελάδα που θεωρεί ευλογημένη, για να την προστατέψει από τις μύγες τις σκοτώνει όλες μόνο με ένα χτύπημα. Έτσι θεωρεί ότι πρέπει όλη η χώρα να μάθει για την ανδρεία του και έτσι ξεκινά ένα ταξίδι γεμάτο περιπέτειες</p>	<p>2.6. Μοναξιά Έλλειψη φίλων και υποστηρικτικού δικτύου Αμφιβολία τρίτων για τις ικανότητές του.</p>	<p>3.6. Επιθυμεί όλη η χώρα να μάθει ότι είναι δυνατός και καλός πολεμιστής Θέλει να παντρευτεί την πριγκίπισσα και να αποκτήσει το μισό βασίλειο Να φέρει σε πέρας όλες τις αποστολές που το βάζει ο βασιλιάς</p>	<p>4.6. Μικρόσωμος και αγύμναστος Αδύναμος λόγω έλλειψης τροφής Έλλειψη στρατιωτικών τεχνικών και τεχνικών πάλης</p>	<p>5.6. Χρήση εξυπνάδας και πονηρίας για να ανταπεξέλθει στις προκλήσεις Εκμάθηση τεχνικής ώστε να προκαλεί φόβο και δέος στους άλλους</p>

